

МАТЕРИЯЛИ
за
ИСТОРИЯТА НА МАКЕДОНСКОТО ОСВОБОДИТЕЛНО ДВИЖЕНИЕ
издава МАКЕДОНСКИЯТЪ НАУЧЕНЪ ИНСТИТУТЪ
книгах.

РЕВОЛЮЦИОННИ БОРБИ
ВЪ АЗОТЪ (ВЕЛЕШКО) И ПОРЪЧИЕТО

отъ
СТЕФАНЪ Н. АВРАМОВЪ

СОФИЯ — ПЕЧАТНИЦА П. ГЛУШКОВЪ — 1929

СЪДЪРЖАНИЕ

	стр.
Предговоръ	1
ГЛАВА I — „Азотъ“. Селища. Произходъ на мѣстното население. Пътни съобщения. Рѣки. Подземни и надземни богатства. Легенда за разрушаването на селата Гврванъ и Чеплесь. Заселването на селата Орѣше и Попрадище. Сепаратизъмът на „мияцитѣ“. Поминъкъ на населението. Училища и черкви. Долината на смъртъта. Порѣчието. Селища и пътни съобщения. Поминъкъ на населението .	3
ГЛАВА II — Борби противъ данъцитѣ и спахнитѣ. Борби срещу хараминитѣ арнаути и турци. Борбата противъ патриаршията. Народнитѣ хайдути.	14
ГЛАВА III — Заченжитѣ на черковната и училищна пропаганда на Сърбия въ Велешко и Порѣчието. Българитѣ въ Велесъ и околните селища затварятъ църквите си и протестиратъ противъ сръбската пропаганда. Първото сръбско училище въ града Велесъ. Убийството на Диме Шурковъ. Убийството на сърбоманичътъ Георги Пендовъ и Петър Ташевъ. Пропагандата открива втори пътъ училище въ Велесъ и настанява безплатенъ лѣкаръ въ града. Вишниевци въ Башино село. Убийството на директора Петър Миховъ. Порѣчието фабрика за прави сърби. Ръкополагането на Фирмилияна. Засилването на сръбската училищна и черковна пропаганда въ Велесъ и Скопье. Последиците отъ илиндденското въстание. Русия и Австро-Унгария подкрепятъ сръбската пропаганда.	26
ГЛАВА IV — Основаването на вѫтрешната Македоно-одринска революционна организация. Четнишна дейност на ВМОРО. Иванъ Варналиевъ, Коце Оморянчето, Николай Дечевъ, Стефанъ Димитровъ. Конгресътъ на „Мукосъ“. Борбата между централисти и сарафисти за първенство. Иванъ Наумовъ Алябака. Срещата въ село Ораовецъ. Втора среща въ с. Ораовецъ. Срещата въ с. Попадия. Околийскиятъ конгресъ въ с. Крива Круша. Алябака напушта Велешко.	34
ГЛАВА V — Сръбската пропаганда прекарва презъ Вардаръ своята първа чета. Войводата Стефанъ Димитровъ по дирята на Григоръ Соколовъ. Срещата между Петъръ Ацевъ и Гр. Соколовъ. Срещата между Пере Ташевъ и	

Григоръ Соколовъ. Григоръ Соколовъ почва да сваля маската си. Иорданъ Тренковъ и Тодоръ Оклевъ въ село Доленци. Срещата въ Маргари. Локвичаните устрояватъ засада на Григора. Сражението въ село Слатино. Залавянето на Даме Груевъ. Пере Тошевъ заминава за Поръчието. Срещата на Ст. Димитровъ и Гр. Соколовъ въ с. Бого-мила. Първите мърки на ВМРО срещу Гр. Соколовъ. Стефанъ Димитровъ минава Вардаръ и залавя сърбоманина Наце. Преговорите между Алябака и Димитровъ въ Кюстендилъ. Заминаването на Алябака за Велешко. Стефанъ Димитровъ по дирята на Алябака. Обезоржаването на Л. Плавевъ.

44

ГЛАВА VI — Пристигането на Иванъ Алябака въ с. Ораовецъ.
Престрелката въ с. Ораовецъ Сражението въ с. Оръше.
Алябака заминава въ Поръчието. Сражението на „Яворътъ“.
Сражението на „Оръшки ливади“. Срещата на Алябака съ
Григоръ въ с. Крапа. Засадата въ с. Локвица. Сражението
между селата Виръ и Црешново. Срещата въ Крапа. Спо-
собите на пропагандата. Арсо Йовевъ Локвички. Усилията
на пропагандата да се нвложи въ мияшките села Папра-
лища и Оръше. Свещеникъ Иванъ Аврамовъ Чупаровъ.
Пристигането на войводата Панчо Константиновъ Сраже-
нието при село Степанци. Сражението на „Мукось“. Четите
на Деянъ Димитровъ и Пешо Пашатъ. Иванъ Наумовъ
Алябака се връща въ Велешко. Убийството на попъ Чуря .

55

ГЛАВА VII — Пристигането на ресенската чета. Срещата въ село Кърпино. Заминаването на сборният чети въ село Оръше. Обсадата на с. Гостиражни. Подготовката за нападението на сръбските чети. По дията на ренегатите. Сражението при с. Крапа. Завръщането на Колю Социалиста. Заминаването на ресенската чета. Прилепската чета изпраща опинци на велешката чета. Опитите на Григоръ Соколовъ да залови свещеника Иванъ Аврамовъ Чупровъ и Прсо Локвички. Една сполучлива операция. Пештерата „Яворът“. Сръбската чета при „Яворът“.

71

ГЛАВА VIII — Липса на авторитетенъ организаторъ и инструктори. Четата на Георги Сугаревъ пристига въ Велешко. Обясненията между Георги Сугаревъ и Иванъ Алябака. Отношенията между четниците и населението. Прехрана и облъкло. Обсадата на с. Стровие. Настежплението въ Поръчието. Отрядът влиза въ село Црешново. Вакханалиите на сръбските войводи. Въ село Бълица. Връщане въ Азотъ. Пропагандата подготвя нападение. Четите на пропагандата въ с. Нежилово. Пещерата при с. Нежилово. Проучване на пещерата. Страхътъ на нежиловци отъ пещерата.

R9

ГЛАВА IX — Акцията противъ пропагандата се отлага. Сугаревъ преминава презъ Порѣчното Пристигането въ с. Сланско. Срецвата въ с. Латово. При Бушова Чешма. Обсадяват

на с. Дивяци. Пристигането въ с. Велмевци. Сражението въ с. Оръше. Пъсеньта на Иванъ Алябака. Завръшането на Г. Сугаревъ въ Велешко. Иванъ Бабунски напушта училището и става сръбски войвода. Георги Сугаревъ заминава за Битолско, а Иванъ Алябака за починка. Въ пленъ на пропагандата. Рускиятъ и сръбскиятъ консули гости на пропагандата. Волята на царя Николая. Бъгството отъ пленъ. Сърбия изпраща на пропагандата инструктори . . . 112

ГЛАВА X — Велко Апостоловъ Попадийски се завръща съ материали. Панчо Константиновъ заминава на почивка. Убийството на Г. Сугаревъ въ Паралово. Панчо Константиновъ тръгва обратно за района си. Срещата съ скопската чета на Боби Стойчевъ. Сражението въ монастира „Св. Иванъ“. Отстъплението на дветъ чети. Избиванието четата на Боби Стойчевъ въ с. Лугунци. Константиновъ съ четата си влиза въ града Велесъ. Излизането отъ града. Конференцията въ с. Войница. Настъплението къмъ Поръчието. Сражението въ с. Крапа. Заседата на „Куртовъ Камъкъ“ — убийството на П. Константиновъ и Г. Ацевъ. Сражението въ село Кажиново. Последиците отъ загубата на П. Константиновъ. Сражението въ с. Попадия . 129

ГЛАВА XI — Сражението въ с. Смиловци. Сражението въ с. Никодимъ и върка „Китка“. Сражението въ с. Владиловци. Сражението на „Яворътъ“. Сражението въ Дръново. Конференцията въ с. Войница. Четата на Таню Николовъ въ Велешко. Присъдата въ с. Попадия. Обсадата на с. Никодимъ. Сражението въ Никодимския балканъ. Четите на Петъръ Ацевъ, Михаилъ Чаковъ и Христо Цвѣтковъ пристигатъ въ Велешко. Обсадата на Никодимъ. Концентрирането съборните чети на фронтъ Никодимъ — Попадия — Ракле. Сражението на „Ножотъ“ и „Попадийски чукари“. Отстъплението. Връщането на Михаилъ Чаковъ. Мъстонахождението на Дачо Йотовъ. Залавянето на Гошо Паргапевъ. Дачо Йотовъ напушта Велешко. Александъръ Андреевъ Чапката. Убийството на Ангелко Чупаровъ. Петима районни войводи въ Велешко 145

ГЛАВА XII — Общото положение въ Велешко. Убийството на Миланъ Змията. Представителството и избиване на четата на Велко Попадийски. Хуриетътъ. Велешкиятъ чети се явяватъ въ гр. Велесъ и се пегализиратъ. Митингътъ противъ пропагандата въ „Ада-кафеси“. Първите избори за гласници въ Язотъ. Борбата между българската и коялиционната листи. Назначаването на учители въ селата Оръше, Папрадище, Нежилово и Ороводоль. Голъмъ протестъ на село Оръше. Сuspendирането на конституцията. Зачинаването на доброволци отъ Велесъ за Цариградъ. Образуването на Комитетъ за обществената безопасност (Муфтелиятъ комисар) въ гр. Велесъ. Убийството въ с. Ороводоль. Комитетътъ заминава на следствие. Иванъ Бабунски убива Петъръ Чупаровъ и става нелегалъ 166

ГЛАВА XIII. — Обезоржителната акция. Блаже Биринчето. Дачо Йотовъ става полицейски агентъ. Обезоржителната акция напълно се провежда. Каме Лазаровъ Дворишки. Мирчо Атанасовъ Тръстенички. Екзекутирането на Дачо Йотовъ. Екзекуцията на шпионина Панчо Котевъ. Секула Христовъ Ораовдолски. Избиване четата на Мирчо Атанасовъ. Убийството на Секула Ораовдолски. Убийството на Георги Гърчевъ. Петъръ Лесевъ става велешки войвода . 177

ГЛАВА XIV. — Балканската война. Окупирането на Велесъ отъ сърбите. Общината въ Велесъ. Терорътъ въ града и околията. Общинскиятъ съветъ за митрополитъ Мелетий. Междусъюзнишката война. Убийството на свещен. Иванъ Аврамовъ Чупаровъ и Христо Андовъ. Скачанска афера — избиването четата на Владо Сланковъ. Последиците отъ Скачанска афера. Масовото събиране воиници. Създаването комитетъ за уреждане масовото дезертиране отъ сръбската армия. Залавянето и осъждането на комитета. Превземането на Велесъ отъ българските войски 185

ПРЕДГОВОРЪ.

По-рано не ми минаваше презъ ума, че ще дойде време да изнеса предъ читателя настоящия си трудъ. За това немалко ми спомогнаха покойния Т. Александровъ и г. Вл. Кусевъ, които ме наследиха да пристъпя къмъ по-системна работа. Презъ 1922 година почнахъ да подреждамъ разпръснатите си и изтъркани бележки въ хронологически редъ и едва презъ 1927 г. приключихъ.

Следъ Илинденското въстание въ Азотъ и Поръчието се появиха агенти на сръбската пропаганда, които, подпомагани отъ официалната турска властъ, не подбираха начините и сръдствата да посърбятъ българското население. Като четникъ въ велешкия революционенъ районъ, презъ нѣколкомесечното си лѣкуване отъ раните, придобити въ сражения съ хората на пропагандата, за да не стоя въ бездействие събирахъ фолклорни материали. Въ настоящия ми трудъ влагамъ материали и отъ миналото, които черпихъ отъ беседите си съ старци отъ местното население, непосрѣдствено участвуващи въ борбите; освенъ това на времето вземахъ бележки отъ беседите си съ другари отъ Велесъ и околните за борбите, въ които тѣ непосрѣдствено съ участвуващи следъ завладяването на Македония отъ сърбите.

Съ тоя си скроменъ трудъ се помжихъ да изнеса поне отчасти непосилните борби на македонското население съ единствената надежда да дамъ потикъ и на дейци отъ Скопско и Кумановско, гдето сръбската пропаганда бѣше свила гнѣздо, за да изнесатъ здѣсь борби,

или, ако това имъ е невъзможно, да дадатъ изчерпателни писмени сведения на Македонския наученъ институтъ, който да ги преработи и издаде. По такъвъ начинъ, убеденъ съмъ напълно, ще може да се опише величавата борба на македонския българинъ срещу турска тирания и сръбската пропаганда, което да послужи като приносъ къмъ историята на Македония.

С. Р.

Сърбският писател Йеротей Рачанинъ въ пътеписа си за Велесъ казва:

„И паки дойдосме на 14 конак у Велесъ, град бугарски, а турци га зову Кюпрюлия, и ту тече река, зову е Вардар, врло голъма“.

(Гласникъ XII—1871 г., стр. 299).

ГЛАВА I.

„АЗОТЪ“. Селища. Произходъ на мѣстното население. Пътни съобщения. Рѣки. Подземни и надземни богатства. Легенда за разрушаването на селата Гарванъ и Чеплесь. Заселването на селата Оръше и Попрадище. Сепаратизъмъ на „мияците“. Поминъкъ на населението. Училища и черкви. Долината на смъртта. Порѣчието. Селища и пътни съобщения. Поминъкъ на населението.

Планинската котловина, образувана отъ низките хълмове, които излизатъ отъ главната верига на Бабуна планина и пълнятъ коритото на рѣка Бабуна и отчасти това на рѣка Тополка, се нарича Азотъ (Азъ Коли или Бабунията). Азотъ е югозападната част на Велешката окolia и граничи съ Прилепското поле и Порѣчието. Презъ турското владичество въ сѫдебно-административно отношение Азотъ влизаше въ Велешкия каймакамъкъ, като отдельна нахия, управявана отъ нахи-мюдюръ съ седалище въ село Богомила.

Тая планинска котловина е добила името Азотъ, споредъ следните три предания, а именно

1). Презъ XIV. вѣкъ, когато турцитъ окончателно завладѣли Македония, султанскиятъ садразаминъ (великъ везиръ) пѫтувалъ съ своята свита отъ Велесъ за Прилепъ. Населението отъ полските села излѣзло масово да го посрещне по пѫтя „Дѣлги Ридъ“, за да му се оплаче отъ золумите на мѣстните управници. Садразаминътъ изслушалъ населението и далъ заповѣдь предъ него да бждатъ жестоко наказани виновниците. Садразаминътъ се обѣрналъ къмъ спахиите и ги запиталъ, отъ

каква народност е населението. Спахнитѣ му отговорили, че въ полскитѣ села по пжтя „Дълги Ридъ“ то е карашикъ (смѣсено — мюсюлmani и гяури). Следъ този отговоръ, садразаминътъ посочилъ съ прѣстъ къмъ Бабуна и запиталъ, какъвъ народъ живѣе въ планината и защо отъ тамъ нѣма никакви посрещачи. Тамъ живѣятъ „хазъ гяуръ“ (чисти невѣрници) — му отговорили спахнитѣ. Впоследствие, въ народния езикъ, думата „хазъ“ се промѣня на Азъ — Азотъ.

2). Презъ XIV. вѣкъ, когато турцитѣ завладѣли Велесъ и Прилепъ, въ Бабуна планина се укрепилъ и юнашки държалъ единъ български боляринъ, вследствие на което завоевателитѣ не можали да навлѣзатъ въ планината. Следъ дѣлга борба турцитѣ навлѣзли въ Бабуна планина, а боляринътъ съ войската си е билъ принуденъ да се отбранява въ една стара естествена крепостъ, находеща се между селата Согле, Теово и Мокрени. Крепостъта била обсадена, обаче защитниците й не се предавали и дѣлго време воювали. Впоследствие една бабичка превела частъ отъ турската войска презъ една стрѣмна пѫтешка задъ тилъ на защитниците, следъ което предателство турцитѣ сполучили да превзематъ крепостъта и избили защитниците й. При все това обаче турцитѣ лесно не можели да се справятъ съ високия бунтовнически духъ на населението, поради което го поставятъ въ рубриката на бунтовниците подъ наименование „асси“, т. е. непокоренъ, бунтовенъ елементъ. Впоследствие завоевателитѣ почнали да наричатъ цѣлата котловина „Азъ коли“, което турско наименование въ народния езикъ се промѣнило на Азъ — Азотъ.

3). Следъ окончателното покоряване на Македония, населението на Бабуна планина нѣколко вѣка се противѣло и не плащало наложенитѣ му данъци. Въ началото на XVIII. вѣкъ обаче турското правителство се заело да принуди непокорното население да плаща данъци, поради което многобройна войска заминала въ Бабунията. Щомъ войската наближила планината, всички бабунци — стари и млади — годни за отбрана, се събрали на една висота, находеща се между селата Бистрица — Мелница — Согле, за да обсѫдятъ, какво поведение да дѣрятъ въ срещу настѫпващите войски. Всички единодушно

решили да не се подчиняватъ да плащатъ данъци. Преди да влѣзатъ въ бой, споредъ обичая, бабунцитѣ почнали да се цѣлуватъ съ домашнитѣ си и да се прощаватъ, поради който тържественъ актъ (прощаването) тая висота отъ тогава и досега се нарича „Прошица“. Следъ кръвопролитенъ бой, турцитѣ разбили бабунцитѣ, извили водачитѣ имъ, а на населението наложили тежки данъци. Турската власть, за по-лесното събиране на данъците, назначила единъ отъ видните селяни въ Бабунията, основателя на село Орѣше, Дѣдо Дамянъ, за вилаетски коджабашия на цѣлато Бабуния (т. е. главенъ кметъ на всички села въ Бабуна), който отъ своя страна поелъ задължението да се грижи за събирането на данъка отъ населението и да го внася направо на валията въ Скопье. — Поради това противене на властъта, турцитѣ го поставятъ въ рубриката на бунтовниците подъ наименованието „асси“, т. е. непокоренъ, бунтовенъ елементъ. Впоследствие завоевателитѣ турци почнали да наричатъ цѣлато котловина „АЗЪ коли“, което наименование въ народния езикъ се промѣнило на Азъ — Азотъ.

Азотъ се състои отъ следните села: Орѣше, Папрадище, Нежилово, Црешново, Капиново, Богомила, Теово, Бистрица, Оморани, Мокрени, Ораовъ доль, Габровникъ, Мартулци, Поменово, Степанци и Согле.

Населението въ тѣзи села произхожда отъ старото славяно-българско племе „бѣрзѧци“, съ изключение на селата Орѣше и Папрадище, населението на които е отъ славяно-българското племе „мияци“; Согле — албанци, нарочно заселени отпосле, за да тормозятъ населението; а Мелница (както с. с. Горно и Долно Врановци — Велешко) сѫ „торбеши“. Торбешитѣ — днесъ помохамеданчени — сѫ сѫщо били богомили отъ племето „бѣрзѧци“ преди похамеданчването имъ, което ще да е станало презъ XIV или XV вѣкъ, обаче тѣ сѫ носѣли името „торбеши“ презъ епохата на богомилството, ужъ поради вършената отъ тѣхъ нѣкаква богомилска служба съ торба презъ рамо, която е символизирала изпълняваната отъ тѣхъ особена служба. Въ противовесъ на рѣдопските помаци, торбешитѣ признаватъ, че сѫ потурчени българи и сѫ запазили не само родния си езикъ,

но и много богоилски, религиозни и др. нрави и обичаи.

Единствениятъ по-сносенъ междуселски пътъ въ Азотъ почва отъ с. Изворъ, който се отдѣля отъ шосето Велесь — Прилепъ и отива до с. Богомила, минавайки почти по течението на р. Бабуна презъ селата Теово и Согле. Пътните съобщения между останалите села ставатъ само по кози пътеки. За прилепското поле има двъ прохода: единътъ по шосето Степанци—Църници—Прилепъ, а другиятъ—отъ с. Богомила презъ Преслабъ (Лилячица) за селата Гостиражни — Стровие — Прилепъ.

Въ най-високата часть на планината Бабуна, надъ село Нежилово и с. Папрадище, край развалините на запустѣлото село Чеплесь, до върха „Мокровъ“ сѫ изворитѣ на р. Бабуна. Рѣката Бабуна се смыквъ отъ високите скали и преминава презъ село Нежилово, като подъ с. Капиново прибира буйните бистри води на дѣсния си притокъ Орѣшка рѣка, която извира отъ планината „Даутица“, и лѣвия си притокъ р. Камещница, която извира отъ върха „Якупица“ надъ с. Нежилово. Отъ тамъ вече Бабуна става по-пълноводна и продължава течението си къмъ Вардаръ, прибирачки много други балкански ручеи.

Въ недрата на Бабуна планина има, запазени отъ човѣшкото око много подземни богатства. Въ балкана надъ село Крива Круша има нѣколко изворчета, отъ които тече рѣдка маслена течностъ съ миризъ на петролни съединения. Надъ с. Степанци има единъ минераленъ изворъ, водата на който наподобява водата „Гисхюблеръ“. Отъ тоя изворъ, презъ време на общоевропейската война, германцитѣ пълниха бутилки и изпращаха вода на своите болници.

Въ Бабуна има хубави гори и, ако има превозни срѣдства, може да се сѫче голѣмо количество дървенъ материалъ.

Когато културата по-добре засегне балканските народи и Македония види своята свобода, Бабуна планина ще стане цвѣтущъ балкански кѫтъ и отъ тоя скритъ и отдалеченъ край ще стане единъ курортенъ и индустриаленъ центъръ, като рационално се използвуватъ водите въ на р. Бабуна.

При изворите на р. Бабуна, наблизу едно до друго, съществували две села — Гарванъ и Чеплесъ. Тъй същи били заселени на най-високата част на планината и от тамъ най-добре се вижда цѣлота котловина. Тъй били доста голъми села и имали хубави черкви и сгради.

Споредъ запазените всрѣдъ местното население въ околните села предания, тия села същи били разрушени въ най-тъмната епоха — тая на яничарите. Разправятъ, че въ единъ празниченъ денъ почти цѣлото население отъ двете села излязло на местността „Смиловъ Камъкъ“, гдето колъли курбанъ, за да молятъ Бога да ги запази отъ золуми. Отъ „Смиловъ камъкъ“ селяните видели, какъ въ с. Нежилово навлязли яничари и почнали да избиватъ населението и че друга потеря яничари потеглиха по високата за къмъ тъхните села. Предъ завърския напънъ на настѫпващия противникъ всички старци се спомнили въ кѫщите си, мнозина избѣгали къмъ „Даутица“. На „Смиловъ камъкъ“ останали стотина млади моми и момци, които, за да не паднатъ въ ръцете на яничарите и бѫдатъ потурчени, се хвърлили въ пропастта. Следъ това яничарите нападнали двете села и ги разрушили до основи. Голъма част отъ населението било изклано, а останалото население сполучило да се прикрие низъ пещерите и балкана, а отпосле се заселило по други села. Никой отъ селяните не смѣялъ да се върне въ родното си село, а само кучетата се събирили и по цѣли нощи виели по запустѣлите села.

Отъ развалините на с. Чеплесъ най-добре е запазенъ стариятъ зидъ на черквата, а въ Гарванъ се познаватъ зидовете на нѣкои по-голъми постройки.

Въ Нежилово и околните села съществуватъ много предания за разрушаването на селата Гарванъ и Чеплесъ. Много време следъ това, наблизу до Гарванъ и Чеплесъ се заселили селата Орѣше и Папрадище.

Основателът на с. Орѣше — дѣдо Дамянъ — е родомъ отъ с. Росоки, Дебърско. На млади години той е билъ кехая на единъ бегъ въ Цариградъ. Веднъжъ бегътъ се похвалилъ на една отъ ханъмите си, че прите-живавалъ тапия отъ султана за нѣкакъвъ голъмъ имотъ и че тоя имотъ ще го направи много богатъ, като по-казалъ и тапията. Кехаята проследилъ

скрилъ тапията и, за да му отмъсти за лошото постъпване, открадналъ му тапията и избѣгалъ. Дълго време се скиталъ безъ да смѣе да се вести въ родния си край — отъ страхъ да не го улови бегътъ, докато, скитайки се отъ село на село, пристига въ село Кѫбиново — Велешко. Въ това село той завързалъ приятелство съ кѫбиновчанина Стефанъ и останалъ да живѣе въ неговата кѫща. Следъ престояване около две години въ Кѫбиново, отъ мжка за родния си край, дѣдо Дамянъ тежко заболѣлъ. За да излѣкува своята болесть, трѣбвало е непремѣнно да замине за родното си село. Той стигналъ въ Росоки, поживѣлъ между родителите си малко и се сгодилъ за една селска девойка. Но и родния му край не го свъртѣлъ, понеже той почувствуvalъ тѣга за Бабуна планина и пакъ не намиралъ покой. Той съобщилъ на годеницата си, че иска да се очињатъ и да заминатъ за единъ много хубавъ край, далечъ отъ тѣхното село. Щомъ се научили домашните на девойката, тѣ й забрали вече да се среща съ годеника си и той се отчаялъ и самъ заминалъ за Кѫбиново. Цѣли три години той хайдутува, докато въ едно сражение съ арнаути-харамии той билъ тежко раненъ и едва сполучилъ да стигне до с. Кѫбиново. Благодарение на приятелските грижи на Стефанъ, той билъ спасенъ. Чистиятъ балкански въздухъ благотворно повлиялъ на Дамяна и той благославялъ бога за дадения му подслонъ. Щомъ напълно оздравѣлъ, Дамянъ окончателно замислилъ да се засели въ околността на Кѫбиново. Макаръ че неговиятъ приятель Стефанъ го молѣлъ да остане да работи въ неговия имотъ, той решилъ да намѣри свое собствено уютно кѫтче, близо при нѣкоя рѣка и тамъ да построи своя колибка и заработи върху собственъ имотъ. У него заседнала мисълъта да засели ново селище — характерна черта у българския народъ: да има свой подслонъ за семейството си. Заедно съ приятеля си той почналъ да дира обетованата земя. Ходили въ околността на Стровие, но не харесалъ мястото, ходили къмъ Маргари — и тамъ не харесалъ. На връщане, минавайки презъ планината Даугица, почнали да слизатъ по тече-те въ
нието на Орѣшката рѣка и стигнали на мястото, откъдето
Балкани 1919

днесъ е заселено село Оръше. Тамъ имало само едно бачило, на което кехаята билъ нѣкой си Оръшко.

Щомъ застанали тамъ, на Дамяна се харесълъ хубавиятъ балканъ, щедро напояванъ отъ изобилната бистра вода на Оръшката рѣка и решилъ тукъ да се посели и съгради свой домъ. Харесълъ му се тоя кѫтъ, защото тая малка котловинка е згобиколена отъ всички страни съ голѣми балкани, покрити съ букова и джбова гора, напоявяна отъ множество буйни балкански ручеи, които пръскатъ водите си низъ селските тучни балкански ливади. — Въ тая котловинка, съ помощта на Стефанъ и кехаята Оръшко, Дамянъ съградилъ своя кѫщурка. Обаче, когато мислѣлъ, че е изпълнилъ заветната си мечта, видѣлъ се осамотенъ и радостта му изчезнала. Мисълъта му почнала да лети къмъ село Росоки — по неговото първо либе. Домашните на годеницата му, като се научили за хайдушките му подвизи, дума не давали да се издума за Дамяна. Следъ като му отказали да му дадатъ невѣста, Дамянъ съ нѣколцина свои другари-хайдути влиза въ Росоки, грабналъ годеницата си и я отвель въ своето ново отечество и се вѣнчалъ за нея въ с. Кѣпиново.

Така хайдукъ Дамянъ построилъ свой домъ и си грабналъ домакиня отъ своя роденъ край, защото — като миякъ — той на всѣка цена искалъ да запази старата племенна традиция, да се ожени за мома отъ мияшко потекло.

Следъ настаняването си въ новото село, той, за да не живѣе осамотено, почва да придумва своите близки роднини да се заселятъ въ новото село. Следъ дълги увещания, въ селото се заселилъ Китанъ отъ с. Могорче — Дебърско. Следъ 1—2 години нѣколко семейства отъ дебърските села Лазарополе, Гари и Галичникъ, поради золумите на арнаутските банди, избѣгали отъ родните си села и се заселили въ с. Оръше.

Въ знакъ на благодарност къмъ кехаята Оръшко, който билъ въ пълна услуга на селяните-пришелци, последните нарекли своето село Оръше.

Наскоро следъ това, поради золумите на арнаутите, отъ Лазарополе пристига съ семейството си дѣдь Чупчите въ (родоначалникъ на семейството Чупарови). Следъ малко

престояване въ село Оръше, той харесалъ друго място за селище, отстояще на 4—5 километра отъ с. Оръше, гдeto се и заселва; отъ село Могорче — Дебърско, пристигналъ дъдо Митре (башата на попъ Илия — отпосле свещенникъ въ село Папрадище) и се заселва съ семейството си. Въ разстояние на една година и новото село вече брояло десетина къщи, което поради изобилието на папратъ въ и около селото, селяните нарекли Папрадище.

Заселването на селата Оръше и Папрадище е станало къмъ края на XVII и началото на XVIII вѣкъ. Тия две селца, следъ нѣколко поколения, станали доста голѣми села и съ своята особенность въ носията и дебърскитъ нрави и обичаи ярко се отличаватъ отъ селяните отъ другитъ велешки села.

Оръшани и Папрадищани се гордѣятъ съ своето мияшко потекло, като считатъ, че старото племе мицци, въ всѣко отношение е стояло по-високо отъ останалитѣ славянобългарски племена. Тѣ слѣпо се придвижватъ о своята мияшка носия — особено женитѣ; при това тѣ сж запазили нравите, обичаите, преданията и наречието на своите прадѣди дебрани; но най-важното, тѣ сж голѣми сепаратисти и не се сватуватъ съ населението отъ околнитѣ села, тѣй като другитѣ села сж отъ племето бързяци (бръсъци). Въ своя сепаратизъмъ миците отъ Оръше и Папрадище стигатъ до тамъ че, ако въ селата имъ влѣзе селянинъ отъ околнитѣ села, децата прибѣгватъ до майка си или бъща си, за да имъ съобщатъ неприятната вѣсть: „Леле, майко, бръсъкъ дойде!“.

Поради особената планинска почва на Бабуна, почти въ всички села се засѣватъ малко земедѣлски култури, населението не може да се изхранва съ своята жътва и купува храни отъ другитѣ краища на околията, а именно отъ Клепата и полето, въ които райони има богати села, които се занимаватъ съ земедѣлие и лозарство.

По Бабуна и Даутица мандруватъ каракачански стада, гдeto въ напояванитѣ отъ балканскитѣ ручей буйните въ ливади се намира изобилна паша.

Надъ село Оръше, въ мъстността „Склопчарниците“, се изработватъ разни видове склопци (гаванки), бъклици, дървени лъжици, тепсии, софри и други подобни, които се разпродаватъ въ Велесъ и Прилепъ. Отъ тоя занаятъ се изхранватъ само нѣколко семейства отъ село Оръше.

При все че тоя край е залесенъ, обаче поради липсата на удобни пътища и несигурността на търговскиятъ сношения населението не може да използува горите и тъне въ непонасима сиромашия. Тази е и една отъ най-главните причини че населението почти отъ всички села на Азотъ ходи на гурбетъ въ България и други държави. Почти отъ всички села може да отиватъ на гурбетъ, където се занимаватъ съ тухларство, зидарство и разни други занаяти. Но най-голъма емиграция даватъ селата Оръше и Папрадище, отъ които почти цълото мяжко население, годно за тежка физическа работа, дохожда въ България и се занимава изключително съ строителство на здания. Тъ съ извънредно способни строители, на които този занаятъ е останалъ по наследство отъ тяхните пращди — дебрани.

Освенъ това пъкъ цъли семейства отъ Оръше и Папрадище, подгонени и заплашвани отъ сръбската пропаганда, напуснаха за винаги своите бащини огнища и емигрираха въ България на постоянно мъстожителство. Тяхната колония въ София се обособи въ отдельно „Папрадишко-Оръшко Миячко благотворително братство“, което функционира отдельно отъ велешкото братство.

Почти въ всички села на Азотъ и останалите села на велешката окolia имаше основни училища и черкви, издържани отъ населението и подпомагани отъ Екзархията. Тия черкви и училища — преди и следъ Илинденското въстание — бяха и си останаха будители и крепители на народа въ борбата му срещу домогванията на сръбската пропаганда. Мнозина учители и свещеници въ борбата съ пропагандата за запазване на народа отъ посърбяване, паднаха убити отъ агенти на пропагандата. Следъ войната, щомъ сърбите се настаниха и станаха пълновластни господари на Македония, въ всички български училища и черкви се настаниха сръбски учители и свещеници и почнаха насилиствено да

учатъ и млади и стари да говорятъ и се черкуватъ на сръбски езикъ.

Азотъ, гледанъ отъ планините Дуатица, Якуница и Мокровъ, представлява великолепна картина: навредъ високи балкани, зелесени съ хубави гори; навредъ тучни ливади и високи зелени папратища, напоявани отъ стремглаво спускащите се балкански ручеи; навредъ пещери и високи канари — които, вкупомъ взети, красятъ този скритъ балкански кжтъ.

Азотъ презъ периода отъ IX до XIV вѣкове е билъ люлката на богоилско учение, отъ което си носи името и днешното село Богомила. Край последното, споредъ народните предания, се намира гробътъ на патриарха на тая нова религия, попъ Богомиль. Планината Бабуна и р. Бабуна сѫщо тѣка получили имената си отъ времето на богоилитѣ, понеже последните въ тоя край носѣли името бабуни.

Азотъ е най-непристъпенъ отъ къмъ Порѣчието, отъ което го дѣли планината Дуатица, а планината Якуница къмъ с. Ябълчища. Въ тоя непристъпенъ и изолиранъ край сѫ разположени, отстоящи едно отъ друго по на 5 километра въ права линия, трите селца: Орѣше, Папрадище и Нежилово. Тия селца ще останатъ паметни въ бѫдещата история на Македония поради развилитѣ се въ и около тѣхъ ожесточени сражения между четитѣ на ВМРО и четитѣ на сръбската пропаганда. Точно срещу тѣхъ, на една висота е разположено малкото селце Кжпиново, състоящо се отъ 8 кжщи, което всецѣло бѣше въ ръцетѣ на пропагандата. Отъ тамъ се следѣше движението въ първите три села и впоследствие пропагандата имаше постояненъ постъ, за да следи движението на мѣстната чета въ тоя край.

Следъ Илинденското вѣстание, особено въ 1904 г., когато въ тоя край се загнѣзди нелегалната сила на пропагандата, Азотъ стана символъ на смъртъта и гробница на стотици буйни ентузиазирани младежи придошли отъ всички краища, гдето се чува българска речь, да се борятъ срещу домогванията на пропагандата, която се силѣше чрезъ злато и куршумъ да прави населението „прави сърби“. Въ борбата съ четитѣ на пропагандата и нейния естественъ съюзникъ, турската войска, Ба-

буннията стана Голгота за стотици беззаетено предани борци, които са изкачваха по стръмния и път и намираха своя жизнен край. Едни падаха, други прииждаха, но всички умираха съ една единствена мисъль, какъ по-скоро да се унищожи сръбската пропаганда.

Поръчието е планинска, мъжко достъпна и дива, област, находеща се между планинските вериги „Караджица“, „Даутица“, „Петъкъ“ и „Суха Гора“. Въ поръчието има високи и буйни дълбоки, букови и борови гори. Тукъ се срещатъ и чешмирови горички.

Около селата Локвица, Крапа, Виръ, Црешнево и Бълица има много развалини отъ стари укрепени пунктове, где и досега съществуватъ много подземни лагъми, сигурно отъ канализация на нѣкой градъ презъ време на римското владичество.

Поръчието, гледано отъ Бушова планина, представлява хубава и великолепна гледка: планините сѫ разхвърляни така вълнообразно и релефно, обилно изпъстрени отъ девственни гори, че представлява единъ дивенъ горски кѫтъ.

Въ Поръчието по-главни села сѫ: Бродъ, Самоковъ, Крапа, Локвица, Виръ, Црешнево, Бълица, Сдуня, Горно Круше, Долно Круше, Томино село, Модрища, Присновско, Брѣстъ, Ковачъ и пр.

Тоя чисто дивъ балкански край е съвършено осамотенъ и междуселските съобщения най-вече ставатъ по кози пѫтеки. Отъ една страна на Поръчието минава шосето Прилепъ-Бродъ-Кичево. Селото Самоковъ е получило името си отъ находящите се край него желязни рудници, които въ края на XIX вѣкъ, макаръ и примитивно обработвани отъ една английска компания, сѫ били въ своя разцвѣтъ. Тия рудници сѫ били изоставени. вследствие постоянните убийства отъ арнаутските банди, върлуващи изъ Поръчието, на чиновници и работници на компанията.

Презъ Поръчието тече река Велика (Треска), която се влива, близо до Скопье, въ Вардаръ. Много други балкански потоци лежатъ низъ стръмните усой на тоя край, где има много хубави ливади и пасбища, които се използватъ само отъ каракачански и куцовите влашки стада.

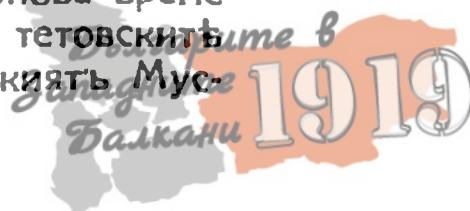
Поради постоянните страхове отъ арнаути-харамии презъ турския режимъ и лошите економически условия, при които е поставено населението, последното тъне въ сиромашия и невежество. За да прехранватъ семействата си, голъмо число отъ мажетъ ходятъ на гурбетъ въ България, Сърбия и Ромъния, а отъ 1904 година насамъ, по нареддане на сръбската пропаганда, тъ отиватъ на гурбетъ главно въ Сърбия.

ГЛАВА II.

Борби противъ данъците и спахиите. Борби срещу харамийте арнаути и турци. Борбата противъ патриаршията. Народните хайдути.

За да биде по-ясно очертана днешната борба противъ сръбската пропаганда, водена въ Бабунията, непременно тръбва да хвърлимъ погледъ къмъ миналите тежки борби, които бабунците съ водили презъ петъковното турско робство и въ които борби именно тъ съ се калили, та ще продължаватъ да се борятъ до пълното си освобождение.

Бабунците, споредъ народните предания, съ водили дълги борби съ турската властъ цели въкове противъ данъчната система, докато едва въ началото на XVIII. въкъ турската войска обкръжила Азотъ и съ огънь и мечъ наложила данъци. Свикнали по традиция да не плащатъ данъци, въ душата на народните маси — поради наложените данъци — се напластила омразата противъ бегове, спахии и таксилдари. Тая омраза дълго време се таила, докато въ 1826 година стихийно избухнала. Презъ същата година турското правителство решило да събира редифи (милиция) отъ всички мюсюлмани. Противъ събирането на редифи се обявили арнаутите отъ Тетовско, Скопско, Призренско и Шкодренско, отказвайки да даватъ редифи отъ своята пашалъци. Централната властъ въ Цариградъ се видѣла застрашена, поради което великиятъ везиръ тръгналъ съ многобройна войска да налага новия режимъ на свирепите арнаути. По онова време прочути и съ голъмо влияние паши съ били тетовските Амзи паша и Абдураманъ паша и шкодренскиятъ Мусе

тафа паша. Всички паши съ войските си тръгнали на походъ срещу войските на везиря къмъ Битоля, за да влѣзатъ въ сражение, тъй като тъ по никой начинъ не искали да се подчинятъ на централната власть, а искали да запазятъ своята феодална власть.

Отъ омраза къмъ царската власть, бабунците намѣрили момента за сгоденъ да си отмъстятъ и образували своя дружина отъ младежи изъ селата на Азотъ и се явили въ помощъ на въстаналите паши при бабунския ханъ Църници, гдето е билъ разположенъ конакътъ на пашите. Въ знакъ на благодарност -- за готовността да имъ се притекатъ на помощъ -- пашите позволили на селата Бистрица, Папрадище и Оръше да носятъ свои знамена, съ каквото отлиение дотогава не се е ползвувало никое друго християнско село¹⁾)

Впоследствие обаче великиятъ везиръ нападналъ войските на арнаутските паши съ артилерийски огнь и ги разбиль. Бабунците зле си изпатили отъ нашествието на турските войски, но по предание все пакъ още се пазятъ спомените за геройството на бабунците срещу султанските войски.

Насилственото събиране на данъците, наложени му отъ разни бегове, аги и спахии, отъ една страна, и отъ друга -- върлуването на сеймени, качаци и харамии още повече озлобявали народа. За непокорните бабуни настжили черни дни, дни на изпитания и нищета. Населението е било подложено на атгария по бегови имоти, като при това и собствениятъ плодъ на селяните е билъ ограбванъ по наполовина отъ беговете. Последните почнали да изпращатъ на групи девойки по жътва въ чифлиците си въ Прилепско и Тиквешко, далечъ отъ бащинъ домъ, като нѣкои отъ девойките сѫ били осквернявани и потурчвани. Не стигала тая черна орисия, но беговете почнали да се намисатъ въ частния патриархаленъ семеенъ животъ на народа и решавали сѫдбата на всѣка девойка, на която е хвърлилъ око добилиятъ благоволението на бега селянинъ. Тия бедствия и неволи се приживѣвали като зла орисия: злоба и наки-

¹⁾ Сигурно тъ по-рано, отъ царь Мурадово време, сѫ били войнишки села и следъ бунтъ сѫ изгубили привилегии си.

пяла мъстъ задушавала душата на буйните младежи, като по-гордитъ отъ тѣхъ, въ такива случаи, си служили съ лични отмъщения на беговете и протежетета имъ. Отъ запазените срѣдъ народа пѣсни и предания въ най-хубави черти се описва борбата на нѣкои младежи за открадване своята похитена сестра или годеница, за нападнати и убити бегови служители, които сѫ били при-чаквани и избивани отъ обидените народни синове.

Най-страшниятъ бичъ за народа по онова време сѫ били харамиите турци и арнаути, които сами се таксували като отдѣлни и самостоятелни малки султани, налагали данъци по селата и насила принуждавали коджабашите (кметовете) да ги събиратъ. Тежко и горко на оня беднякъ, който нѣмалъ срѣдства да си внесе „аваётъ“ (грамийска вергия въ натура): кижата му се изгаряла и самиятъ той бивалъ най-звѣрски измъчванъ и убиванъ.

Въ Бабунията и Порѣчието дълго време сѫ върлували харамиите Зендиль ага, Ибраимъ ходжа, Фета Джока и Феизо ага, които се явявали отъ село на село и, необезпокоявани отъ никого, налагали на населението храмийската вергия (аваётъ), т. е. данъкъ, който се събиравъ въ натура. Харамиите не се покорявали на царската власть и последната отбѣгвала да влиза въ разправии съ тѣхъ.

При това, когато се биели харамиите едни съ други, населението се виждало въ чудо, чия страна да вземе, защото следъ победата на една отъ тѣхъ, победителятъ почвалъ да отмъщава на населението защото дигало ржка противъ мюсюлманинъ, макаръ и въ негова полза.

Харамиите, освенъ „аваётъ“, следъ като се наядѣли съ баници и кокошки, искали и дишъ-хакж, т. е. данъкъ защото сѫ си трошили зѣбите при яденето.

Единъ отъ най-кръвожадните и свирепи арнаути-харамии е билъ Зендиль ага, който върлувалъ отъ 1850 до 1860 година. Той обиралъ населението, избивалъ побуйните младежи, ограбвалъ овци и говеда. Презъ есента на 1860 година той напада село Бистрица, избива воденичарите, опленява селото, натоварилъ десетки коне съ плячка и я изпраща въ Арнаутлука, а самъ той съ тримата си другари Гъокъ, Дризъ и Дзеко останалъ въ Азотъ. Никой не смѣялъ да замръкне въ кижата си, а

повече отъ мжжетѣ сж спѣли нощно време по гората. Следъ избиването на воденичаритѣ въ с. Бистрица, всѣко село чакало своя редъ и съ страхъ очаквало Зендилъ Ага.

Най-после, когато омразата противъ Зендилъ ага е стигнала до тамъ, че е изпълнила душата и сърцата на старо и младо, когато всичко е треперѣло предъ него, селянитѣ отъ с. Орѣше Андрея Кюлявковъ, Насто Трайковски, Дамянъ Илиевски, Христо Кющерски и Гюрчинъ Кющерски последили харамиитѣ и имъ намѣрили скривалището въ планината „Топалица“, въ мѣстността „Дебели брѣстъ“. Следъ нѣколкодневно преследване, единъ денъ преди да навлѣзе Зендилъ ага въ Орѣше, тѣ нападатъ скривалището и убиватъ Зендилъ Ага, Гьокъ, Дризъ и Дзеко съ брадвитѣ си. Тия народни синове спасяватъ отъ Зендилъ ага населението въ Азотъ и съседнитѣ мѣста.

Наскоро следъ убийството на Зендилъ Ага, селянитѣ отъ село Црешново — поради золумите на които сж били подложени — нападатъ харамията Ибраимъ ходжа и го убиватъ.

Къмъ 1865 година се явява харамията Фета Джока, който водилъ дълго време борба съ брюлюкбashi Селманъ ага, отъ село Оморани, за да се затвърди, тъй като свирепиятъ арнаутинъ Селманъ ага билъ пълновластенъ въ Азотъ.

Отъ запазенитѣ пѣсни за харамиитѣ въ тоя край Фета Джока и Феизо ага въ най-ясни картини се рисува черното и непоносимо тегло на народа. И тогава народния незнаенъ пѣвецъ е възпѣвалъ мжжитѣ и неволите народни, както сж били приживѣвани.

Фета Джока (1865—1875 г.).

Идетъ, идетъ, биро, Фета Джока,
Право тѣргатъ, биро, надъ Ореше,
Надъ Орѣше, биро, Дебели брестъ.
Тамо правигъ, биро, четелиня,
Четелиня, биро, за сви села.
Пакъ ми слезе, биро, во Ореше,
Кай Тасе, море, Кюлявковски.
Клюкомъ клюкатъ, биро, викомъ викатъ:

— Я отвори, мори, Тасенце,
 Алъ е дома, биро, Дели Тасе,
 Да сберетъ, биро, селянитѣ,
 Да разхвърлитъ, биро, вергията.
 Вергията, биро, арамийска ;
 Кому двеста, биро, кому триста,
 За Тасета, биро, шестотини,
 Шестотини, биро, карагроша.
 Я излезни, мэре, Дели Тасе,
 Да ни водишъ, мори, во Папрадища[“],
 Накачие, мори, каде Кула,
 Префърлие, мори, преку Сланикъ,
 Пакъ пойдое во Папрадища,
 Кай Павлета, мори, кехаята.
 Клюкомъ клюкатъ, биро, Фета Джока :
 — Я отвори, мори, Павлеице,
 Алъ е дома, мори, Дели Павле,
 Дели Павле, мори, кехаята ?
 — Ай ти тебе, мори, Фета аго,
 Дели Павле, мори, не е дома,
 Я не можа, мори, да си стана,
 Ме изяло, мори, пусто куче,
 Пусто куче, аго, Новачевско,
 Димовица, аго, болна лежитъ —
 Ми стигнала, море, първо чедо.
 — Нека станетъ, море, Дели Аврамъ,
 Да отворитъ, море, мала врата.
 — Дели Аврамъ ми е, море, кашличавъ,
 Го фатила, аго, лята треска,
 Лята треска, аго, тригодишна.
 Пакъ си стана, море, Павлелица,
 Кривеейки, море, куцаеики,
 Имъ отвори, море, мала врата,
 Пъкъ ми влезе, биро, Фета Джока
 И по него, биро, сейменитѣ.
 Се провикна, биро, Фета Джока :
 — Хайде, стани, мори, Дели Аврамъ,
 Да го викнешъ, биро, той Угрина,
 Той Угрина, биро, гурбетчиотъ,
 Да донесетъ, биро, аваетотъ.[’]

[’]) Аваетъ (опредѣленъ натураленъ данъкъ).

Аваетотъ, биро, сребренъ сахатъ,
 Що го донелъ, биро, отъ Сърбия,
 Отъ Сърбия, биро, отъ България.
 Да го викнешъ, биро, той Никола,
 Той Никола, биро, Лопатаротъ,
 Да донесе, биро, аваетотъ,
 Аваетотъ, биро, сърменъ пискюль.
 Повикай го, биро, попъ Илия,
 Да донесе, биро, аваетотъ,
 Аваетотъ, биро, дулбията".¹⁾

Феизо ага (около 1880 г.)

(родомъ отъ с. Църнилица, Прилепско)

Стани, стани, море, Феизо ага,
 Вземи си я, море, дулбията,
 Отвърти я, море, бургията,
 Пакъ качи се, Феизо, на кулата,
 Пакъ погледай, Феизо, горе-доле,
 Горе-доле, Феизо, изъ той поле,
 Изъ той поле, Феизо, църнилишко.

Кога виде Феизо — що ке види:
 Църнилища, Феизо, сардисано,
 Бъла Кула, Феизо, поклопена,
 Поклопена, Феизо, църни аскеръ.
 Пакъ извика, море, Феизо ага:
 — Къде си ми, море, Кйоръ Исайчо,
 Кйоръ Исайчо, море, Куси Дзеко?
 Вземете си, море, мартинитъ,
 Па пойдите, море, въ Стровия,
 Во Стровия, море, кай Душета,
 Да вземете, море, аваетотъ,
 Аваетотъ, море, опинцитъ.
 Префърлите, море, преку ридотъ,
 Натурите, море, Лиячица,
 Пакъ пойдите, море, во Богомила,
 Кай Алекса, море, Шаренъ Шапка,
 Да вземете, море, аваетотъ,

¹⁾ Дулбия (далено-ледъ).

Три елеци, море, все отъ сърма.
 Накачите, море, кай Щавица,
 Пакъ пойдите, море, во Ореше,
 Кай Арсата, море, Карапанджо,
 Да вземете, море, аваетотъ,
 До три рала, море, бѣли бечви,
 Бѣли бечви, море, се во гайтанъ.
 Префърлите, море, преку Сланикъ,
 Пакъ пойдите, море, во Папрадище,
 Кай Кузмана, море, Коджабашотъ,
 Да вземете, море, аваетотъ,
 Три долами, море, се во гайтанъ.

Що ми бѣше, море, Коджабашотъ,
 Ми ги собра, море, селянитѣ,
 Що ми бѣше, море, попъ Илия,
 Ми извикна, море, ми подвикна:
 — Ай те тебе, море, Феизо-ага,
 Мие сме си, море, сиромаси,
 Не можеме, аго, да даваме,
 Да даваме, аго, аваети,
 И на царотъ, море, и на тебе.

Отъ пѣсенъта на Фета Джока се вижда, какъ народътъ още мълчи, мълчи и трепери предъ свирепитѣ харамии, обаче отъ завършека на пѣсенъта „Феизо-ага“ се вижда подигнатиятъ народенъ духъ, та народътъ не иска вече да плаща аваети и на царя и на хараминитѣ. Селянитѣ по това време се противопоставяли да плащатъ харамийския данъкъ, уповавайки се вече на собственитѣ си сили и съ помощта на народнитѣ хайдути да се борятъ противъ золумитѣ на хараминитѣ.

При учредяването на българската Екзархия въ Язотъ е имало само четири църкви въ селата, които веднага припознали Екзархията. Това озлобило велешкитѣ гъркомани, които подкупили кръвожадния арнаутинъ бюлюкбashi Селманъ ага, отъ Оморани, да заплаши и принуди свещениците да служатъ на гръцки и да признаватъ гръцкия владика.

Селманъ ага веднага влѣзълъ въ ролята си. Той извикалъ свещениците въ кулата си и имъ предложилъ: или да станатъ патриаршисти и служатъ на гръцки

езикъ, или пъкъ веднага да напуснатъ енориите си, защото ще ги заколе като овци. Голяма част отъ свещениците се изплашили отъ думите на всесилния Селманъ ага. Попъ Спасъ, отъ село Теово, единъ отъ видните радетели за създаването на Екзархията и човекъ съ силенъ духъ, не се уплашилъ отъ условното предложение на Селманъ ага и му заявилъ, че той е българинъ и ще пъе въ черквата на славянски и че никога нѣма да признае грѣцкия владика. На излизане отъ кулата, Селманъ ага се обѣрналъ къмъ попъ Спаса и му казалъ: „Папазъ, знай че агата забавя, но никога не прощава на непослушните гяури“. Попъ Спасъ си взелъ бележка отъ думите на агата, обаче следъ като се минало повече отъ година той съвсемъ забравилъ заплашването на агата и почналъ свободно да живѣе.

Въ 1872 година — на втория денъ на Великденъ — Селманъ ага, придруженъ отъ нѣколко души арнаути, отишъл въ кѫщата на попъ Спаса, измѣкналъ го отъ дома му и го отвлѣкълъ край село Поменово. Въ единъ прикритъ долъ той изтезавалъ попъ Спаса до безъзнание и му оскубалъ брадата. Следъ като попъ Спасъ дошелъ въ съзнание, Селманъ ага му казалъ: „Веднага напускай селото и да не се вестявашъ втори путь предъ очите ми; ако ми паднешъ другъ путь въ рѣцетъ, на кѫсове ще те настъка“.

Мано Кюлявковъ, чифликчия въ Поменово, връщайки се отъ Солунъ, пѫтувалъ отъ чифлика си въ Поменово за родното си село Орѣше. Той чулъ писъците на попъ Спаса и думите на Селманъ ага, поради което запѣлъ съ силенъ гласъ, извадилъ револвера си и стрелялъ въ въздуха. Селманъ ага чулъ гърмежа, позналъ гласа на Кюлявкова, стресналъ се и казалъ на попъ Спаса: „Оръ попе, бѣгай нагоре преку ридъ и ако кажешъ на Кюлявковъ, че съмъ те скубалъ, после живъ ке те дерамъ“ и набързо заминалъ съ хората си.

Кюлявковъ, който проследилъ цѣлата мръсотия на Селманъ ага, припушналъ коня и застигналъ попъ Спаса, качва го на коня си и го откаралъ обратно въ село Поменово. Тамъ той запитва попъ Спаса да му каже, кой го е измѣчвалъ, обаче, свещеникъ билъ така силно прите въ Балкани 1919

вори. Кюлявковъ заповѣдалъ на своите хора да се грижатъ за свещеника и облѣгчатъ болките му, докато той се върне. Отъ срамъ предъ Кюлявковъ, попъ Спасъ не искалъ да му каже, че всичкото му тѣло е посинѣло отъ тежкия побой и измъчване. Презъ нощта Кюлявковъ се връща въ село Поменово и намира попъ Спаса обвитъ въ овчи кожи да лежи на единъ одъръ (миндерлъкъ). Дошелъ малко на себе си, попъ Спасъ — следъ като разбралъ, че не може да прикрие отъ Кюлявкова — му разправилъ, какъ билъ грабнатъ отъ Селманъ ага и отвлѣченъ, какъ е билъ измъчванъ отъ него и заплашванъ да стане патриаршистъ или веднага да напусне селото; че го заплашилъ, какво живъ ще го одере, ако съобщи на Кюлявковъ историята съ отвличането и изтезаването му.

На другия денъ, Мано Кюлявковъ, който билъ не само чифликайбия, но и голѣмъ янкеседжия, качилъ попа на единъ конь, за да го отведе въ Теово. На единъ стрѣменъ завой на пътя изкочилъ Селманъ ага съ десетина въоружени арнаути, хваналъ юздечката на Кюлявковия конь и възбудено му заявили: „Трѣбва ми кръвъта на попъ Спаса“. Безъ да изгуби присѫтствие на духа, Кюлявковъ скочилъ отъ коня, хваналъ ржката на агата и му казалъ: „Селманъ аго, за единъ папазъ достлуга си съ тебе не развалимъ, ако ти е по-трѣбна кръвъта му, остави ме, аго, азъ да я взема, но ти, аго, не си цапай ржцетѣ съ попска кръвъ“. Селманъ ага повѣрвалъ приятеля си, съгласява се на предложението му и приятелски се раздѣлятъ.

Веднага, следъ раздѣлата, Кюлявковъ откарва попъ Спаса въ Велесъ. Последниятъ отива въ българската митрополия и предъ митрополита и българските първенци съобщилъ за извѣршените надъ него жестокости отъ страна на Селманъ ага и какъ билъ спасенъ отъ Кюлявкова отъ ржцетѣ на свирепия ага. Велешките първенци, щомъ схванали, че патриаршията, въ борбата си противъ екзархията не избира срѣдствата си, решили веднага да се справятъ съ платеничите орждия на патриаршията и накажатъ Селманъ ага. За тая цель тѣ предложили на Кюлявкова да намѣри подходещи хора, които да убиятъ Селманъ ага, обаче Кюлявковъ имъ заявилъ

да бждатъ спокойни, защото агата ще получи скоро наказанието си. Следът това Кюлявковъ се връща въ чифлика си. Въ изпълнение на дадената дума, Мано Кюлявковъ заедно съ Андрея Кюлявковъ и Христо Кющеровъ (всички родомъ отъ село Оръшче) отишли въ кулата на Селманъ ага въ село Согле, гдето убиватъ агата заедно съ 7-членното му семейство. При това, въ знакъ на отмъщение, тѣ избиватъ всичкия му едъръ и дребенъ добитъкъ, даже и кокошките въ кулата му.

Това страшно кърваво отмъщение, извършено върху Селманъ ага и семейството му, до толкова изплашило турцитѣ, че никой отъ тѣхъ вече не се решавалъ да влиза въ услуга на патриаршията и да ѝ става орждие по преследване екзархийските свещеници въ Велешката епархия.

По показанията на една ханъма, която вечеръта край селото забелѣзала да се движи Мано Кюлявковъ и отъ намѣрената шарена превръзка отъ чекширитѣ му, турцитѣ разбрали, че Мано Кюлявковъ е извършилъ убийството на Селманъ ага. Властьта изпраща потера, която залавя Мано Кюлявковъ, Андрея Кюлявковъ и Христо Кющеревъ и, при все че вината имъ не била призната и доказана, и тримата били осъдени на смърть чрезъ обесване. Отпосле нѣкои турски бегове, приятели на Кюлявкови и неприязнено настроени противъ Селманъ ага, сполучили да смекчатъ наказанието на доживотенъ затворъ та тримата осъдени били изпратени въ солунската крепостъ „Канлѫж Кули“. Следъ тригодишенъ затворъ Христо Кющеревъ умира, а презъ 1882 година, следъ 10 годишенъ затворъ, Мано и Андрея Кюлявкови разбили стените на затвора и заедно съ 30 души затворници сполучили да избѣгатъ и преминатъ въ България.

Въ началото на XIX. вѣкъ, когато накипѣлата мъсть срѣдъ народа тѣрѣла вече отдушникъ, отдѣлни народни герои, които не могли да понасятъ черното робство, хващали балкана за борба противъ царските чиновници (спахии и таксидандари) и турци и арнаути харамии. Но това сѫ били единични случаи.

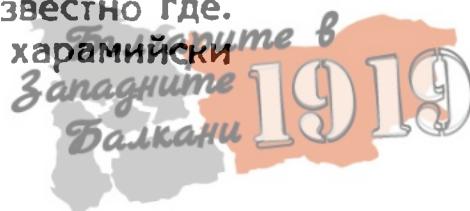
Презъ втората половина на XIX. вѣкъ обаче ^{начте в} пластената омраза не можела вече да се задържа ^{на} и отъ ^{на} ^{Балкани} 1919

една слаба искрица можела да се подпали и разнесе. При това положение населението почнало явно да поддържа народните хайдути, които презъ нощта сновърни низъ балкана и пътищата, явявайки се въ помощь на своите отрудени братя тамъ, где се мърне спахия, таксилдаринъ, ага или бегъ, за да му отмъщаватъ. Тъ почнали да палятъ бегови имоти и пожънати въ полето снопи. При всички издиравания отъ страна на властъта да улови нѣкои отъ хайдутите, тя не сполучила, защото гълъма часть отъ тѣхъ нощно време скитали низъ балкана, а деня прекарвали въ селата си и, при потърсване отъ властъта, веднага се представлявали като миренъ и покоренъ елементъ. Въ такова възбуждение на народния духъ, срѣдъ народа не можело да се явятъ предатели, отъ страхъ да не изпитатъ народния гнѣвъ върху главата си. Отъ тогава именно протестътъ противъ поробителя почва да се проявява въ по-широва форма.

Народните хайдути до такава степень наплашили спахии и таксилдари, че тъ и съ войска вече не смѣяли да прибиратъ наложените данъци, защото мнозина отъ тѣхъ попадали въ засади и били избивани. По това време Темелко отъ Богомила съ другаригъ си нападналъ спахийите при село Оморани и ги избилъ.

Така започнала епохата на народното хайдутство, което станало една отъ най-голѣмите опори на народа въ борбата му срещу свирепите харамии, които нахълтвали отъ къмъ Дебърско и отвличали цѣли стада добитъкъ. По единъ или другъ начинъ народните хайдути влизали въ борба съ харамиите, поради което незнайни народни поети сѫ ги възвѣли въ чудно хубави пѣсни и създали легенди за страшни войводи.

По време на руско-турската война (1876/1877 год.) хайдутува на „харамийски“ начала въ Бабуна планина смѣлиятъ хайдутинъ Диме Шикевъ. Той събира своя чета отъ селата около Степанци и Небрѣгово и напада пощата, идеща отъ Велесъ за Прилепъ, завежда сражение съ охраната, която, следъ като дава убити нѣколко стражари, избѣгва. Диме Шикевъ ограбва отъ пощата нѣколко хиляди личри, следъ което забѣгва неизвестно где. Той е работилъ лично за себе си, на чисто харамийски начала.

Къмъ 1880 година се появява войводата Спиро Църневъ, родомъ отъ града Прилепъ, съ четниците си Георги Лажотъ, наричанъ още Кара-Георги, родомъ отъ с. Царевичъ, прилепско, Андрея Башиноселецъ, Стефанъ Попадийчето и др. Къмъ Илинденъ 1880 година четата убила единъ отъ най-голѣмите народни изедници въ с. Гугяково, Мориховско — Кючюкъ Сюлеймана. Спиро Църневъ се е ползвувалъ съ голѣма популярностъ и довѣрие средъ народните маси. Той пада убитъ презъ 1881 година.

Следъ него става войвода Георги Лажотъ, който падналъ убитъ презъ 1884 година. Следъ него пада убитъ и замѣстникъ му, собствениятъ му братъ Стоянъ. И двамата сѫ убити въ село Вепърчани — Мориховско.

Отъ 1876 до 1882 години въ Бабуна е хайдутувалъ и войводата Нико Бендеротъ, родомъ отъ с. Габровникъ, Азотъ, съ четниците си Темелко отъ Богомила и Димо Сърменинъ, отъ с. Орѣше. Презъ 1882 г. Нико Бендеротъ и Георги Лажотъ съ около 60 народни хайдути се събрали на прохода „Лилячица“, где обсѫждали плана за нападение на разбойническото арнаутско село Църнилища. Обаче тѣ били нападнати ненадѣйно отъ арнаутите и мнозина отъ тѣхъ били избити, между които и Димо Сърменинъ отъ с. Орѣше.

Когато Македония, следъ Берлинския конгресъ, пакъ остана подъ робство, накипѣлата народна мъсть достига до най-остри форми. Настѫпватъ нови черни дни, данъците безмилостно се трупатъ и голѣма частъ отъ населението почва масово да емигрира и търси прехраната си по всички краища на свѣта.

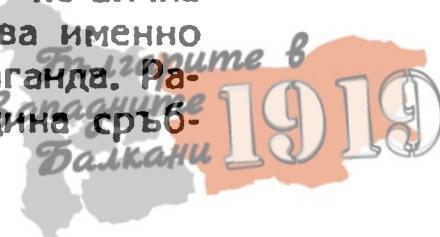
ГЛАВА III.

Заченките на черковната и училищна пропаганда на Сърбия въ Велешко и Поръчието. Българите въ Велесъ и околните селища затварят църквите си и протестираят противъ сръбската пропаганда. Първото сръбско училище въ града Велесъ. Убийството на Диме Шурковъ. Убийството на сърбоманинъ Георги Пендовъ и Петър Ташевъ. Пропагандата открива втори път училище въ Велесъ и настанява безплатен лъкаръ въ града. Вишниевци въ Башино село. Убийството на директора Петър Миховъ. Поръчието фабрика за прави сърби. Ръкополагането на Фирмилянъ. Засилването на сръбската училищна и черковна пропаганда въ Велесъ и Скопъе. Последиците отъ илиндденското въстание. Русия и Австрия подкрепятъ сръбската пропаганда.

До учредяването на Екзархията Сърбия не бѣ подигала въпросъ за националността на македонския българинъ, а тъкмо напротивъ: мнозина нейни писатели възпѣваха Македония като чисто българска страна и населена съ българи. Въ 1860 година Сърбия изпраща своя археологъ и писател Стефанъ Верковичъ да изучи по-обстойно Македония. Той дълго време обикаля, изучава пѣсни, събира поеми и легенди, следъ което издава „Веда Словена“ и „Народне песме Македонскихъ бугара“, като последното авторътъ посвещава на сръбската княгиня, съпруга на Михаилъ Обреновичъ, и се отпечатва въ Бѣлградската държавна книгопечатница. Въ свойте сборници сърбинътъ Верковичъ излѣзе съвършено честенъ, безпристрѣтенъ и коректенъ историкъ и археологъ, който не посмѣя да излъже свѣта, че Македония е сръбска, а заяви предъ учения свѣтъ, че въ Македония живѣятъ българи.

Следъ създаването на Екзархията обаче Сърбия, подтиквана и несърдчена отъ австрийската дипломация, чрезъ своята преса и книжнина безсръмно почна да предявява претенции вече за нѣкакво „сръбско“ население въ Македония. Тия сръбски претенции се посрещнаха отъ македонския народъ съ смѣхъ и презрение.

Следъ като Сърбия презъ 1877—78 година ексирира Моравската областъ и набързо съ огнь и мечъ направи българите въ тоя край „прави сърби“, стъна по-алчна и обърна погледъ къмъ Македония. Отъ тогава именно тя почна тукъ да търси база за своята пропаганда. Работейки въ това направление, около 1880 година сръб-

скитъ управници много добре прозреха и схванаха, че Азотъ и Порѣчието — като древна крепость на богомилитъ — сѫ били непристъпни въ миналото и че, ако последнитъ бѫдатъ завладени отъ тѣхъ, тѣ ще изиграятъ видна роля за развитието и закрепването на подготовкяваната имъ пропаганда. Отъ тогава именно водятъ началото си заченкитъ на срѣбската училищна и черковна пропаганда въ тия краища. За постигане на своите цели и домогвания Сърбия изпращаше своите агенти, които подъ маската на археолози, етнографи и историци години наредъ обикаляха Азотъ и Порѣчието и неуморно търсѣха начини и срѣдства за установяването на пропагандата си.

Министерството на външните работи въ Сърбия чрезъ своята пропаганда презъ 1882 година сполучи да направи „прави сърбинъ“ екзархийски свещеникъ въ с. Рудникъ, велешко, Попъ Христо, човѣкъ алченъ за злато и безъ всѣкаквъ моралъ. За да не остане самъ, попъ Христо, чрезъ срѣбско злато „посърби“ нѣколцина селски чорбаджии въ Рудникъ. Още презъ сѫщата година рудничкитъ сърбомани, за да не бѫдатъ само тѣ презирани отъ народа, въздействуватъ на нѣколцина селяни въ Башино-Село, Велешко, срещу въз награждение, да станатъ сърбомани. По такъвъ начинъ, близу до града Велесъ, пропагандата сви гнѣзда въ селата Рудникъ и Башино-село.

Презъ 1882 година пропагандата почва вече да търси начинъ да се добере до отдавна желаната си цель — да се загнѣзди въ село Богомила — Азотъ. По това време въ селото сѫ били двама екзархийски свещеници: попъ Ангелъ и попъ Христо. Полакоменъ отъ предлаганата му голѣма заплата и придуманъ отъ богомилчани — гурбетчин въ Сърбия — попъ Христо става сърбоманинъ, следъ което въздействува и върху селскитъ първенци Алексо Шаренъ Шапка, Петко Станковски и Андонъ Котевъ, който ставатъ най-отявленитъ агенти на срѣбската пропаганда въ Азотъ. По такъвъ начинъ селяните на с. Богомила се раздѣлятъ на две, ожесточени една срещу друга, групи: екзархийската, начело съ попъ Ангела, си остава българска, а сърбоманска, ръководена отъ попъ Христо — подъ патриаршията.

Наскоро следът това пропагандата свива гнездо и въ с. Теово. Единъ отъ най-отявлените противници на пропагандата въ Теово бѣше Петъръ Ацевъ (който презъ 1923 година заедно съ Арсо Локвички бѣ застрелянъ въ Скопье).

Подпомагани отъ турската властъ, сърбоманите съ отпускали имъ пари отъ пропагандата развиватъ голъма агитация, като чрезъ тероръ и икономически гнетъ върху бедните селяни ги заставятъ да ставатъ сърбомани. Въ 1886 година пропагандата открива сръбско училище въ с. Богомила и за учителъ настанява дошлия отъ Сърбия Изарий. Следъ двегодишно учителствуване Изарий бѣ замъненъ съ даскалъ Душанъ, тоже родомъ отъ Сърбия. Презъ 1900 год. Душанъ става учителъ въ с. Оморани, където бѣха вече се наподиля „прави сърби“, а учителъ въ Богомила става Иванъ Бабунски, родомъ отъ с. Мартулци, Велешко, който преди въстанието става сръбски учителъ въ гр. Велесъ, където престоява до 1906 година.

Презъ време на учителствуването на Бабунски въ сръбското училище въ Велесъ Диме Чочето и Александъръ Мартулковъ сполучватъ да убедятъ Бабунски да стане български учителъ, на което предложение той се съгласява, обаче предлага да му се плаща 10 лири месечно, колкото му плаща пропагандата. Чочето, виждайки че това ще биде въ полза на организацията, веднага отива при митрополитъ Милетий и го моли да ходатайствува за това назначение, обаче митрополитът заявява на Чочето, че по никакъ начинъ не ще ходатайствува за сръбското мекере, понеже нѣма вѣра въ него. По такъвъ начинъ Бабунски си остава пакъ сръбски учителъ.

Българското и екзархийско дѣло въ село Богомила най-ярко се е защищавало отъ учителя Андрея попъ Арсовъ, Найдо Мијакъ, Георги Чикбаевъ, Павелъ Чикбаевъ и попъ Ангелъ. Следъ смъртъта на попъ Ангелъ и Найдо Мијакъ, единствени почти Андрея попъ Арсовъ и Георги и Павелъ Чикбаеви останаха да водятъ борба противъ пропагандата. Презъ 1907 година Андрея попъ Арсовъ биде заставенъ отъ пропагандата да напусне Богомила, поради което той отиде да учителствува въ с. Орѣше, където отдавна го молѣха. Той беззаетно

честенъ народенъ труженикъ води борбата противъ пропагандата до край, докато въ 1918 година бѣ убитъ отъ сърбите, заедно съ Георги и Павелъ Чикбаеви и мнозина други дейци отъ Язотъ.

Сръбското училище въ Богомила отначало не се посещаваше отъ ученици, но при все това пропагандата подържаше учители и имъ плащаше редовно заплатитѣ. Впоследствие пропагандата принуди селяните да пращатъ децата си въ сръбското училище, заплашвайки ги, че ако не сторятъ това, не ще ги допуска на гурбетъ въ Сърбия. Щатъ-нешатъ богомилчанинъ гурбетчии се подчиниха на желанието на пропагандата и станаха сърбомани.

Веднъжъ забила коренъ въ с. Богомила, пропагандата, подъ закрилата на нахи-мюдюра, обърна погледъ и къмъ останалите села на Язотъ, обаче тя срещна сериозната съпротива на селяните, които почнаха ожесточена борба срещу нея. Натискътъ на пропагандата и най-вече златото станаха причина, че къмъ 1900 година се обявиха сърбомани по нѣколцина чорбаджии отъ селата Теово, Нежилово, Мокрени, Габровникъ, Ораовдолъ, Стари Градъ, Степанци, Поменово, Изворъ, цѣлитѣ села Оморани и Кжиново, а Мартулци — едва презъ 1905 година. Но най-важната причина да станатъ сърбомани е и защението на гурбетчии да влизатъ въ Сърбия. Паметни ще останатъ борбите, водени противъ пропагандата отъ селата Бистрица, Орѣше, Папрадище, и Црешново. Селото Бистрица не позволи на сръбската чета до Балканската война да влезе въ селото.

Като смѣли и самоотвържени борци противъ пропагандата останаха екзархийските свещеници:

1) Иванъ Аврамовъ Чупаровъ, съ енория Папрадище и Орѣше, убитъ презъ 1913 год. отъ сърбите;

2) Андонъ попъ Арсовъ, отъ с. Бистрица, съ енория селата Бистрица и Црешнево. Презъ 1926 година, вече 75 годишенъ старецъ, той бѣ изгоненъ отъ родното си село и екстерниранъ въ България.

3). Попъ Ангелъ, съ енория село Богомила, който до смъртта си остана екзархийски свещеникъ

Презъ 1893 година пропагандата подъ закрилата на турската власт иска да се наложи на Башино село, като

въ черквата да се редуватъ единъ пътъ български, другъ пътъ сръбски свещеникъ. По поводъ на това сръбско ис-кане въ гр. Велесъ става голѣмъ митингъ, на който се взема резолюция и се изпраща на централната турска властъ, въ която велешани съ възмущение про-тестиратъ за претенциите на сръбската пропаганда офи-циално да се настани въ Башино-село. Поради явната подкрепа отъ страна на властъта, която фаворизира про-пагандата за смѣтка на българското население, въ града Велесъ и околните черковни настоятелства затварятъ своите черкви, гдето цѣли 6 месеци не се служи литур-гия, само и само да не позволяватъ на сръбската пропа-ганда — съ съдействието на турците — да се намѣсти въ нѣкои черкви въ града и селата.

За първъ пътъ въ Велесъ се отваря сръбско учи-лище презъ 1895 година, съ директоръ Давидъ Димит-риевичъ. Въ началото училището е функционирало само съ табелата си и учителския персоналъ, безъ да е имало нито единъ ученикъ отъ града. Поради отказа на веле-шани да пращатъ децата си на безплатенъ пансионъ въ училището на пропагандата, сърбите, за да видятъ минаващите презъ града чужденци, че въ Велесъ има сръбско училище, довеждатъ ученици изъ селата на Порѣчието, албанчета отъ Приренъ и отъ Сър-бия, като ги настаняватъ на безплатенъ пансионъ при велешкото училище. Обаче за голѣма радостъ на веле-шани нито единъ ученикъ отъ града Велесъ не е билъ записанъ въ сръбското училище. Гражданите съ възму-щие сѫ гледали преминаването на сръбските учители и сѫ ги дюдюкали по улиците. Поради липса на ученици отъ града, впоследствие това училище престава да сѫществува.

Презъ 1901 година въ града Велесъ падна убитъ гражданинъ Диме Шурковъ отъ ржката на единъ тур-чинъ, платено орждие на пропагандата. По случай на това убийство цѣлиятъ градъ е въ тревога и въ знакъ на протестъ всички магазини се затварятъ за четири дена. Устрояватъ се митинги и съ резолюции се протестира предъ турската властъ противъ агентите на сръбската пропаганда. Обаче турская властъ, въодушевена отъ девиза „раздѣляй и владей“, си прави оглушки, извinya-

вайки се, че не иска да се намъсва въ работата на българитѣ и сърбитѣ. Това признаване на сръбски елементъ отъ страна на властъта озлобяваше гражданитѣ, и тѣ вземаха мѣрки за запазване.

ВМРО, виждайки че пропагандата не само въ Азотъ се настанива, но почва да търси подходещи хора да станатъ нейни орждия въ Клепата и полето, взема мѣрки и почва да следи новопокръстения сърбоманинъ Георги Пендовъ, отъ с. Ораовецъ. Щомъ Георги Пендовъ почва да се проявява и развива дейностъ за по-сърбяване на селото, организационитѣ дейци отиватъ въ с. Ораовецъ и наказватъ съ смърть тоя агентъ на пропагандата, продѣлъ се за лични облаги на пропагандата. Това наказание на Георги Пендовъ до голѣма степень изплашва нѣколцина агенти на пропагандата, поради което въ Клепата и полето пропагандата не можа да свие гнѣздо.

Презъ 1901 година единъ отъ най ревностнитѣ агенти на пропагандата е билъ Петръ Ташевъ, който е прѣскаль голѣми парични суми между бедняците да ги прави сърбомани. Презъ зимата на 1901 година Организацията, възмутена отъ постѣпните на Петъръ Ташевъ, натоварва свой човѣкъ, който го посрѣща въ грѣда и, следъ малки обяснения, му нанася десетина удара съ кама прѣдъ насъbralата се тѣлпа граждани и избѣгва. Впоследствие децата на Георги Ташевъ бѣха взети отъ сръбската пропаганда и настанени въ пансиони въ Сърбия на държавни разносчи.

Презъ 1901 година пропагандата наново отваря училище въ Велесъ и, безъ да има ученици, назначава учителския персоналъ. Но щомъ има безплатенъ пансионъ, пристигатъ ученици отъ Шумадия, отъ Призренъ, Ипекъ, Дяково, Порѣчието и се настаниватъ като пансионери на пропагандата. По това време е вече учителъ въ сръбското училище въ Велесъ и Иванъ Бабунски, родомъ отъ село Мартулии, Азотъ.

Презъ 1901 година биде избита четата на Прилепския войвода Мирче Ацевъ. Нѣколко дни следъ Димитровденъ отъ сражението при с. Уланци се спасяватъ двамата Мирчови четници, Христо Николовъ и Зафиръ отъ Ораовдолъ. Следъ много страдания тѣ отиватъ въ с.

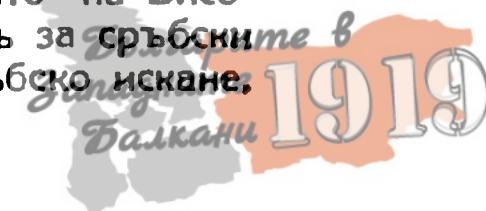
Мартулци и съ единъ селянинъ пращатъ писмо до Петъръ Миховъ, директоръ на българската гимназия въ Велесъ. Това писмо вмѣсто да се предаде по предназначението си попада въ ръцетѣ на Иванъ Бабунски, който билъ срѣбъски учителъ въ града. Следъ като узнава съдържанието на писмото, Бабунски го предава на Петъръ Миховъ, обаче веднага той бива задържанъ и отведенъ въ скопския затворъ, а къмъ с. Мартулци тръгва потера, която избива двамата четници. Наскоро следъ това и Петъръ Миховъ се намѣрилъ убитъ въ скопския затворъ, като се разгласява, че билъ се самоубилъ.

Презъ 1901 година пропагандата настанява срѣбъски лѣкаръ, който наистина е билъ единъ способенъ лѣкаръ. Но понеже той е билъ прескжло платенъ отъ пропагандата, не е искалъ да му се плаща визитъ, като даже на много мяста въ града е давалъ пари за купуване лѣкарствата. Съ това пропагандата се е стремила пакъ да фабрикува прави сѣрби.

Въ Башино-село пропагандата смѣнява нѣколко свещеници, впоследствие обаче мястниятъ свещеникъ попъ Никола попъ Костовъ Вишниевъ става отчаянъ сърбоманинъ и ревностенъ пропагандаторъ, когато пъкъ него-виятъ собственъ баща попъ Коста Вишниевъ си остана ревностенъ българинъ, екзархистъ. Пръскането злато отъ пропагандата корумпира мнозина слабохарактерни селяни.

По-сериозно внимание пропагандата обѣрна на Порѣчието, гдето — поради голѣмата нищета всрѣдъ народа въ тоя горско-планински край — тя намѣри по-благоприятна почва за своите попълзвновения, като отправяше всички гурбетчии за Сърбия. Редъ години пропагандата работи неуморно, фаворизирана отъ турската власт и усмишана отъ българското население, защото фабрикувала „прави сѣрби“, обаче следъ Илинденското въстание дейцитѣ отъ ВМРО схванаха фактически извѣршено отъ пропагандата, но бѣше вече много късно, тѣй като пропагандата вече бѣше се здраво настанила и пуснала своите пипала.

Презъ 1902 година Сърбия, подкрепена дипломатически отъ Австрация и Русия, съ съгласието на Високата Порта поиска отъ последната ферманъ за срѣбъските владика въ Скопье. Поради това дрѣзко срѣбъско искане,

българскиятъ народъ отъ Македония и Княжеството единодушно изрази своето възмущение въ редъ митинги противъ фаворизацията на Сърбия. Тия протести останаха гласъ въ пустинята, защото така диктуваха интересите на Австрия и Русия. Последните, съ една остраnota предъ правителството на Д-ръ Данева го принуди да разтуря македонските братства и комитети въ Княжеството, заплашвайки го съ репресии. Въ знакъ на покорност къмъ Русия това нейно искане се изпълни. Съ ржкополагането на Фирмилияна въ Скопье, где то нѣмаше никакво сръбско население, се нанесе чувствителенъ ударъ върху българщината въ тоя край. Отъ тогава Скопье стана главна база на сръбската пропаганда, която доби авторитетъ предъ турската властъ, а най-главно срѣдъ обезкуражените народни маси. Впоследствие, въодувана отъ девиза „раздѣляй и владей“, турската властъ стана опоренъ щитъ на пропагандата, която почна да пръска въ изобилие злато за посърбяването на българското мнозинство. За голѣмо нещастие на македонския робъ, отъ тогава сръбската дипломация почва да свири първа цигулка, гласътъ на която се разнесе, като гръмъ отъ ясно небе чакъ презъ Балканската война. По та-къвъ начинъ се изпълни волята на Францъ Йосифа и на царь Николая: на Балканите антегонизмътъ между българи и сърби да бѫде изостренъ въ колкото се може по-остра форма, за да се запазятъ тѣхните бѫдещи империалистически стремежи.

Следъ злополучния край на Илинденското въстание, пропагандата, ржководена отъ главния инспекторъ на сръбските училища въ Македония, г-нъ Йованъ Кирковичъ, и улеснявана отъ турската властъ, създаде въ много градове по Македония черкви и училища. Въ последните, при все че не отиваха никакви богомолци и ученици, се настаниха сръбски свещеници и учители, които започнаха една упорита работа за посърбяване на населението. Въ скопското и велешко сръбски училища докарваха ученици отъ Сърбия и разни арнаутчета, които обличаха въ специална форма и ги разхождаха демонстративно низъ улиците, где то ставаха голѣми сбивания между българските ученици и сръбските „пансионери“, които се свѣршваха съ изпочупване главите на пансионерите.

ГЛАВА IV.

Основаването на вътрешната Македоно-одринска революционна организация. Четнишка дейност на ВМРО. Иванъ Варналиевъ, Коце Оморанчето, Николай Дечевъ, Стефанъ Димитровъ. Конгресът на „Мукось“. Борбата между централисти и сарафисти за първенство. Иванъ Наумовъ Алябака. Срещата въ село Ораовецъ. Втора среща въ с Ораовецъ. Срещата въ с. Попадия. Околийскиятъ конгресъ въ с Крива Круша. Алябака напушта Велешко.

Следъ Берлинския конгресъ, когато Македония остана пакъ подъ робство, по инициативата на отдельни лица се създадоха мъстни харамийски чети за защита на народа отъ кървавия тероръ на арнаутските и турски банди. Въ началото почти всички харамии (народни хайдути) предано служеха на народа, обаче не рѣдко между тѣхъ се срѣщаха и такива, които работеха за лична своя смѣтка, като обираха когото срещнѣха.

При така развиващите се събития и при тежкия и непоносимъ тероръ въ турската империя въ 1894 г. се основа ВМРО., която чрезъ своите основатели влѣзе въ братски връзки съ народните учители и свещеници, съ цель да организира народните маси за борба противъ потисниците и да работи за тѣхното освобождение. Отъ друга страна Организацията почна оживена дейност срѣдъ харамиите (народните хайдути) за да ги организира и ги направи годни за революционна дейност. Голяма частъ отъ харамиите влѣзоха като дейни членове на Организацията, а нѣкои се обявиха противъ нея, поради което последната трѣбваше да води и съ тѣхъ упорита борба, докато ги окончателно изгони отъ заетите отъ тѣхъ райони.

Отъ основаването на ВМРО. до 1900 година въ Велешко не сѫ могли да се основаватъ редовни организации, съ изключение на града Велесъ. Презъ 1900 година обаче Иванъ Варналиевъ, отъ гр. Велесъ, прави първия опитъ да основе мъстни организации въ велешката околия. Следъ обиколка на нѣкои села и изъ полето и Клепата Варналиевъ заедно съ тримата си другари се отзовава въ Азотъ. Въ с. Ораовдолъ при една схватка съ сърбоманина Попъ Чуря Варналиевъ пада раненъ и едвамъ сполучва да се завърне въ Велесъ.

Презъ срѣдата на 1900 година следъ завръщането на Варналиевъ организационниятъ ржководителъ на гр. Велесъ, Диме Чочето, сформирова една мѣстна чета подъ войводството на Коце Оморанчето, отъ с. Оморани, Азотъ, съ четници: Никушъ отъ Ново-Село, Анте отъ Степанци и Иванъ отъ Мартулци. Тая чета почва да работи въ Велешко и подготвя населението къмъ организация. Обаче още въ началото на своята дейност четата влиза въ разправи съ хора на срѣбската пропаганда, които се стремятъ да я компромитиратъ предъ народа. Първата революционна акция на тая чета е убийството на Малезана, първия срѣбски агитаторъ въ село Ораовецъ.

Презъ пролѣтъта на 1902 г. Организацията изпрати за организаторъ и войвода на велешкия районъ буйния и симпатиченъ Николай Дечевъ. Покойниятъ Дечевъ е роденъ презъ 1880 година въ гр. Стара-Загора, където е завършилъ V. класъ, следъ което завърши курса на желѣзарското училище въ Самоковъ. Още отъ дете закърменъ отъ майка си съ пѣсни за страшни войводи, а като юноша за изгарянето на родния му градъ и избиване хиляди граждани отъ свирепитѣ турски орди, внася се въ негова крехка душа мѣсть противъ турчина. Като ученикъ въ желѣзарското училище, той влиза въ близки връзки съ Гоце Дѣлчева. Отъ близката дружба съ последния у него заговорва гласътъ на идеалиста, закипява буйната му трѣкийска кръвъ. Николай Дечевъ е отъ онъ кръжокъ идеалисти, които съ пълно себеотрицание отдаха умъ, воля, знание, енергия и животъ за дѣлото на брата-робъ. Той съ своите съученици Велко Миковъ, Петъръ Юруковъ, Тимо Ангеловъ Князъ, Пешо Самарджиевъ, Маринъ Георгиевъ, Стефанъ Стойчевъ, Дѣлчо Коцевъ, Душо Желевъ, Никола Жековъ и тия отъ американското училище Добри Даскаловъ и Никола Дочевъ и Крумъ Чапрашниковъ ставатъ членове на ВМРО и основаватъ „Желѣзния ученически революционенъ кръжокъ“. По съветигъ на своя любимъ Апостолъ, кръжокътъ — подъ ржководството на Велко Миковъ — урежда желѣзарска работилница за изработване бомби и бойни материали, нуждни за цѣлитѣ на организацията. Тая революционна дейност обаче не задоволи буйния Дечевъ, който копнѣше съ оржие да се бори за свободата на

Македония. Презъ 1900 година цѣлиятъ кржжокъ заминава съ разни чети въ вѫтрешността на Македония, като голѣма част отъ членовете на кржжока взеха най-активно участие впоследствие като войводи.

Дечевъ презъ 1900 г. замина въ вѫтрешността като секретарь на войводата Андонъ Късесето, а презъ 1901 г. той става помощникъ на войводата Христо Чернопеевъ.

Неговата буйность, решителност, себеотрицание и презиране смъртъта станаха причина презъ 1902 г., макаръ и твърде младъ, да бѫде изпратенъ за ве-

Войводата Николай Дечевъ.

лешки войвода — районъ, който никакъ почти не бѣше организиранъ. Той съ радость приема възложената му отговорна мисия.

Николай Дечевъ бѣше голѣмъ хубавецъ, високъ и снаженъ, весъль и благодушенъ. Когато се разсърдѣше, странитѣ му се зачервяваха като макъ, а отъ очите му искри блестяха.

Съ своята благодушност и прямолинейност Дечевъ въ скоро време сполучи да помири размирните елементи въ този районъ, въ който и следъ това никога не е имало единодушие и единомислие въ борбата.

Презъ 1903 година въ района му се явява сърбоманската чета на сърбина Филиповичъ и тая на сърбоманина Наце отъ село Скаченци. Филиповичъ и Наце се стремяли да свържатъ Азотъ съ селата презъ полето до града Велесъ, за да уредятъ каналъ. Щомъ Дечевъ узнава за движението на сръбски чети въ Азотъ, веднага писмено ги предупреждава да напуснатъ Велешко, обаче тъ продължаватъ да вършатъ своята пропаганда, заявявайки, че не се боятъ отъ никого. Силно засегнатъ отъ думите на сръбските войводи, той ги напада при село Крива Круша и въ заведеното сражение той разбива окончателно сръбските чети.

Презъ 1903 година Дечевъ се завръща по работа въ България, престоява малко време и заминава обратно за своя районъ. При с. Лъски, Кочанско, четите на Дечевъ, Чернопеевъ, Дълчо Коцевъ, К. Мазнейковъ и Пито Гулевъ бъха ударени отъ многобройна потеря. Следъ ожесточено сражение четите се изтеглятъ, обаче тая на Н. Дечевъ даде много жертви, което обстоятелство го заставя отново да екипира своята чета. Презъ септемврий с. г., на път за Велешко, при с. Луково, Кратовско, заедно съ четите на Пожарлиевъ и Мурджевъ влизат въ сражение съ турска потеря. Въ това сражение падатъ убити повече отъ 30 четници, между които войводата Дечевъ, четниците Юлий Розенталь, Мишайковъ и Александър Соколовъ, а тежко раненъ Павелъ Чупаровъ отъ с. Папрадище.

Въ лицето на Дечева велешкиятъ районъ изгуби единъ смълъ и самоотвърженъ войвода.

Стефанъ Димитровъ е роденъ въ с. Зелениче, Леринско, презъ 1876 година. Първоначалното си образование е получилъ въ родното си село, а сръдното въ гр. Пловдивъ. Още като невръстенъ ученикъ той съживъ интересъ е следилъ македонското освободително дъло. Презъ 1900 година той напушта софийския университетъ, въ който следваше по математика, и отива да изпълни своя свещенъ дългъ къмъ поробеното отечество. Въ прощалното писмо

до родителите си Димитровъ пише: „Дългъ е на всички македонецъ, биль той интелигентъ, простъ, богатъ или сиромахъ, да пожертвува всичко предъ олтаря на отечеството. Ето защо азъ решихъ да понеса тежкия, но славенъ Иисусовъ кръстъ...“. Той имаше желанието да сподѣли мѫкитъ и неволитъ на угнетения народъ и тамъ при него и заедно съ него да измислятъ начина и срѣдстваата за промѣната на несносния робски животъ. За да бѫде по-свободенъ и да може да се отдаде на организационна работа, Стефанъ Димитровъ става учителъ въ кукушкото трикласно училище. Презъ м. май 1901 година за революционна дейностъ, заедно съ 12 души свои другари, Димитровъ попада въ рѫцетъ на турска власть, осъденъ на 7 години и изпратенъ на заточение въ „Поддумъ Кале“. Презъ 1903 година амнистията го застѣга и той бѣ освободенъ. Обаче веднага следъ завръщането си отъ заточение той става четникъ на енджеевардарския войвода Апостолъ.

Поради тия негови добродетели, презъ пролѣтъта на 1904 година ВМРО го изпраща за велешки войвода, съ надеждата, че той ще способствува съ своя умъ и твърдъ характеръ за закрепването на тоя районъ, който бѣше отъ извѣнредно голѣмо значение за действията на организационните чети.

Като интелигентъ и енергиченъ войвода, Димитровъ съ голѣма упоритостъ се заема да оправдае възложеното му довѣрие. Още съ встѫпването си въ Велешко той почва да търси и налучка правия путь за да осигури канала на Организацията и направи отъ Велешко единъ отъ най-добрите организационни райони.

Четата му се състои отъ следните четници: помощникъ Пеню Шиварсъ, отъ с. Зап. Шивачево, Чирпанско, Дачо Йотовъ отъ с. Турски трѣстеникъ, Тетевенско, Спиро Тошевъ — Прилѣпъ, Никола Николовъ — Пловдивъ, Стефанъ Вардарски — с. Градско, Каме Андреевъ — с. Уланци, Миланъ Митревъ — Велесъ, Коце Георундовъ отъ Велесъ, Коце Кючуковъ — Севлиево, Велко Апостоловъ, Попадия, като отпосле къмъ него се присъединиха и Секула Христовъ отъ село Ораовдоль, Пано Мокране и Кале Комитката.

Презъ 1904 година отъ 2. май до 5. юни се състоя една конференция отъ главните деятели на ВМРО въ зап. Македония. Отначало почна на върха „Мукось“, а отпосле заседанията стават по селата Трояци, Топлица, Плетваръ, Оревойцъ, Никодимъ и Никодимския балканъ. На конференцията присъствуват Даме Груевъ, Пере Тошевъ, Гъорче Петровъ, Георги п. Христовъ, Христо Узуновъ, Георги Сугаревъ, Стефанъ Димитровъ, Петръ Юруковъ, Добри Даскаловъ, Пеше Семарджиевъ, Георги Пешковъ, Петръ Ацевъ, Никола Каанджуловъ, Юрданъ Тренковъ и др. Цельта на конференцията бъше да възстанови наново революционните райони, които бъха разстроени отъ последиците на въстанието.

Следъ привършването на конференцията всички войводи заминават за своите райони.

Следъ Илинденското въстание, покойниятъ Борисъ Сарафовъ поради настъпилите между него и ВМРО недоразумения почна да изпраща въоружени чети въ Македония и то въ райони, където той предварително бъде подготвилъ почвата. Тия чети се явяваха и работеха отъ негово име. ВМРО бъше решила на всяка цена да не допушта Сарафовите чети да преминаватъ Вардара, обаче това не можеше да се спази, тъй като между войводите отъ крилото на Сарафова имаше хора съ голъмо революционно минало, хора храбри и ползващи се съ голъмъ авторитетъ срѣдъ населението. Такива войводи много лесно си пробиваха путь и осигуряваха влизането въ вътрешността на Македония.

Тия недоразумения между ВМРО и Сарафова, които се изгладиха въ Велешкия районъ едва въ началото на августъ 1905 година, станаха причина въ Вепешко да се разиграятъ такива събития, които дадоха възможность по-лесно да се затвърди сръбската пропаганда.

Иванъ Наумовъ Алябака е роденъ презъ 1878 година въ с. Ораовецъ, велешка околия, където е преживѣлъ детинството си. Още въ най-крѣхкото си юношество, като синъ на бедни родители, той отива на гурбетъ въ Солунъ. Въ престолния градъ на Македония, Алябака дълги години изнемогва отъ тежка физическа работа застапите въ насъщния коравъ залъкъ; едва по-късно той става ко-

мисионеръ въ Солунъ. Благодарение на своето желѣзно тѣлосложение и ентузиазъмъ за борба, той къмъ 1898 година влиза въ очите на Михалъ Попето и други революционери въ Солунъ, които го посветяватъ въ тайната си кръжокъ. Следъ дългогодишна дѣлова работа, като легаленъ и нелегаленъ, въ Алябака се оформява бѫдещиятъ безстрашенъ и смѣлъ войвода.

Алябака бѣше високъ, широкоплечестъ и здравенякъ, съ мургаво лице и черна коса, които го уприличаваха на мавъръ, поради което получи прекора „Алябакъ“. Неговиятъ орловъ погледъ, войнственъ духъ, походка, смѣлостъ, себеотрицание и вѣра въ дѣлото го издигнаха предъ очите на другари и противници. Него го вълнуваше една-единствена мисъль — свободата на родината. Въ време на сраженията и съ турци и съ сърби той налиташе като разяренъ лъвъ, увличайки следъ себе си четницитѣ. Въ Велешко, Прилепско и Порѣчието той бѣ единствениятъ войвода, който бѣ вселилъ страхъ въ редовете на срѣбъската пропаганда, агентитетъ на която го третираха за непобедимъ и неуязвимъ.

Презъ 1901 и 1902 год. Алябака взема активно участие като войвода въ Одринско. Презъ Илинденската епопея, въ сраженията при казармите въ Крушово, като секторенъ войвода, пѣйки Ботевата безсмъртна пѣсень „Тозъ, който падне въ бой за свобода, той не умира...“, Алябака съ развѣто знаме заема своя обектъ — казармите.

Презъ 1904 година Алябака пристигна въ Велешко съ четницитѣ си: Павелъ Наумовъ, отъ с. Ораовецъ, Александъръ Андреевъ Чапата, Петъръ Дуковъ отъ Охридъ, Коле Попадийчето, отъ с. Попадия, Василъ Гавазовъ отъ с. Бучино, Крушовско, Христо Койчевъ. Сандо отъ с. Судикъ — Щипско, придруженъ отъ „гемиджиите“ Т. Богдановъ, Тодоръ Доротеевъ и Александъръ Мартулковъ.

При пѫтуването си за Велешко Алябака се съпровождаше отъ косгурските войводи Насо Кършаковъ и Димитъръ Филиповъ Кузинчевъ съ четите имъ. Четите минаватъ Вардаръ, влизатъ въ Велесъ и следъ малко престояване пристигатъ въ с. Ораовецъ.

Съ пристигането четите на Алябака, Кършаковъ и Кузинчевъ въ с. Ораовецъ, гдето по това време е и

Войводата Иванъ Наумовъ Дядака.

Българите в
Западните
Далкани 1919

велешкиятъ войвода Стефанъ Димитровъ. Последниятъ, следъ размѣна на мисли, съобщава недвомислено, че по никой начинъ не ще позволи на Алябака да остане да действува въ неговия районъ, на което Алябака отговаря, че той ще остане въ Велешко, докато получи нареждане, за кой районъ да замине. Обаче Стефанъ Димитровъ остава на своето становище, Алябака да напустне Велешко. За да могатъ да се изгладятъ тия недоразумѣния войводите Димитровъ, Алябака, Кършаковъ и Кузинчевъ заминаватъ за гр. Велесъ, гдето да се разреши въпросътъ да остане ли или не Алябака въ Велешко. Следъ дълго водениятъ преговори въ града, понеже не се достига до разбирателство, четиримата войводи се завръщатъ въ Ораовецъ при четитъ си. Въ тѣхно отсѫтствие, обаче, четитъ имъ, пѫтувайки между селата Крайници и Скаченци, на мястността „Чешмата“ попадатъ срещу една турска потера. Въ заведеното сражение петима четници биватъ ранени, а отъ страна на аскера падатъ убити 13 души, на които четитъ прибиратъ оръжието.

Следъ като войводите намиратъ своите чети, Димитровъ съ своята чета се отдавля, а Иванъ Алябака изпраща четитъ на Кършаковъ и Кузинчевъ по каналъ на пътъ за Костурско.

Алябака съ четата си влиза въ с. Крива Круша, а следъ това обхожда селата Бистрица, Орѣше, Папрадище, Црешново, посрещнатъ много радушно отъ азовци. По това време и дветъ чети се дебнятъ една друга и неможеха да нощуватъ въ едно село.

Въ разгара на междуособиците между Стефанъ Димитровъ и Алябака, последниятъ получава съобщение, че Григоръ Соколовъ съ четата си пристигналъ въ Мокране. Алябака отива въ Мокране и се среща съ Григора, обаче следъ размѣна на нѣколко думи последниятъ заявява, че заминава въ Прилепско да се срещне съ охлийския войвода Петъръ Ацевъ, поради което се раздѣлятъ, като Иванъ Н. Алябака заминава за с. Ораовецъ.

За да се постигне споразумѣние между двамата претенденти, Димитровъ и Алябака, става втората среща въ село Ораовецъ. На тая среща присътствуваатъ костурскиятъ войвода Пандо Кляшевъ и окръжниятъ войвода Йово Йовановичъ. По настояването на Кляшевъ и Йова-

новичъ, Стефанъ Димитровъ за моментъ отстъпва и се дохожда до точката на споразумѣнието, обаче следъ малко пакъ застава на становището си, Алябака да напустне Велешко. Тогава Алябака предлага да остане като помощникъ на Димитрова, като му се даде районъ Азотъ, обаче и на това Димитровъ не се съгласява, поради което Кляшевъ и Йовановичъ заминаватъ за Битолско, съпроводени отъ Иванъ Алябака, безъ да се дойде до споразумѣние.

Наскоро следъ срещата въ Ораовецъ става среща въ с. Попадия. Алябака разчита, че на тая среща ще се постигне пълно споразумѣние, тъй като присъствуваха и „гемиджии“, които се присъединяватъ къмъ Алябака, та съ негово съдействие да нападнатъ пощата по линията Скопье—Велесъ, гдето очакваха да взематъ достатъчни суми за издръжка на Организацията. Заведените преговори достигатъ до най-благоприятни резултати. Въ момента, когато Алябака и Димитровъ си подаватъ братски ръжка, влиза куриеръ отъ Велесъ и подава писмо на Ст. Димитровъ. Съ това писмо се съобщава, че въ Велесъ, по нареддането на Андо Димовъ и Тодоръ Ораовчановъ, велешанчето Лазо Христовъ стрелялъ срещу организационния деецъ Ризо Ризовъ, безъ да го нарани. Щомъ прочита писмото, Димитровъ скача и заявява: „Следъ покушението на Ризо Ризовъ, никаква спогодба не може да става, когато хората на Сарафова убиватъ организационни дейци. Следъ това покушение азъ нѣмамъ вѣра въ Алябака и нѣма да го остава да действува въ моя районъ“. Тая среща е вече последниятъ опитъ за споразумѣние между двамата войводи.

Следъ настъпилата междуособна борба въ велешкия районъ за влияние въ околията между Стефанъ Димитровъ и Иванъ Алябака, за да се пресъкатъ междуособиците, се събира оклийски конгресъ въ село Крива Круша, на който се избра за оклийски войвода Стефанъ Димитровъ, а на Иванъ Наумовъ Алябака се предписа да напусне велешкия районъ.

Въ края на 1904 година, въ изпълнение на конгресът^{е в}е решение, Алябака съ четата си напушта Велешко.

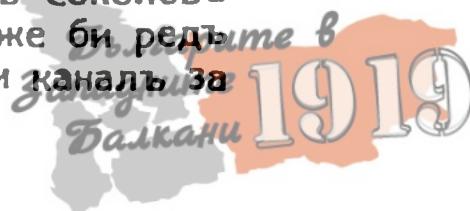

ГЛАВА V.

Сръбската пропаганда прекарва презъ Вардара своята първа чета. Войводата Стефанъ Димитровъ по дирята на Григоръ Соколовъ. Срещата между Петъръ Ацевъ и Гр. Соколовъ. Срещата между Пере Тошевъ и Григоръ Соколовъ. Григоръ Соколовъ почва да сваля маската си. Иорданъ Тренковъ и Тодоръ Оклевъ въ село Доленци. Срещата въ Маргари. Локвичанинъ устройватъ засада на Григора. Сражението въ село Слатино. Залавянето на Даме Груевъ. Пере Тошевъ заминава за Порѣчието. Срещата на Ст. Димитровъ и Гр. Соколовъ въ с. Богомила. Първите мѣрки на ВМРО срещу Гр. Соколовъ. Стефанъ Димитровъ минава Вардаръ и залавя сърбоманина Наце. Преговорите между Алябака и Димитровъ въ Кюстендилъ. Заминаването на Алябака за Велешко. Стефанъ Димитровъ по дирята на Алябака. Обезоръжаването на Л. Плавевъ.

Сръбската пропаганда, вдъхновявана отъ руската и австро-унгарска дипломация, следъ нѣколкогодишна „училищна“ и „черковна“ пропаганда, следъ увещаване населението отъ Велешко и Порѣчието да отива на гурбетъ въ Сърбия, се убеди, че по тоя „културно-просвѣтенъ“ путь не ще пусне дълбокъ коренъ въ недрата на Бабуна-планина. Това не я отчая. Следъ Илинденското въстание тя подири нова тактика и новъ методъ за засилването си. Следъ голѣми усилия и умела подготовка тя намѣри путь, който много лесно ѝ отвори тежкиятъ капии на многострадална Македония и предъ идеолозите ѝ се очерта много широка перспектива.

Презъ 1904 година въ края на лѣтото пропагандата по единъ хитъръ начинъ сполучи да прокара една своя чета. Последната бѣше сформирана отъ македонци, бивши четници на ВМРО, екипирана ужъ отъ нѣкакъвъ македонски благотворителъ комитетъ въ Нишъ, съ „великата задача“ да отиде на помощъ на брата-робъ. По недоразумѣние или късогледство, на тая чета, подъ войводството на фамозния Григоръ Соколовъ Лямевъ, се даде редовенъ каналъ съ необходимите документи и се прекара презъ Вардара отъ скопския войвода Боби Стойчевъ, безъ да се държи смѣтка за непоносимото зло и тежкиятъ страдания, които тая чета впоследствие нанесе на ВМРО и на мѣстното население. Ако Григоръ Соколовъ не бѣше снабденъ съ канални писма, той може би редъ години ще се скиташе по Сърбия, дирейки каналъ за

преминаване въ Македония. Но за голъмо нещастие на македонския робъ, щастието се усмихна на сръбската пропаганда и, макаръ съ голъмъ рискъ, нейниятъ нелегаленъ организаторъ можа подполно да се промъкне като организационенъ войвода и да започне ожесточена борба противъ изстрадалия македонски робъ и чрезъ огънъ и мечъ да го прави „прави сърбинъ“.

Съставъ на Григоровата чета:

Григоръ Соколовъ Лямевъ, отъ с. Небрѣгово, прилепско, помощникъ Иванъ Дългъча (бившъ районенъ войвода на ВМРО въ Крушевско) и четници: Илия Мочковъ отъ Прилепъ, Иорданъ Северчето — Прилепъ, Стефанъ Келеша (бившъ Сугаревъ четникъ), Коце отъ Небрѣгово, Йосифъ отъ Бѣла църква и Трифонъ отъ Ресенъ (Впоследствие, когато Григоръ се обяви за сърбинъ, Трифонъ избѣга отъ четата му).

Единъ денъ преди Григоръ да мине Вардаръ, Стефанъ Димитровъ получава писмо, веднага взема четниците си Дачо Йотовъ и Спиро Тошевъ, отива въ Башино-село. Отъ ржководителя на селото узнава, че заедно съ скопския войвода Боби Стойчевъ се движи четата на Григоръ Соколовъ, търсейки бродъ да премине Вардаръ. Обаче още сѫщата нощъ Григоръ Соколовъ, придруженъ отъ Боби Стойчевъ, минава Вардаръ и пристига въ с. Лисиче — Велешко. Боби и Григоръ взематъ храна отъ селото и презъ деня пѫтуватъ въ вѫтрешността. Стефанъ Димитровъ, като се научава за преминаването на Боби съ Григора въ района му, веднага съ усиленъ маршрутъ пристига при четата си, за да може да осути нализането на Григора въ Азотъ, обаче докато Димитровъ отиде въ Бистрица, Григоръ го изпреварва и влиза въ село Богомила. Следъ нѣколко дни Григоръ Соколовъ препраща Боби Стойчевъ съ четата му презъ Порѣчието въ Скопско (Отпосле Боби Стойчевъ се извиняваше, че той съпровождалъ Григора презъ Велешко съ единствената цель да може да срещне велешките чети, та заедно да нападнатъ и обезоржатъ Григора).

Навлизайки въ Азотъ, Григоръ Соколовъ за малко време последователно обикаля всички села гдето имаше тукъ-тамъ сърбомани, съ изключение на Бистрица, Црешните въ ново, Крива Круша, Орѣше и Папрадище.

Отъ с. Богомила Гр. Соколовъ влиза въ кореспонденция съ Прилепското ржководно тѣло на ВМРО, съобщавайки, че той пристига като организационенъ войвода и моли да му се опредѣли районъ въ Прилепско. При все че той не се е ползвувалъ съ довѣрие срѣдъ Организацията, ржководството натоварва оклийския войвода Петъръ Ацевъ да се срещне съ него и узнае поне отчасти намѣренията му. Първата среща става на мястността „Небрѣжката Липа“ на върха „Мукосъ“, близу до с. Небрѣгово. Въ тая среща Ацевъ се придружава отъ другаритѣ си Трайко Краля, Гйоре Ленищанецъ и Кръсте Гермовъ Шакиръ. Ацевъ прочита каналните писма на Григора и се увѣрява, че той е редовно опълномощенъ за войвода като човѣкъ на Организацията. Григоръ, отъ своя страна, тържествено заявява, че се е отърсилъ отъ всѣкакво партизанство и че иде въ родния си край да се бори за каузата на ВМРО. Редовните документи повлияватъ на Ацева да третира Григора на равна нога съ себе си, съгласно съ организационния уставъ. На тая среща Трайко Краля и Гйоре Ленищанца настояватъ предъ Ацева за обезоружването на Григора, като Трайко му хваща пушката ужъ да я гледа, а Гйоре да го застреля, обаче Ацевъ, несмѣйки да поема отговорността и се изложи предъ Организацията, не позволява да се стори това, най-вече поради обстоятелството, че мнозина биха помислили, че Ацевъ върши това отъ лични амбиции и стари смѣтки.

Григоръ схваща брожението противъ него, премълчава и подканя Ацева да заминатъ по селата. Дветѣ чети нѣколко дни обикалятъ селата Небрѣгово, Дрѣновци, Присадъ, Оревойцъ и др. села, на които Ацевъ дава нареждане да се приема и Григоръ като организационенъ войвода. Но мимо това свое нареждане Ацевъ, нѣмайки абсолютно никакво довѣрие у Григора и подозиратки го за срѣбъски агентъ, започва да следи всѣка негова стѫпка и проява.

За да може да схване намѣренията на Григора, Пере Тошевъ се срѣща съ Григоръ Соколовъ въ село Присадъ. На тая среща Григоръ напълно сполучва да убеди Пере, че той иде като човѣкъ на Организацията, обаче неговите неприятели, поради лични амбиции, искатъ да го компро-

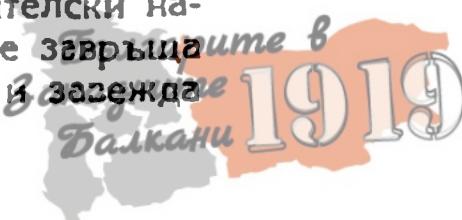
митиратъ. Следъ срещата Пере Тошевъ остава съ убеждението, че Григоръ не е никакъвъ агентъ на пропагандата, а че бил само съ голъми амбиции да стане голъмъ войвода, понеже ималъ по това време и помощъта и на сърдченията на групата върховисти въ Прилепъ.

Две-три седмици следъ срещата въ „Несръжка липа“, Григоръ Соколовъ отива въ с. Никодимъ, где почва явно да защитава хората на пропагандата и да се проявява като сърбоманинъ. Отъ тоя моментъ вече Ацевъ почва да следи всъко негово действие, обаче Григоръ отбъгва каквато и да било среща съ Ацева.

Отбъгвайки срещата съ околийския войвода, Григоръ Соколовъ, за да затвърди положението си въ Прилепско, започва да подвежда нѣкои отъ гражданинъ и дейците на Организацията въ града Прилепъ. Въ изпълнение на своя планъ на действие той съ писмо поканва своя приятель, идеенъ водителъ на върховистите въ Прилепъ, учителя Йорданъ Тренковъ да отиде веднага при него въ с. Рилево по извѣнредно спѣшна работа. Тренковъ взема куриера Тодоръ Оклевъ и заминава, сбаче въ с. Долнени ги срѣща околийската чета и ги завежда въ една кѫща. Следъ обясненията между Ацевъ и Тренковъ последниятъ написва писмо до Григора да се срещне съ Ацева за обяснения. Оклевъ отнася писмото въ с. Рилево и го предава на Григоръ Соколовъ, който съобщава на Окlevа, че опредѣля срещата да стане въ с. Маргари.

За да бѫде подготвенъ за срещата, Григоръ Соколовъ заминава бързо за Маргари, събира своите довѣрени лица и въоржени ги настянява въ една селска кѫща, като по този начинъ устройва засада на Ацева.

Ацевъ, неподозирайки устроената засада, пристига въ Маргари, оставя четата си въ една кѫща, а самъ съ Гьоре Ленищанецъ, Йорданъ Тренковъ и Тодоръ Оклевъ отива на срещата. Последната става въ кѫщата на селския учителъ Цвѣтанъ Чавлевъ (братовчедъ на Йорданъ Тренковъ), въ която вече се били настанили Григоръ Соколовъ съ помощника си Йованъ Дѣлгъчътъ. Първоначално Григоръ посрѣща Ацева много приятелски настроенъ, но следъ малъкъ разговоръ Ацевъ се завръща въ квартираната. Следъ това Ацевъ се завръща и завежда

споръ съ Иванъ Дългъчътъ, за да му предаде избѣгалия при тѣхъ четникъ Стефанъ Келеша, който подлежеше на организационенъ сѫдъ, заявявайки, че съгласно съ организационния уставъ никоя чета нѣма право да прибира четници, избѣгали отъ друга организационна чета. Дългъчътъ се противопоставя и ехидно отговаря Ацеву, че никога нѣма да му предаде Стефанъ Келеша. Въ преканятията между Ацевъ и Дългъчътъ последния заявява, че е сърбоманъ.

За да тури край на срецата, Ацевъ изважда устава на Организацията и почва да чете. Григоръ става на крака и сопнато заявява на Ацевъ, да спре четенето, защото е излишно. Спорейки съ Григора, Ацевъ му заявява, че всѣки македонски деецъ е длъженъ да се подчинява на устава, защото, въ противенъ случай подпада подъ наказателнитѣ санкции на сѫщия. Въ силно възбудено състояние, Григоръ съ високъ гласъ заявава Ацеву: „Не те признавамъ за околийски войвода. защото азъ съмъ по-юнакъ отъ тебе“. Ацевъ, съ голѣмо хладнокървие, изслушва всички цинизми и заявява Григору: „По връзките ти съ известни сърбомани, а най-вече отъ държането ти въ Никодимъ и нѣкои други села, имаме пълно право да те подозираме за агентъ на срѣбъската пропаганда, защото си взель отъ Перо Грънчара, отъ Прилепъ, 50 турски лири за опинци и дрехи. Защо искашъ пари отъ сърбоманитѣ, а не отъ Организацията. Тия твои действия ни турятъ въ съмнѣние, а най-вече защото Перо Грънчарътъ е шпионинъ и осъденъ на смърть отъ Организацията, и ако ти наистина си непричастенъ въ тая противоорганизационна дейностъ, трѣбва да се подчинишъ на организационния уставъ и влѣзешъ въ редовни връзки и отношения съ градското ржководно тѣло и околийския войвода, иначе за деянятията си ще отговаряшъ предъ организационния сѫдъ“.

Въ съвършено възбудено състояние Григоръ на-нася тежки обиди на Организацията, заявявайки: „Не ви признавамъ за нищо, не признавамъ Йованъ Белозелковъ и Йорданъ Ксиналника за градски началници, които отъ омраза къмъ мене говорятъ, че съмъ сърбоманъ. Питай ржководителитѣ на селата, презъ които

съмъ миналъ, дали съмъ ги каралъ да станатъ сърбомани, но щомъ се заяждате съ мене, ще ме принудите на стана такъвъ“.

Яцевъ го изглежда отъ горе надолу и съ ирония му казва, че това отдавна е очаквалъ.

Григоръ, силно нервиранъ и съ единъ безочливъ тонъ, заявява: „Е добре, азъ съмъ сърбоманинъ, по-юнакъ съмъ отъ тебе, по-голъмъ войвода ще бжда и вие ще ми се подчинявате“, придвижавайки тия свои излияния съ обичайнитѣ си цинизми.

Не можейки да понесе оскръблениета, нанесени върху Организацията и оклийския войвода, Гйоре Ленищанеца скача и вдига пушката да убие Григора, обаче, Яцевъ, схващайки устроената отъ Григора примка, задържа пушката на Гйоре. Въ едно особено настроение, Яцевъ напуша къщата на Цвѣтанъ Чавлевъ, отива при четата си и съ пълни пушки, заръзани, получава да излѣзе отъ селото. Яцевъ се срѣща съ градското ржководно тѣло и му съобщава, че за бждещитѣ си действия срещу Григора снема отъ себе си всѣкаква отговорност, понеже вече за разбирателство и дума не може да става.

Порѣчниятъ войвода Арсо Локвички отива въ село Крапа. Веднага сърбоманитѣ пращатъ куриеръ да съобщи на Григора въ Маргари да замине въ Крапа. Арсо схваща, че му се готови изненада и излиза отъ селото, за да търси четата на Петъръ Яцева. Следъ раздѣлатв си съ Яцева, Григоръ тръгва за Крапа, обаче попада въ засадата на Арсо, който го заставя да сложи оржието си. Обаче временно смутениятъ Григоръ бързо се съвзема и извиква съ силенъ гласъ: „Арсо, защо ми туряте пусия, нали сме братя; досега бѣхме съ оклийския войвода Петъръ Яцевъ, преди малко се раздѣлихме съ него братски и той ме прати при васъ да ви съобща, че иска да се срещне съ васъ.“ Съ тая си хитростъ Григоръ се спасява отъ явна смъртъ. Макаръ изненадани и огорчени за пропущането на Григора Соколовъ въ родния имъ край, локвичанитѣ му даватъ пжть да замине, а тѣ веднага тръгватъ по диритѣ на П. Яцева. Отъ него и отъ други организационни дейци локвичанитѣ схващатъ, че майсторски сѫ изиграни отъ Григора, обаче сгодния моментъ за разчистване смѣткитѣ си бѣха изпуснали. Щомъ

влиза въ Крапа, Григоръ вече ставаше мъчно досегаемъ.

Презъ м. Октомврий 1904 година, следейки движението на сърбоманина Мицко, четитъ на Георги Сугаревъ, Петъръ Ацевъ и крушовския войвода Гюрчинъ пристигатъ въ с. Слатино. Презъ деня пристига и Даме Груевъ съ около 20 души дебрани, милиционери. Нощта минава спокойно. Рано сутринъта обаче турска потера заема всички изходни пунктове на селото. Георги Сугаревъ на разсъмване излиза да се разходи и забелѣзва, че селото е обсадено. Въ сѫщото време се почва сражение между дветѣ четнишки застави и потерата. Сугаревъ, виждайки се въ невъзможност да отиде въ квартирата си, отива при една отъ заставите съ четника си Йосковъ. Ацевъ, Груевъ и Гюрчинъ съ четниците си виждайки само една част отъ аскера, тръгватъ да отстъпятъ, обаче забелѣзватъ че насреща имъ на височината имъ неприятель, поради което се пръскатъ въ вериги и посещаватъ да отсѫпватъ къмъ заставата. Въ това време, Гюрчинъ, изморенъ, седналъ да почине и забелѣзаль на една поляна хора. Привдигналъ се и почналъ да се сглодва, обаче съ единъ куршумъ пада мъртавъ. Него-вото застрелване отъ турцитъ виждатъ Сугаревъ и четниците му. Сѫщевременно и Петръ Ацевъ следи движението на Гюрчина и го познава по бѣлитѣ бечви, поради което почва да му подвиква да вземе друго направление, обаче вижда какъ Гюрчинъ пада мъртавъ.

Всички четници се прибиратъ около войводите Г. Сугаревъ и П. Ацевъ. Следъ провѣрката се оказва, че липсватъ Даме Груевъ, Гюрчинъ и Божинъ отъ Селце Жупа. Знаяйки, че Гюрчинъ е убитъ, Ацевъ и Сугаревъ почватъ да търсятъ Даме Груева.

Въ време на сражението при с. Слатино, Даме Груевъ билъ тежко раненъ. Даме Груевъ, придруженъ отъ Божинъ, се отдѣля въ гората на почивка. Следъ оттеглянето на потерата Божинъ отвежда Груева обратно въ Слатино. Опасявайки се, че въ селото може да се поизбрис аскерътъ, или пъкъ да дойде Мицко, селяните почватъ да молятъ Даме да го отведатъ при четитъ на Сугаревъ и Ацевъ. Обаче Даме имъ заявява: „Азъ ще остана въ селото, бѫдете спокойни. Идете да намѣрите Мицко и му съобщете веднага да дойде при мене, защото

ми тръбва. Селянитѣ му съобщаватъ, че Мицко е сърбоманинъ и че може да му напакости, обаче Груевъ настоява на своето и изпраща селяни да го търсятъ въ Порѣчието. Слатинчани намиратъ Мицка въ село Горно Круше и му съобщаватъ, че Dame Груевъ иска да се срещне съ него въ с. Слатино. Щомъ чува, че Dame е въ Слатино, Мицко веднага тръгва на пътъ. Щомъ пристига въ Слатино, той сардиства кѫщата, въ която квартирува Dame, като съобщава на хазания да съобщи на Dame да излѣзе. Хазанинътъ му съобщава, че Dame е тежко раненъ и че не може да стане отъ леглото, но при все това Мицко настоява на своето. Dame Груевъ, слушайки думите на Мицко, силно нервиранъ, става отъ леглото, излиза навънъ и извиква: „Ела овде, бре магаре, не те е срамъ да ме вдигашъ отъ леглото, това ли очаквахъ отъ тебе“. Едва тогава Мицко, следъ като вижда въ какво положение е Dame, извиква четниците си и влиза въ стаята. На другия денъ Мицко отвежда Dame заедно съ Божина въ Порѣчието.

Георги Сугаревъ и Петъръ Яцевъ се връщатъ во с. Слатино и узнаватъ, че Мицко е отвель Dame и Бежинъ въ Порѣчието. За да могатъ да намѣрятъ Dame, тѣ тръгватъ низъ Порѣчието, преминаватъ презъ селата Крапа, Локвица, Виръ и Црсново, обаче никаква следа отъ Мицко и Dame. Връщайки се обратно въ Крапа, тѣ срещатъ Божинъ, който имъ съобщава следното: „Щомъ тръгнахме съ Мицко, на другия денъ той заповѣда на четниците да ми взематъ пушката, на другия денъ пъкъ револвера, защото имъ трѣбвали. Нѣмайки вѣра въ Мицко, Dame mi каза да избѣгамъ и да се срещна съ васъ. Благодарение на леката охрана азъ избѣгахъ“. Сугаревъ и Яцевъ употребяватъ всички силия, обикалятъ по редъ селата въ Порѣчието, обаче не намиратъ никаква дира.

Отвеждането на ранения Dame Груевъ отъ Мицко въ Порѣчието веднага се съобщава на окръжния комитетъ въ Битоля. Последниятъ изпраща свои хора при сръбския консулъ и му съобщаватъ, че ако косъмъ падне отъ главата на Dame, Организацията жестоко ще си отмъсти. Консулътъ обещава, че веднага ще направи необичайни постъпки предъ Мицко за освобождаването на

Даме. Поради ултимативните постежки на окръжните тъла във Битоля и Скопье предъ сръбските консули и предъ страх отъ отмъщение срещу тяхъ, тъ даватъ нареддания за освобождаването на Даме. Миско отвежда Даме Груевъ въ Скопье, предава го на главния инспекторъ на сръбските училища въ Македония, Йованъ Кирковичъ, т. е. главния организаторъ на сръбската легална пропаганда, който отъ своя страна извиква организационния деецъ Д-ръ Николовъ и му предава Даме Груевъ, който пъкъ по организационенъ каналъ го прерпуска въ България.

Щомъ се научава за пленяването на Даме Груевъ, веднага Пере Тошевъ тръгва на пътъ за Поръчието. Въ с. Степанци той се среща съ Петър Ацевъ и му съобщава решението си. Ацевъ го убеждава да не ходи въ Поръчието и самъ да влиза въ устата на вълка, обаче при все това Пере Тошевъ, имайки още въра у Григоръ Соколовъ, съобщава на Ацева, че ще замине. Пере напушта Ацева и заминава да търси Григоръ. Той намира четата на Григора въ с. Богомила и заминава за Поръчието. Нѣколко дни подъ редъ скитатъ отъ село на село безъ обаче Григоръ да даде възможност на Пере Тошевъ да се срещне и говори съ населението, като го заблуждавалъ, че самъ той ще върши работата по издирането. Една вечеръ той се преструвалъ на заспалъ и слушалъ четниците, че говорѣли нѣщо по неговъ адресъ. Вслушалъ се добре и схваналъ, че тъси подъляли неговите дрехи, обуща и часовника му. Пере схваналъ, че ще биде убитъ. Намирайки се въ задънена улица, той извиква Григора и Иванъ Дългъча и имъ открива мръсната игра съ него, заяявайки имъ: „Йоване, ти знаешъ, кой съмъ азъ и ако съ мене се случи нещастие, по мое нареддане Организацията взема мърки да задържи всички твои близки роднини и ги държи до тогава, докато се върна азъ. Така сѫщо ще постъпят и съ близките на Григора. Мисля че достатъчно се разбрахме. Сега правете що искате“. Уплашени отъ думите на Пере, Григоръ Соколовъ и Йованъ Дългъчъ освобождаватъ Пере Тошевъ, който намира Арсо и Йончите в локвичани и придруженъ отъ тяхъ се връща въ При-

лепско. Чакъ тогава Пере Тошевъ схвана, защо още съ пристигането на Григоръ въ Прилепско Ацевъ гледа съ недовърие къмъ него и постоянно го следи.

Въ началото на м. декемврий Григоръ Соколовъ предлага на Стефанъ Димитровъ среща въ с. Богомила, за обяснения и разбирателство. Заедно съ четата си Димитровъ влиза въ селото и отива въ къщата на мъстния български учителъ Андрея попъ Арсовъ, който бъде единъ отъ непокварени тъ дейци на Организацията. Следъ дълги разговори и обяснения отъ дветъ страни Димитровъ заявява на Гр. Соколовъ, че съ излишни повече обяснения, защото не иска да се разправя съ агенти на сръбската пропаганда. Димитровъ и Соколовъ се разделятъ като врагове и отъ тоя моментъ почва кървавата борба между българи и сърбомани въ Велешко.

Залавянето въ плень отъ сърбоманина Мицко на македонския апостолъ Dame Груевъ стресва ВМРО и последната почва да съсръдоточава вниманието си около Велешко и Поръчието, въ които райони пропагандата почва да се проявява съ особени методи на действия и взема страшни размъри. Организацията схвана, че тия два района, съ своятъ буйни недостъпни гори и балкани, съ своятъ пещери и потайни кътове, ако се заемъха отъ агентите на пропагандата и последната се затвърди въ тъхъ, значително ще пострадатъ интересите на Организацията. Последната почва да преорганизира своятъ сили и заработи по-интензивно, като дава наредления на оклийския войвода Ст. Димитровъ да заработи енергично поне за подържане духа всръдъ населението, докато се взематъ по енергични мърки. Но мимо нейната борба не можа да се измъсти пропагандата, защото въ Велешко имаше голъми недоразумѣния, които се изродиха въ партизански борби, а отъ друга страна липсващие и най-мощното сръдство за борба — паритетъ; въ парично отношение организацията бъше слаба, почти безъ всъкакви сръдства и черпѣше своятъ доходи само отъ осъждните сръдства на оголъния и изгладнѣлъ народъ. Но при всичките приживѣлици, Организацията бъше на своя постъ и не губѣше надеждата, че въ скоро време ще се справи съ скжпо платената сръбска пропаганда. Последната пръскаше злато въ из-

билие и се силаеше да подкупва свещениците, учителите и по-издигнатите селяни във Азотъ. Мнозина отъ азовци — предъ страха да не бждатъ избити — ставаха за очи сърбомани, съ твърдата вѣра, че Организацията въ скоро време ще прогони тия неканени гости.

За да се тури край на тази аномалия въ велешкия районъ отъ Организацията се взематъ ефикасни мѣрки и се даватъ наставления въ съседните райони да бждатъ по- внимателни и на всѣка цена да се локализиратъ действията на пропагандата въ Порѣчието и Азотъ, до дето се направи необходимото за да се осуетятъ действията й.

Въ края на м. декемврий 1904 година, за да може да се справи съ пропагандата и направи преминаването на Алябака въ Велешко невъзможно, Стефанъ Димитровъ съ двама четници напушта района си за да се срещне съ ржководните фактори на организацията. Преминавайки Вардаръ, той се срѣща съ районния войвода, който действуваше на лѣвия брѣгъ на Вардара. По това време Димитровъ залавя срѣбъскиятъ войвода Наце отъ Скаченци заедно съ двамата му четници, откарва Наце въ Щипско, гдето революционниятъ сѫдъ го осужда за предателство на смърть.

При завръщането си отъ Велешко Стефанъ Димитровъ сварва въ Кюстендилъ формираната чета на Иванъ Алябака, готова да замине за Велешко. Стефанъ Димитровъ заявява на Алябака, че нѣма да го допусне да остане въ Велешко. Става среща за спогодба между Стефанъ Димитровъ и Иванъ Алябака, въ присъствието на Мише Развигоровъ и Александъръ Мартулковъ. Алябака предлага да остане помощникъ на Димитровъ, като му се даде районъ въ Азотъ, за да води борба противъ Григоръ Соколовъ. Обаче следъ станалата конференция между Стефанъ Димитровъ и Мише Развигоровъ, тѣ заявяватъ на Мартулкова, че Стефанъ Димитровъ не може да направи такъва отстѣпка и че не е съгласенъ Иванъ Наумовъ Алябака да влѣзе въ Велешко. При раздѣлата си Мартулковъ заявява на Мише Развигоровъ и Ст. Димитровъ, че въпреки тѣхното несъгласие, Алябака ще замине за Велешко за борба съ срѣбската пропаганда. Следъ нѣколко дни Алябака тръгва на путь.

За да може да изпревари Алябака, Стефанъ Димитровъ заедно съ новата си чета, състояща се отъ Игно Анушевъ, отъ Велесъ, Костадинъ Чичовъ отъ Велесъ и др., съ усиленъ маршрутъ тръгва за своя районъ. По това време четитѣ на Алябака и Боби Стойчевъ водятъ сражение въ с. Павлишеници, поради което много войски бѣха пръснати низъ Щипско и Овче-полието, та Димитровъ закъснява да премине Вардаръ.

Пристигайки въ Велешко, на лѣвия брѣгъ на Вардаръ, Ст. Димитровъ се срѣща съ районния войвода Лазарь Плавевъ и, подозирайки го за човѣкъ на Сарафова, обезоружжава го и го отвежда съ себе си.

ГЛАВА VI.

Пристигането на Иванъ Алябака въ с. Ораовецъ. Престрелката въ с. Ораовецъ. Сражението въ с. Орѣше. Алябака заминава въ Порѣчието. Сражението на „Яворътъ“. Сражението на „Орѣшки ливади“. Срещата на Алябака съ Григоръ въ с. Крапа. Засадата въ с. Локаница. Сражението между селата Виръ и Црешнево. Срещата въ Крапа. Способите на пропагандата. Арсо Йовеаъ Локвички. Усилията на пропагандата да се наложи въ мияшките села Папрадища и Орѣше. Свещеникъ Иванъ Аврамовъ Чупаровъ. Пристигането на войводата Панчо Константиновъ. Сражението при село Степанци. Сражението на „Мукосъ“. Четитѣ на Деянъ Димитровъ и Пешо Пашата. Иванъ Наумовъ Алябака се връща въ Велешко. Убийството на попъ Чуря.

Въ края на м. декемврий 1904 година, минавайки презъ Кумановско, четата на Ив. Алябака, състояща се отъ 20 четници, заедно съ четата на скопския войвода Боби Стойчевъ бѣ открита и влѣзе въ сражение съ една турска потеря. Въ това сражение четата на Алябака даде жертва 16 четници. Въ това сражение единъ, отъ отдѣлонните; Колю Кукларовъ, въ една атака бива понесенъ на ножъ отъ турците. Същевременно въ сражението паднаха група отъ най-добрите четници. Това внѣся всредъ останалите четници особено унижение и липса на ентузиазъмъ за борба. При пристигането на четата въ с. Башино-село частъ отъ четниците искатъ да се заврнатъ, но благодарение на усилията на близкия другаръ на Алябака — Ал. Мартулковъ, последниятъ успѣва да склони четниците да се успокоятъ и заминатъ въ внутренността.

При особено лошото настроение сръдъ четниците си Иванъ Алябака пристига въ родното си село Ораовецъ. Четата му се състои отъ Пано Арнаудовъ и Павле Наумовъ отъ с. Ораовецъ, Наумъ Йосифовъ Любичевъ отъ Охридъ, Никола Пановъ Каракасанъ отъ Велесъ, Александъръ Мартулковъ отъ Велесъ, Тодоръ Ораовчановъ отъ с. Ораовецъ, Любо Ивановичъ Черногореца, Христо Тодоровъ Радомирчето (обесенъ презъ 1907 г. въ Битоля), Петъръ Христовъ отъ с. Вирово, Демирхисарско, Вангель Петрушевъ, Колю Попадийчето отъ с. Попадия, Тодоръ Ст. Якововъ, Найдо отъ Гостиварско, Крумъ Д. Софийски, Христо Тодоровъ отъ Сеславци, Лазо отъ с. Подлесъ, Христо Сливненски.

Същиятъ денъ, когато Алябака влиза въ с. Ораовецъ, пристига и Стефанъ Димитровъ заедно съ обезоружения отъ него Л. Плавевъ въ с. Ораовецъ, като миналъ Вардар при с. Уланци. Димитровъ предлага на Иванъ Алябака да напусне веднага района му. Поради отказа на последния, Димитровъ завежда престрелка съ четата на Алябака. Виждайки, че ще се дадатъ жертви, Алябака съобщава на Димитровъ, че ще напусне селото, като му предаде заловените отъ него четници въ време на престрелката. Алябака устоява на думата си и освобождава заловените четници на Стефанъ Димитрова и се оттегля отъ селото.

Презъ м. февруари 1905 година Григоръ Соколовъ, идещъ отъ Прилепско, влиза въ с. Богомила. Войводата Стефанъ Димитровъ, щомъ узнава че въ Богомила е влъзла четата на Григора, взема решение да влезе въ Богомила и даде решително сражение на Григора. Последниятъ обаче узнава намърненията на Димитрова и му поставя засада. Минавайки по пътя за с. Богомила, организационната чета попада въ засадата на Григоръ Соколовъ. Следъ кратко сражение безъ никакви жертви отъ двете страни сръбската чета се връща къмъ с. Богомила, а организационната въ с. Оръше.

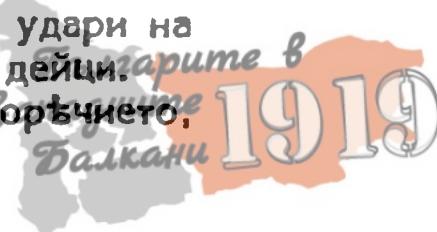
На 15. Априлъ 1905 година въ Велешко пристига сръбскиятъ войвода Тренко, отъ с. Крапа, съ 15 четници, посрещнатъ отъ въоружена милиция отъ сърбоманските села въ Поръчието. Велешката чета влиза въ дирята на сръбската чета и, благодарение на услугите на Камиль-ага,

кехая на Теовския манастиръ, застига сръбската чета на мъстността „Яворътъ“, между селата Бистрица и Црешново. Почва се сражение между дветѣ чети и трае отъ сутринята до вечерята. Привечеръ пристига турска потера и заема позиция задъ тилъ на организационната чета. Обаче благодарение на доброто разположение на Кямилъ-ага къмъ Организацията, той увещава командуващия потерата и изкачва потерата задъ тила на сръбската чета. Аскерътъ, безъ да знае играта на Кямилъ-ага, започва сражение съ четата на Тренко, като отъ сръбската чета падатъ убити 15 души четници и милиционери, а останалите сполучватъ да избѣгатъ отъ полесражението. Благодарение на Кямилъ-ага, организационната чета се оттегля безъ никаква жертва.

Лошиятъ отношения между Стефанъ Димитровъ и Иванъ Алябака принесоха неизброими лоши последици за по-нататъшната борба срещу пропагандата. Съгласно съ нарежданията на велешкото градско ржковѣдство, Стефанъ Димитровъ започва усиlena борба съ Алябака за изгонването му отъ Велешко Алябака смѣтайки, че макаръ и човѣкъ на Сарафова, е революционеръ и че никой не може да му отнеме правото да се бори за свободата на своята родина, се противопоставя на Димитрова. Така ожесточената борба между дветѣ чети не се локализира само между тѣхъ, а тъкмо напротивъ поради водената агитация населението се раздѣля на два лагера — централисти и сарафисти. Изострилите се партизански отношения и борби не дадоха възможность нито на Димитровъ, нито на Алябака да развиятъ по-силна дейност срещу пропагандата. При така стеклите се събития, най-добритъ организационни работници се подлагаха на тероръ, било отъ едната, било отъ другата страна. Димитровъ ги третираше за сарафисти, Алябака за централисти и много жестокости се извършиха въ тая междуособица. Последната ще остане като черна страница, която бѫдещиятъ историкъ ще впише за смѣтка на велешката околия. Отъ друга страна тия междуособни борби дадоха възможност по-лесно да се настани Григоръ Соколовъ въ Порѣчието и да почне да нанася систематически удари на организационните чети и на отдѣлните нейни дейци.

Пропущането на Григоръ Соколовъ въ Порѣчието,

отъ една страна и отъ друга недоразумението и крайно неприязненитетъ отношения между Димитровъ и Алябака, докараха организацията въ този край до безизходът настъпи трагизъмъ въ организационния животъ. За да изпълни решението на велешкото ржководно тѣло, Стефанъ Димитровъ напада въ с. Папрадища четата на Алябака, който въ момента намира за по-благоразумно да се оттегли въ Порѣчието, отколкото да се сражава съ Димитрова. Алябака се среща съ локвичаните Арсо и Йонъ и остава временно въ Порѣчието.

Григоръ Соколовъ по това време още не бѣше добре установилъ положението си, предпазваше се и чакаше удобенъ моментъ да се справи съ Стефанъ Димитровъ, а отпосле съ Алябака, съ което да затвърди своите позиции. Той съ голѣмо злорадство следѣше събитията. Оттеглянето на Алябака въ Порѣчието бѣ за Григора повече отъ победа. Това даде възможностъ на Григоръ Соколовъ да се справи предварително съ Стефанъ Димитровъ, а отпосле да вземе мѣрки и спрямо Иванъ Алябака.

На 6. Май 1905 година Димитровъ получава сведения, че Григоръ Соколовъ съ четата си тръгва отъ с. Бого-мила за с. Гостиражни. Веднага Димитровъ тръгва на путь къмъ Гостиражни. При една почивка на четата при „Орѣшки ливади“, Григоръ Соколовъ залавя единого отъ часовитѣ на Димитрова и дава нѣколко залпа срѣдъ насядалитѣ четници. Понеже прицелната точка е билъ войводата, то още отъ първия залпъ Стефанъ Димитровъ пада убитъ заедно съ четника Йоле отъ село Мокрани. Следъ това срѣбската чета бѣрже се оттегля. Четата заедно съ селяни отъ Орѣше погребва тайно въ с. Орѣше войводата, като убийството на Ст. Димитровъ се крие до пристигането на войводата Панчо Константиновъ и тогава се съобщава за трагичния край на Стефанъ Димитровъ.

Убийството на войводата Стефанъ Димитровъ бѣ първата победа на Григоръ Соколовъ. Въ това време Алябака не подозираше, че въ сражението на „Орѣшки Ливади“ е падналъ Ст. Димитровъ. Ето до кѫде достигнаха партизанскиятъ недоразумения въ Велешко, гдето се решаваше сѫдбата не само на тоя районъ, но се затваряше и каналътъ на Организацията за Битолския вилаетъ

Съединенитѣ чети на Алябака и Арсо Локвички влизатъ въ с. Крапа, гдето сварватъ четитѣ на Григоръ и Тренко. Макаръ че Григоръ посреща Алябака най-приятелски, той взема предпазителни мѣрки за защита. За да запази четата си, Алябака дава нареддане на четниците си и имъ съобщава, кой четникъ, въ случай на нападение, съ кой сърбоманинъ трѣбва да се справи. Между това, алябаковиятъ четникъ Пано Арнаудовъ съ единъ отъ тренковите четници се понапили въ селото и решили да убиятъ едно куче, за да изпитатъ, кой е по-добъръ стрелецъ. Пано изгръмява. Щомъ се чува изстрелътъ, и сърбоманинъ и алябаковата чета ставатъ на бойна нога съ насочени пушки. Алябака схваща играта на Григора, обаче и той вижда, че Алябака не стои съ скръстени ръце и не ще да се отдаде да бѫде убитъ въ засада.

Наскоро следъ убийството на Стефанъ Димитровъ, Григоръ Соколовъ подготвя засада на Алябака въ село Локвица. Благодарение на будното око на Арсо Локвички и единъ отъ неговите хора, планътъ на Григора не можалъ да се приведе въ изпълнение, виждайки че Алябака съ четата си вече е заелъ отбранително положение. Веднага Григоръ се оттегля отъ селото, следъ което Алябака съ локвичаните се изтегля въ балкана.

Алябака и локвичаните съ четите си пристигатъ въ с. Црешново, гдето сварватъ четите на Григоръ и Тренко. Нѣмайки си вѣра единъ на други, и двата лагера се скритомъ дебнятъ. Виждайки, че може да имъ се подготви засада презъ нощта, Алябака и локвичаните изпращатъ единъ по единъ четниците си да отстѫпятъ, следъ което цѣлата чета трѣгва по посока къмъ с. Виръ. Щомъ ариергардътъ съобщава, че срѣските чети имъ сѫ въ дирята, Алябака оттегля четата въ балкана между Црешнево и Виръ. Тамъ заема позиция на една висота, а сѫщевременно, за да запази тила си, поставя на другата висота въ застава трима четници. Следейки движението на Григоръ и Тренко, щомъ тѣ наблизяватъ и почнатъ да минаватъ подъ самата чета въ низината Алябака почва да ги обстрѣлва, и тѣ набързо отстѫпватъ, заканвайки му се съ псувни, че скоро ще се разправятъ, както съ Стефанъ Димитровъ.

Една седмица следъ сражението между Црешнево и Виръ, Алябака влиза въ село Крапа, где сварва четата на Григора. И двата лагера съ крайно настроени. Алябака влиза въ разговоръ съ Григора, като между другото му заявява: „Да не мислишъ, че ще ти се отдамъ да постъпишъ съ мене, както си постъпилъ съ Стефанъ Димитрова? Зная всичките ти мръсни похвати и не се плаша отъ тебе“. Виждайки, че Алябака нъма да се остави да биде изигранъ, Григоръ му заявява, че досега било що било, но въ бъдеще тукъ ще биде сръбска земя и че за бугарашите нъма място. При това положение и двете чети стоятъ съ готови пушки за стрелба, обаче, безъ да се хвърли ни единъ куршумъ, Григоръ тръгва на една страна, а Алябака на друга.

Щомъ открыто Григоръ застава водачъ на пропагандата, Алябака схваща непростимата гръшка за пропущането му въ Поръчието.

Тогава предъ Алябака се изпръчва грозната перспектива въ бъдещите борби за надмощие срещу Григора.

Презъ същата вечеръ Алябака съ локвичаните сполучва да се измъкне отъ поставените засади на Григоръ и следъ една престрелка въ село Виръ се прехвърля презъ Даутица въ с. Оръше, а отъ тамъ заминава въ Крушевско.

Нелегалната сила на сръбската пропаганда напълно използва момента, когато Стефанъ Димитровъ и Иванъ Наумовъ Алябака бъха въ много обтегнати отношения и по единъ смъртъ начинъ се настани необезпокоявана отъ никого. Поръчието съ своите буйни гори и балкани стана добъръ приютъ за Григоръ Соколовъ и другарите му, които отъ него създадоха главна база на пропагандата. Последната поради невежеството на селската маса, намъри почва въ тоя край, обаче хищниятъ погледъ на Григоръ Соколова се бѣ спрѣлъ на Бабуна планина. Язотъ стана прицелната точка на пропагандата. Последната, за да постигне своите цели, почна да предлага на учителите, свещениците и по-влиятелните селяни въ тоя край месечни заплати за да станатъ нейни агенти. Мнозина отъ по-будните организационни деятели се намъриха предъ алтернативата, или да приемате въ матъ, срещу злато да станатъ агенти на пропагандата,

или да останатъ непокварени членове на ВМРО и умратъ, като македонски българи. Тъсъ твърдостъ и достойнство звазиха своята честь и име и, впоследствие паднаха отъ куршумитъ на пропагандата.

Григоръ Соколовъ, Иванъ Дългъчътъ и Тренко отъ Крапа, като бивши четници на ВМРО, познаваха всички мъстни дейци на Организацията. Освенъ това, като родени отъ тоя край, тъсъ познаваха много добре мъстността и почнаха да устройватъ засади за избиването имъ. Отъ друга страна пропагандата безспорно пръскаше въ изобилие злато за посърбване на българското население въ Азотъ. Всъки прозорливъ човѣкъ схващаше, че тая златна наличност, която се не скжпѣше, не ще да е само отъ срѣбъското държавно съкровище. При това, пъкъ като се вземе въ съображение, че една малка Сърбия тогава не можеше да пръска такива грамадни суми за пропагандата си, които надминаваха редовния ѝ бюджетъ, то по всичко личеше, че тукъ майсторски пипаше „любвеобилната“ напътствена ржка на леля Австрия, която тикаше стремглаво Сърбия къмъ Вардарската долина, съ единствената цель да отклони последната отъ претенциите ѝ за Босна и Хърватско и да не позволи да настъпи миръ между славянските народи на Балканитъ.

Въ Порѣчието най-жаркиятъ застѫпникъ за интересите на ВМРО по това време бѣше Арсо Иовевъ, роденъ въ с. Локвица около 1870 година. Той неуморно се борѣше противъ домогванията на пропагандата въ родния си край. Той бѣше съ високъ рѣсть, широкоплещестъ и здравенякъ; лицето му бѣ прошарено отъ слаба сипаница, останала отъ детински години. Той бѣше безъ школско образование. Като майсторъ-зидаръ той дълги години е живѣтелъ въ Ромжния, и благодарение на своя природенъ умъ, знаеше да чете и пише на български и ромънски езици. Дългото му пъкъ общуване съ по-виднитъ апостоли и организатори на ВМРО бѣ създало у него единъ високъ революционенъ духъ и съзнание на честенъ труженикъ. Впоследствие той сложи на карта своето и на семейството си съществуване само и само да бжде полезенъ на своя роденъ край. Илините в денското въстание го заварва въ родния край и той взема

активно участие въ него. Следъ настаняването на Григора въ Порѣчието той бѣ единъ отъ първите, който почна отчаяна борба противъ него. Той бѣ единъ отъ първите сподвижници на Иванъ Алябака. Въ най-трудните моменти Арсо се явяваше на помощъ на велешките чети, кога самъ, кога съ другари. Арсо бѣше винаги мрачно настроенъ, рѣдко се случаваха моменти на радостъ у него. Семейството му живѣеше въ с. Локвица, подъ постоянно тормозъ на пропагандата. Единствената причина да пощадятъ семейството му е обстоятелството, че тѣ разчитаха кога и да е, че Арсо ще стане тѣхенъ човѣкъ.

Арсо бѣше единъ отъ много способните съгледващи и умѣеше напълно да прикрива следитѣ си. Той, безъ ни най-малка умора, вземаше на часъ по 15 километра путь. Като планинецъ, той имаше рѣдки и ценни качества, които високо го издигаха надъ другите. Презъ време на своите рекогносцировки низъ Порѣчието, той по цѣли дни стоеше гладенъ, за да може да извѣрши сполучливо възложената му задача. Той бѣше любимецъ на всички четници и на мѣстното население въ селата Бистрица, Орѣше и Папрадище, въ които села той обичаше да прави своята почивки.

Беззаветната преданностъ на Арсо къмъ македонското освободително дѣло най-ясно блесна отъ последния му геройски подвигъ, който го издигна предъ очите на цѣлия поробенъ народъ като мъченикъ за народното дѣло. Тоя му подвигъ е следния: Презъ 1922 година Арсо Локвички заедно съ Петъръ Ацевъ, отъ село Теово, Велешко, натоварени съ специална организационна работа, бѣха заловени отъ срѣбските власти въ село ДоброПоле, въ Скопско, заедно съ печатани революционни позиви. Следъ дѣлги малтретирания и разкарвания, скопскиятъ воененъ сѫдъ ги осуди на смърть и на 10. Мартъ 1923 година тѣ бидоха разстреляни.

За да затвѣрди своето положение въ Порѣчието, пропагандата бѣше решила да заеме една отъ най-непристижните мѣстности на Азотъ, находеща се между Порѣчието и село Богомила. Въ тая мѣстностъ се намиратъ селата Орѣше, Папрадище, Црешніово, Нежилово и Кжпиново. Щомъ заемеше тѣзи села, тя запазваше ти-

ла си и можеше по-свободно да преминава отъ Порѣчието въ Азотъ и обратно. Пропагандата първоначало направи много опити да подкупи нѣкои отъ учителите, свещениците и по-видните дейци на организацията отъ Орѣше, Папрадище и Црешново, обаче това не ѝ се отдаде. Но при все това въ нейната мрежа попаднаха Зифиръ Дамяновъ и Китанъ Станковъ, отъ село Орѣше, които отъ време на време ѝ бѣха въ услуга. Въ тоя край пропагандата срещуна най-серниозна и отчаяна съпротива въ лицето на младия и енергиченъ свещеникъ въ село Папрадище отецъ Иванъ Аврамовъ Чупаровъ, роденъ въ сѫщото село презъ 1880 година. Попъ Іванъ бѣше трънъ въ очите на сърбоманиите отъ Богомила Напразни бѣха обещанията на пропагандата за моралните и материални облаги, които ще добие попъ Иванъ, ако стане сърбоманинъ, напразни бѣха и заплашванията за убийството му. Попъ Иванъ не искаше да стане ренегатъ за нѣкакви мръсни наполеони, които му се предлагаха като месечна заплата отъ страна на пропагандата. Въ разгара на борбата между ВМРО и сръбската пропаганда той вземаше активно участие противъ пропагандата. На нѣколко пъти Григоръ Соколовъ обсажда кѫщата му за да го залови, обаче попъ Иванъ все избѣгваше отъ село. Следъ нѣколко засади най-после, презъ пролѣтъта на 1905 година, Григоръ Соколовъ обсажда ненадейно кѫщата на попъ Ивана, залавя го и го откарва въ село Мокрани, а отпосле въ балкана край с. Габровникъ. По заповедь на Григора четниците му изкопаватъ единъ трапъ, въ който поставятъ попъ Івана, нахвърлятъ пръстъта, като по тоя начинъ остава да стърчи само главата на свещеника. Тъй заровенъ въ земята, попъ Иванъ преживява адски мърки, но все пакъ отказва да стане агентъ на пропагандата, заявявайки, че е българинъ, а като го убиятъ, да изпратятъ kostите му въ Бѣлградския музей, като кости на „прави сърбинъ“. Тоза озлобява Григоръ, който дава заповедъ да бѫде убитъ. Обаче поради настояванията на сърбоманиите отъ Богомила, които се опасяваха да не се ожесточатъ мияците отъ Папрадище и Орѣше, отъ една страна, и отъ друга да не се приложатъ и спрямо тѣхъ отъ другата страна на организационната чета тия мѣрки, смекчаватъ

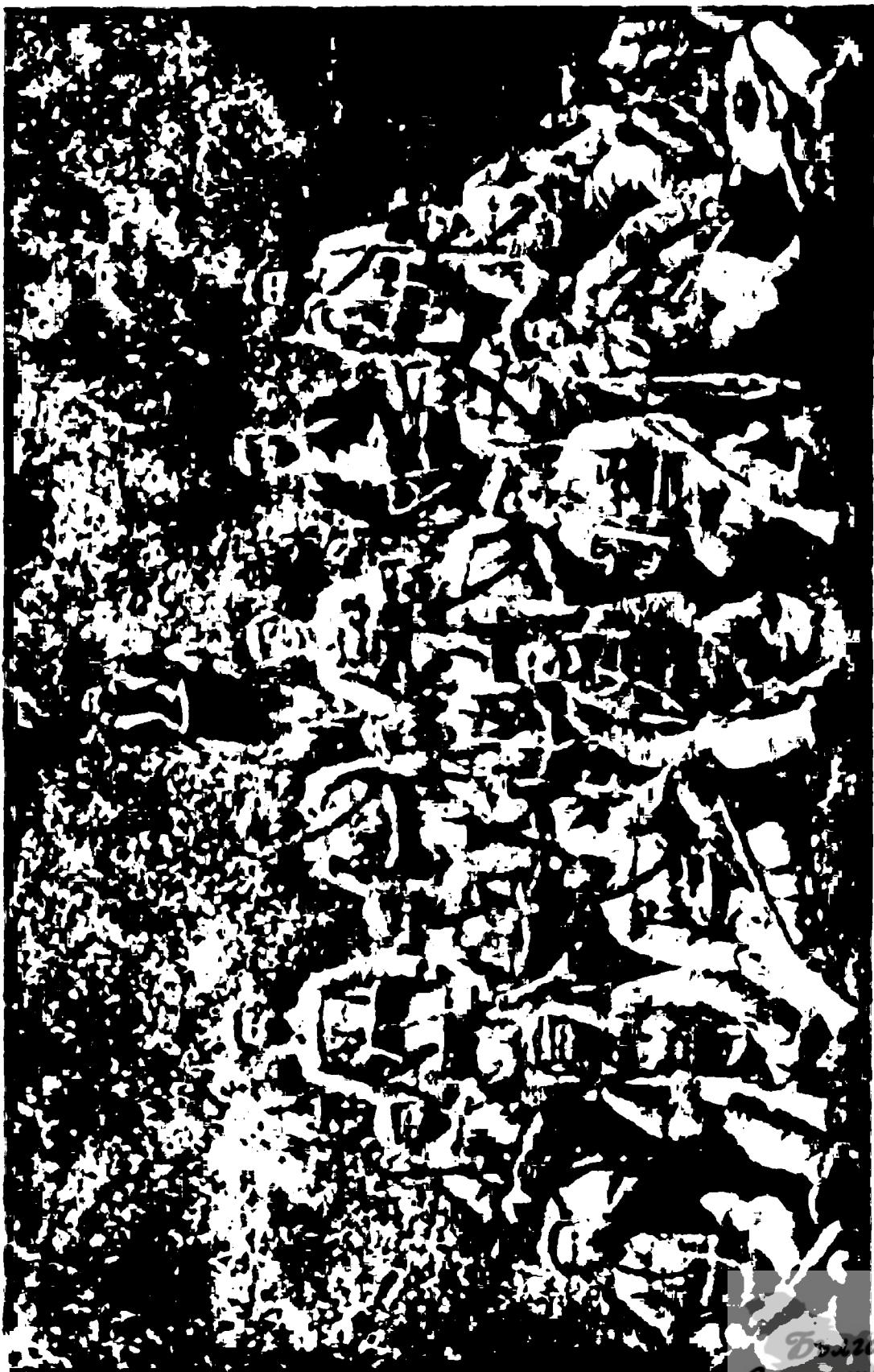
Григора който най-сетне освобождава попъ Ивана подъ условие, че той ще остане пасивенъ зрителъ и не ще взема участие въ каквito и да било организационни работи. Следъ завръщането си въ Папрадища попъ Иванъ почва да спи съ „пушка при нозе“ и впоследствие заедно съ Арсо Локвички и Нежиловския ржководителъ Гюро става постояненъ съпътникъ на велешката чета, винаги готовъ да участвува въ нейните акции. Постоянните заплашвания, отправяни до него отъ хората на пропагандата, не го стреснаха; неговата твърдостъ и решителностъ даваха голъмъ куражъ на мияците отъ Оръше и Папрадище.

Въ време на междуособиците между Стефанъ Димитровъ и Алябака попъ Иванъ явно подържаше първия, третирайки го като титуларенъ войвода на ВМРО и не признаваше Алябака. Следъ убийството на Димитровъ, замъстникът му Пеню Шиваровъ съ своя лошъ характеръ и разпасаностъ навлъче върху си омразата на цѣлото местно население, но при все това попъ Иванъ, придържайки се строго въ рамките на организационния уставъ, подържаше Шиварова и не даваше приемъ въ селото на Иванъ Наумовъ Алябака. Последниятъ бѣ силно намразилъ отчето, поради което попъ Иванъ почва да се крие и отъ Алябака. Презъ летото на 1905 година обаче попъ Иванъ и Алябака станаха добри приятели, като последниятъ схвана, че отчетъ е билъ правъ и се е държалъ въ кръгла на организационния уставъ.

На 20. Май 1905 година, т. е. две седмици следъ убийството на Стефанъ Димитровъ, въ Велесъ пристига войводата Панчо Константиновъ и къмъ края на м. май поема официално войводството.

Панчо Константиновъ е роденъ въ гр. Велесъ презъ 1880 година. Той завърши V. класъ при I. софийска гимназия, следъ което постъпва въ военното училище. Още като младъ подпоручикъ той взе активно участие презъ време на Илинденското въстание съ четата си на върха „Китка“, на „Султанъ Тепе“, дето води сражение съ турските войски. Панчо бѣше съвсемъ непретенциозенъ, съвършено изоставилъ себе си, но пъкъ извѣните в редно копнеещъ да види окончателно очистенъ района

Войводата Панчо Константинов съ четата си. 1905.

си отъ сръбската пропаганда. Той искаше да всъка цена е издигне своя районъ въ организационно отношение на онаа висота, на каквато се радваха не малко райони въ Битолско. Той ни най-малко не жалѣше своя животъ, а водѣше боеветъ съ открити гърди, заявявайки предъ четниците и милицията: ние ще паднемъ въ тая ожесточена борба — борба за животъ и смърть между насъ и сръбската пропаганда — нашите малки братчета ще ни замѣстятъ, но Велешко тръбва да се изчисти отъ пропагандата. Той се кали въ тежката борба. Него сънъ го не ловѣше, до като не извърши предприетата задача. Той стана любимецъ и на четници и на населението и на всички дейци, преминаващи презъ Велешко на пътъ за Битолско.

Наскоро следъ пристигането на Константинова въ Велешко, по инициатива на селските организации, бѣ изправенъ предъ революционенъ сѫдъ помощникъ войводата Пеню Шиваровъ, който бѣ осъденъ завинаги да напусне Велешко.

Следъ препращането на Шиварова, Панчо Константиновъ прибра четниците, останали отъ Стефанъ Димитровата чета и я преорганизира въ следния съставъ: Милошъ отъ Охридско, Велко Апостоловъ отъ с. Попадия, Секула Христовъ отъ с. Ораовдолъ, Игнатъ Анушевъ и Панчо Бондиковъ отъ Велесъ, Спиро Тошевъ отъ Прилепъ, Стефанъ Вардарски отъ с. Градско, Каменъ Андреевъ отъ с. Уланци, Колю Комитката, Пано Новоселски, Колю Социалиста отъ Неврокопско, Хаджията отъ Битоля, Димитръ Стойчевъ отъ Златица, Андрей Маджарчето, Миланъ Сърбина, Дѣдо Иванъ Опълченецъ и Дачо Йотовъ, отъ с. Турски Тръстеникъ.

Щомъ като преорганизира четата си, интимната мисъль на Константиновъ бѣше да заглуши и изкорени бацила на партизанските страсти и да зацари въ района му братско разбирателство. Въ тая насока той съ голѣмъ идеализъмъ направи редица отстѣпки. Първата жертва, която той направи, бѣше да търпи Дачо Йотовъ, който бѣше кандидатъ за войвода. Нѣкои отъ Дачовите проктори искаха да наложатъ Дачо за помощникъ на Константиновъ и му се даде районъ въ Клепата, обаче той имаше предъ видъ, че Дачо не

се ползва съ добро име низъ цѣлата окolia, отъ една страна, и отъ друга — за да не влѣзе въ конфликтъ съ нѣкои отъ селскитѣ ржководители, които бѣха ярки противници на Дачо. Той сѫщо не изпушташе изъ предъ видъ и най-важното обстоятелство, че въ района му се движеше и четата на Иванъ Наумовъ Алябака, който, като смѣлъ и храбъръ войвода, се ползуваше съ симпатиите на го-

Свещеникъ Иванъ Аврамовъ Чупаровъ.

лѣмата часть отъ народа. Поради тия съображения Константиновъ си правѣше оглушки, като по такъвъ начинъ Дачо, следъ раняването му на „Мукосъ“, остана да живѣе въ гр. Велесъ до края на 1905 година.

На 18. юни 1905 година организационната чета влиза въ с. Степанци. Къмъ полунощъ влизатъ и четите на Григоръ Соколовъ и Тренко. Въ селото се почва ожесточено сражение, което продължава до 3 часа следъ

Българите в
Балкани 1919

пладне на 19. с. м. Поради пристигането на войски отъ Велесъ и Прилепъ, Константиновъ изтегля четата си и отстъпва, безъ да даде жертви. Презъ време на това сражение излъзе като нелегаленъ ржководителъ на Степанци Темелко Степанцалията и се присъедини къмъ четата като четникъ.

Презъ втората половина на м. юни 1905 г. охридската чета на Деянъ Димитровъ и кичевската чета на Пешо Паша пристигатъ въ Велешко. Тукъ се сръщатъ съ велешката и прилепска чети. Четиритъ чети наброявящи 120 души, влизатъ въ с. Ракле, а отъ тамъ отиватъ въ Никодимския балканъ. Предъ всички четници войводата П. Константиновъ съ нѣколко думи очертава положението въ Бабуна, като заявява, че организацията освенъ съ турците тръбва да се бори и съ продажниците на сръбската пропаганда отъ типа на Григоръ Соколовъ, Тренко и Дългъчътъ. Той моли всички да му се притекатъ на помощъ временно, до като нанесатъ поне едно поражение на пропагандата. Неговите думи се посръщатъ съ мощно „ура“.

На 27. юни вечеръта сборните чети пристигатъ въ Степанци и се качватъ на върха Мукось. Четите на Константиновъ, Пешо Пашата и Гого Яцевъ оставатъ на почивка, а Деянъ Димитровъ съ четата си остава охрана и взема предпазителни мърки.

На разсъмване Благой Николовъ и Тома Арнаутчето забелѣзватъ на 500 крачки отъ тѣхъ въоружени хора да правятъ прибѣжки. Константиновъ, отъ тѣхния доносъ, схваща, че това е сръбската чета. Взематъ се бързи мърки. По заповедъ, четирима четници отъ велешката и четирима отъ охридската чета отиватъ по дирята на неприятели. Тѣ залавятъ двама селяни съ натоварени коне и ги пререщатъ на войводите. Въ чувалите имъ се намиратъ 45 цифта опинци, хлѣбъ и 20 ока тютюнъ, предназначени за неприяителя.

Авангардътъ следи дирята на неприяителя, а ядрото настѫпва по него. Четите преминаватъ папратищата, високи единъ човѣшки бой, и предъ тѣхъ се очертаватъ две каменисти чуки, обрасли тукъ-тамъ съ гора. Въ тия чуки сръбските чети заематъ позиция и щомъ се появява авангардътъ, тѣ почватъ ураганенъ огънь. Понеже неприяте-

лътъ изсипва всрѣдъ авангарда хиляди куршуми, последниятъ почва да се присъединява къмъ ядрото. Петимата четници отстъпватъ единъ по единъ, последенъ остава Андрея Маджарчето, който дава путь на отстъпващите си другари. За да заблуди неприятеля и отиде при другите си, Андрея закачва куртката си на папрата и изгубва следитъ си, после остава панталоните си и впоследствие стига при четите по риза и гащи, които отпосле се връща да ги вземе.

Отъ ранни зори до 4 часа следъ обѣдъ сражението се води съ ожесточение отъ дветѣ страни. Константиновъ се стреми веднажъ завинаги да се справи съ неприятеля; почва се обхватъ и се приготвя стремителна атака за последна разплата. Къмъ 5 часа на бойното поле пристига турска кавалерия, пехота и горски топчета. Турцитъ почватъ да обсаждатъ организационните чети, обаче, куршумите имъ попадатъ и въ сръбските вериги. При това положение сърбите почватъ съ силенъ гласъ да се молятъ: „Бѣгайте бе бугариши, дайте и намъ путь, че турцитъ и всъ и насъ ще покосятъ“.

Привечеръ организационните чети отстъпватъ. Въ сражението пада убитъ Нико Дабниченчето, а ранени: войводата Панчо Константиновъ и четниците: Дачо Йотовъ, Спиро Тошевъ и Рачо. Цѣлата нощъ аскерътъ стреля, мислейки, че четите сѫ още на позициите си. Така турската войска спаси сръбските чети отъ погромъ.

На другия денъ, Петровденъ, четите пристигатъ въ Ороавдолъ, гдето преденуватъ. Следъ това всички чети се пръскатъ за своите райони.

Въ началото на юлий Иванъ Алябака пристига въ Велешко. Той — следъ дохаждането на Константинова — не срѣща пречки въ движението си. При една среща надъ с. Бистрица, мислейки че е сръбската чета, Алябака дава нареддане на четниците си да я ударятъ съ залповъ огънь, но щомъ познава гласа на Велко, отмѣня заповедта за стрелбата. Константиновъ минава, поздравяватъ се и, за да бжде на чисто, Алябака му признава, че по гласа на Велко позналъ четата, иначе, мислейки че е Григоръ, билъ готовъ да я удари изъ засада. Извинявайки се, дветѣ чети се раздѣлятъ и всѣки тръгва по своя путь.

Следът сражението на Мукосъ се откриватъ нишките на една тайна мрежа във Азотъ, която следи движението на организационната чета и веднага изпраща куриери да съобщаватъ на Григоръ Соколовъ, где е разположена да нощува. Главниятъ организаторъ на тая мрежа е попъ Чуря отъ с. Ораовдоль, всецѣло преданъ агентъ на срѣбската пропаганда. Погнусенъ отъ неговото държане, неговиятъ сестриникъ, Секула Христовъ, залавя едно негово писмо и го предава на околийския войвода. По решение на организацията, Секула Христовъ, Дачо йотовъ, Велко Попадийски и Спиро Тошевъ заминаватъ за село Ораовдоль и отиватъ въ кѫщата на Попъ Чуря. Последниятъ, схващайки че е издаденъ отъ Секула, между разговора, поднася на гоститъ си ракия. Секула, познавайки добре прийомите на попъ Чуря, усъмнява се, че ракията е отровна, става, взема ракията и казва: "Вуйко ти, като най-старъ между насъ, пръвъ ще се напиешъ отъ ракията, па тогава ние". Попъ Чуря почва да се извинява, че не му е добре и че не може да пие отъ ракията. Заявяватъ му, че той иска да ги отрови, обаче попъ Чуря отказва, че ракията е отровна. Следъ дълги усуквания, той признава, че билъ заставенъ отъ срѣбските войводи да изтрови четата и че имъ поднесълъ отровна ракия, защото повече на можелъ да се противопоставя на Григора. Следъ неговите самопризнания и съгласно организационната присъда, Велко Попадийчето изпълнява смрътната присъда върху Попъ Чуря.

ГЛАВА VII

Пристигането на ресенската чета. Срещата въ село Кжпиново. Заминаването на сборните чети въ село Оръше. Обсадата на с. Гостиражни. Подготовката за нападението на сръбските чети. Подирята на ренегатите. Сражението при с. Крала. Завръщането на Колю Социалиста. Заминаването на ресенската чета. Прилепската чета изпраща олиници на велешката чета. Опитите на Григор Соколовъ да залови свещеника Иванъ Аврамовъ Чупаровъ и Арсо Локвички. Една сполучлива операция. Пещерата „Яворът“. Сръбската чета при „Яворът“.

Дяконът Евстатий е роденъ въ 1873 г. въ с. Нестрамъ костурско. Въ 1888 година той става послушникъ въ Хиландарския манастиръ и постъпва ученикъ въ Карейското училище въ Атонъ, въ 1892 година въ цариградската семинария, а въ 1893 година въ католическата семинария въ Солунъ. По нереждане на Екзархията въ 1896 година той става служащъ въ солунската българска община. Тамъ бива заподозрънъ въ нелегална дейност и избъгва посръдствомъ Даме Груевъ въ България. Впоследствие той става дяконъ въ букурешката българска черква. Презъ м. януари 1903 година, виждайки, че, за свободата на братя-робъ не ще молитва, а мотика, той напушта Букурещъ, дохожда въ София и заминава съ четата на Борисъ Сарафовъ въ Битолско. Презъ време на Илинденското въстание дяконът участвува като началникъ на Гяватъколския районъ. Следъ злополучния край на въстанието, заедно съ Даме Груевъ, Георги Сугревъ и Христо Узуновъ, той остава сръдъ населението цѣлата зима. Презъ м. февруари 1904 година той придружава Даме Груева въ обиколката му по Битолско и Солунско, гдето Даме искаше на всяка цена да се възстанови и преорганизира ВМРО въ районите, които бъха взели живо участие презъ време на въстанието.

Презъ м. юлий 1905 година, дяконъ Евстатий, на пътъ за Ресенско, пристига въ Велешко. Въ село Кжпиново четата бѣ посрещната отъ велешкия войвода Панчо Константиновъ. Последниятъ имаше съобщение, че скоро ще пристигнатъ четите на Георги Сугаревъ и дяконъ Евстатий и остана изненаданъ, че четата на Сугарева ще позакъсни. Константиновъ съ всички приминаващи презъ района му чети напълно се

разбираше и, заедно съ тѣхъ, се стараеше да нанесе решителенъ ударъ на нелегалната сила на пропагандата.

Едва що бѣха поседнали четниците да си починатъ отъ уморителния походъ, дѣйдоха куриери отъ Бистрица и съобщиха, че четата на Иванъ Наумовъ Алябака ще премине презъ Кажпиново, зѣ да отиде въ с. Папрадища. До тоя моментъ Константиновъ и Алябака не бѣха влѣзли въ непосрѣдствени братски отношения, обаче взаимно се тѣрпѣха. Малко следъ това се задава четата на Иванъ Алябака. Насѣдалите на почивка четници скачатъ отъ мястата си и посрѣщатъ четата на Алябака. Дяконъ Евстатий влѣзе въ ролята на помиритель и направи първата братска среща между Константиновъ и Алябака. Последнитѣ изслушаха съ внимание искренитетъ напѣтствия на дякона и, разчувствувани, се пригърнаха и заклеха въ бѫдещи братски неразривни връзки. И, за голѣма радостъ, отъ тоя тѣржественъ часъ никакви сериозни пречки вече не се появиаха между двамата войводи. Срещата бѣ много сърдечна и трогателна: четитѣ се размѣсватъ и четниците завеждатъ весели разговори помежду си.

Като мѣлния се разнесе веднага новината, че разбителството между Константиновъ и Алябака е свършенъ фактъ. Радостта на мястните организационни дейци бѣ безгранична и тѣ добиха вѣра, че съ това братско споразумение ще се тури край на братоубийственитѣ бэрби, въ резултатъ на което агентите на пропагандата не ще иматъ смѣлостта да преминаватъ въ Азотъ.

Следъ двочасова почивка четитѣ продължиха пѫтя си за село Орѣше. Всички въ най-весело настроение проглушиха Бабуна съ своите пѣсни. И младо и старо посрещна четитѣ вънъ отъ селото. Ржководителятъ на Орѣше, Андрея Стояновъ, първъ поздрави Панчо Константиновъ и Иванъ Алябака за братското споразумение. Съ пѣсни и ура четниците бѣха настанени по квартири. Почти всички квартири се напълняватъ отъ селяни, които съ живъ интересъ следятъ братските отношения между Константиновъ и Алябака.

На другия денъ пристигна Йосо Локвички и съобщи, че нова срѣбска чета пристигнала въ Порѣчието отъ къмъ Пуста Брѣзица, Скопско, и че четата на Григоръ

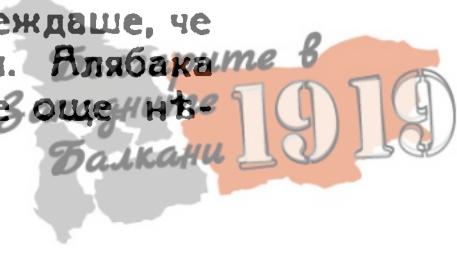
Войводата Дяконъ Евстатий.

Българите в
Западните
Балкани 1919

Соколовъ ще нощува въ с. Гостиражни, Прилепско, на-
мираще се точно задъ с. Богомила, въ полите на Бабу-
на планина отъ къмъ Прилепското поле.

Въз основа на сведенията на Арсо, презъ нощта се взема решение да се обсади с. Гостиражни. Къмъ полу-
нощ тритъ чети напушкатъ с Оръше и се отправятъ на пътъ. Безъ никаква почивка, едва призори, четитъ при-
стигнаха и обсадиха селото. Алябака съ трима четници влъзга въ селото и доведе трима души селяни. Следъ
дълги, разпитвания, селяните съобщиха, че, ако е ношу-
вала въ селото сръбската чета, тя е била у селския све-
щеникъ, който ималъ връзки съ Григора. Четниците Пано Арнаудовъ и Наумъ Йосифовъ заедно съ единъ
селянинъ отидаха въ къщата на свещеника и го дове-
доха. Последниятъ, следъ много извъртания, призна,
че четата на Григора останала да ношува въ селото, но
къмъ полунощ получила нѣкакво съобщение и веднага
тръгнала за Богомила. Отъ това внезапно заминаване се
виждаше напълно ясно, че Григоръ Соколовъ имаше
идеална наблюдателна служба и охрана. Почна се обис-
кирането на селото, обаче нищо съмнително не се ока-
за. Отъ направените разследвания се установи, че ни-
кой отъ селяните не е билъ въ услуга на пропагандата.
Свещеникъ заяви, че, поради страхъ да не бъде
убитъ отъ Григора, той нѣколко пъти тайно е посрѣ-
щалъ и изпращалъ сръбската чета. Организацията пъкъ
знаеше че това „отче“ получаваше редовно своята за-
плата отъ пропагандата. Той почна да моли за прошка,
като се кълнѣше, че въ бѫща ще бъде единъ отъ
най-вѣрните хора въ организацията. Константиновъ,
не вземайки подъ внимание думите на Алябака, осво-
боди свещеника, напомняйки му дадената клетва.

Презъ деня четитъ заминаха за Оръшкия балканъ,
а група четници остана близо край Гостиражни да бдятъ
за завръщането на сръбската чета.

Преминаването на Григоръ Соколовъ презъ Гости-
ражни за Богомила, веднага следъ пристигането на но-
вата сръбска чета, оставаше загадка. Трѣбваше да се
внимава предпазливо, защото по всичко изглеждаше, че
се готови ударъ срещу организационните чети. Алябаката
и Константиновъ настояха дяконътъ да остане още нѣ-

колко дни при тъхъ, те вмѣсто да чакатъ да бждатъ ударени отъ Григора, съборнитѣ чети да нанесатъ предварителенъ ударъ на неприятеля. Следъ дѣлги съвещания, дяконътъ заяви, че щомъ велешкиятъ районъ има нужда отъ него, то той ще остане и вземе участие въ предстоящата акция. Константиновъ и Алябака съ радостъ посрещнаха решението му да ги подкрепи и го увѣриха, че неговата дума въ предстоящата борба ще биде братски слушана.

Веднага се почнаха бързи приготовления за една акция. За по-голѣма сигурностъ, Арсо Локвички замина за рекогносцировка въ Порѣчието. Следъ два дни той се завѣрна и донесе, че срѣбските чети се намиратъ въ с. Крапа. Трите чети се подготвиха за путь като къмъ тъхъ се присъедини и орѣшката селска чета съ войводата си Димчо Кузмановъ.

При подготовката на тая акция се очертаха все пакъ недоразумѣния между войводите: Алябака се силѣше да наложи своето становище — разчитайки на своите похвати и страхъ что бѣ внесълъ всрѣдъ противника, искаше ударътъ да се нанесе бѣзъ и неочеквано презъ нощта; той твѣрдо подържаше своето становище и вѣрваше въ успѣшното прокарване на акцията. Константиновъ напѣлно подържаше становището на Алябака и не искаше да се губи време, опасявайки се противникътъ да не предприеме прѣвъ и вземе инициативата въ свои рѣце. Така сѫщо и Арсо Локвички, провѣрилъ силитѣ на противника, напѣлно подържаше двамата войводи. Дяконътъ, пѣкъ, напротивъ, искаше да наложи тѣкмо обратното: да се отложи акцията съ 3—4 дни, до като Арсо се срещне съ свои близки хора въ Порѣчието, най-щателно да провѣри съ какви сили разполага неприятеля и, въ зависимостъ отъ това, да може да се събере повече милиция и се осигури пъленъ успѣхъ. Освенъ това, дяконътъ изтѣкна и обстоятелството, че при сражението аскерътъ отъ Требища и арнаутитѣ отъ съседнитѣ села ще се яватъ въ помощъ на неприятеля. Дяконътъ смѣташе, че при една прибрѣзана акция ще се дадатъ излишни жертви, безъ да се постигне една сериозна победа надъ неприятеля.

Впоследствие подъ силния натискъ и увѣрения

на Алябака, Константиновъ и Арсо, дяконътъ отстъпи и се взе решение да се действува веднага. Въ той моментъ съединенитѣ чети разполагаха съ 60 души четници и милиция.

На 4. августъ още отъ рано сутринъта заедно съ Арсо Локвички заминаха група милиционери къмъ Давтица да проследятъ движението на неприяителя. Презъ деня съединенитѣ чети бивакуваха въ планината между Оръше и Стровие, очаквайки Арсо и останалите куриери, какво ще донесатъ отъ разузнаванията си отъ Крапа, Богомила и останалите стратегически пунктове. Поради минаването на таксилдарина презъ село Оръше, храната на четитѣ остана недонесена цѣлъ день. Всички четници очакваха съ нетърпение хлѣбъ, понеже бѣха съвършено изгладнѣли.

Горещъ августовъ день. Листата на лещаците и трънниците не мърдатъ. Никакъвъ вѣтрецъ не полъхва. Слънцето, издигнало се надъ синьото небе, приижуря. Щурците пѣятъ своята непрекъсната пѣсень, птичките скачатъ отъ дърво на дърво и чуруликатъ, сити и доволни. Парливите слънчеви лжчи унасятъ въ сънъ изгладнѣлите четници, налѣгали между лещаците. Нѣкои отъ тѣхъ — втренчили погледъ въ дрехите си — търсятъ шестокрачки неприятели; други, обтегнали се на зелената морава, разправятъ тихо за минали бурни години, за оставено свидно либе, за селските хора, за седѣнки и сладки приказки, чакаха съ нетърпение да се донесе хлѣбъ и уталожатъ глада си; трети, се навираха между сколите, търсейки вода да наквасятъ устни; Жечо Павловъ вапетитно разправяше за халбитѣ бира и кебабчетата на „Шуменските Кийшкове“ и „Батембергъ“, а настѣдалите край него пообръсваха устни. Зеръ бира и кебабчета имъ се мѣркаха предъ очите. Група задрѣмали четници около лещака се обръщатъ къмъ Жеча съ думитѣ: „Е . . . е е . . . , стига де, гладна кокошка просо сънува“. Що ми се е прияло пъстърва на скара, обажда се Наумъ Йосифовъ, бира не ми трѣбва, ама малце вода да има по-добре ще бѫде. Нѣкои отъ по-гладните, стжалвайки предпазливо по стрѣмните скатове на величествена Бабуна, берѣха кжини и боровинки, хвалейки се кой повече е изялъ.

— Бре, хлапаци, стига сте се катерили, за пустини четата ще издадете! Утре е Преображение Господне, но нѣма грозде да си хапнемъ, както му е редът — издума дѣдо Иванъ Опълченецъ. Привечеръ дойде малко хлѣбъ, раздѣли се по залѣкъ между момичетата и гладътъ за моментъ се забрави. Само Дуко Рапавица бѣше много гладенъ, мърморѣше и придѣвквайки казваше: „Лепъ требе, лепъ . . . со трошка лепъ не ке биде“. Миланъ и други наддаваха на руско сантасе и весель смѣхъ заливаше гордата Бабуна, като че ли всички сѫ охолни и доволни. На една страна, залегнали по коремъ, Жечо Павловъ, Велчо Загоровъ, Петъръ Станевъ, Наумъ Йосифовъ и Павелъ Наумовъ слушатъ съ внимание наставленията на фелдшера Коста Крачоловъ по санитарното дѣло. На друга страна, Димитъръ Върбановъ, приютия се въ лещака, хърка не-пробуденъ сънъ.

— Стани Мито, ще ходимъ на заставата при падината, по-скоро вика съ гласъ Петъръ Станевъ.

— Ти щуръ ли си, бре, тамамъ съмъ заспалъ, що ме будишъ“, заканително изхока Димитъръ Върбановъ.

Разговоритѣ и смѣхуриитѣ ту преставаха, ту съ по-високъ тонъ почваха и тукъ таме се чуваха припѣвитѣ: „Хайде, мори, че удари, хайде мори, че удари войводата, Стефанъ Димитрова“ . . .

Край единъ лещакъ, шепнишкомъ, замислено разговарятъ войводитѣ. Тѣ съ нетърпение очакваха Арсо Локвички. Тая горска птица трѣбаше да донесе нѣщо ново и много важно, отъ голѣмо значение . . . и войводитѣ съ нетърпение го очакваха.

— Мене отъ Григора не ме е страхъ, знамъ стѣжки-тѣ на това срѣбско куче, но Арсо много закъснѣ, на пладнина трѣбаше да бѫде тукъ. Да не сѫ го хванали сърбитѣ. Какъ ще кажешъ, Панче — обади се Иванъ Наумовъ Алябака.

— Не така ще имъ се даде Арсо. Вѣрвамъ скоро да дойде — избѣргори Панчо Константиновъ.

— Познавамъ го отъ вѣстанието. Добѣръ юнакъ е, здравъ бѣлгаринъ, старъ арамия — обади се Евстатий.

Всичко се стъгаше, предчувствуващи, че не така лесно ще се размине срещата ни със сърбоманите.

Току въ най-силната горещина единът отъ малчуганите, свилъ се кълбо въ лещака, изписка: „Олеле мале, змия ме ухапа“, но събудилъ се между другарите си, плахо-плахо се увира между тѣхъ, за да избѣгне присмѣхите на дружината.

— Ке те ухапе нѣкоя сръбска змия... Дано не те парне. Старъ е дѣдо ти Иванъ, на Шипка Балканъ се е билъ. Знае ги тия работи — наставнически изруга дѣдо Иванъ Опълченецъ.

— Дѣдо Иване, нѣма ли да пийнешъ по едно ракивче — запита Михалъ Мукевъ Цапарчето.

— Михале, не се смѣй на старъ човѣкъ — силно протестира дѣдо Иванъ.

И пакъ почнаха веселитѣ закачки, игри и хората, а тѣ нѣмаха край. Малчуганътъ стоеше замисленъ край лещака.

— Сърбитѣ си го зедоха яйлъкотъ за юлий и трѣбва да попуцаме — думаше Велко Попадийчето, друскайки андартската си фустанела съ звѣнчета, подскажайки весело-весело.

— Ке те пуцне бацко ти Григоръ — озжби се преко грѣбъ Коле Попадийчето и хукна та се скри въ лещака.

Смѣхъ и пукотъ низъ лещака. Велко тѣрси Коля да го гази за нескромните приказки. На хвърлятъ се нѣколко четници и дигатъ Велко преку глава и съ веселъ смѣхъ правятъ отъ фустанелата му грѣцка могила...

Въ най-голѣмия разгаръ на масалитѣ се чу гърлестия гласъ на Арсо. Всичко онѣмѣ, затай се, чуваха се само пѣсенъта на щурцитѣ и чуруликането на птичките. Той премина презъ дружината и отиде при войводите. Следъ шушукания и оглеждане, се чу командата: „ставайте“. Въ мигъ, всички, нарамили пушки и тагардзици, се приготвяха за походъ.

Низъ скалитѣ Велко начумерено мърморѣше и смѣташе, какъ да гази Колю. А той — ту предъ него, ту задъ него — му дѣрпа фустанелата и звѣнчетата дрънкатъ ли, дрънкатъ. Велко подскоча, като ранено звѣрче и подгонва Коля.

Здрачи се Стана тъмно като рогъ и черенъ саванъ покри гръшната земя.

Сборнитѣ чети тръгватъ на бръзъ походъ. Получи се заповѣдъ да не се прави никакъвъ шумъ и всѣ-какви разговори да престанатъ. При най-голѣма ти-шина срѣдъ нощния покой се почна изкачването по единъ отъ склоновете на Даутица. Следъ голѣми усилия, придържайки се единъ о другъ, четницитѣ, съвършено из-морени, пристигатъ на висотата. Залегнали единъ до другъ, всички почиватъ. Арсо Локвички и Димчо Куз-мановъ заминаха напредъ авангардъ и всички следъ тѣхъ почнахме слизането въ низината.

Мѣстността бѣше съвършено непроходима и четницитѣ трѣбаше да се навеждатъ и съ рѣце да оправятъ гората, за да можа да се провиратъ. Следъ тежъкъ и уморителенъ походъ, изподраскани и разкървавени отъ дракитѣ, всички излизатъ отъ гората и следъ малко сборнитѣ чети навлѣзоха въ единъ долъ, кѫдето наблизо се чуваше шуртенето на балканския ручей. Четитѣ останаха на почивка край единъ изворъ.

Алябака и Константиновъ, поради преуморяване, настояха и тритѣ чети да останатъ да нощуватъ край извора, като при зори се взематъ необходимитѣ мѣрки за нападението на Крапа. Дяконътъ се съпротиви на това предложение и настоя да се заеме гористата висота край Крапа, отъ гдето преди пукване на зората четитѣ да направятъ обходъ и обхванатъ селото. Обаче, Алябака, тоя гордъ харемия, разчитайки, че познава най-дребнитѣ гѣнки на мѣстността, настоя четитѣ да останагъ на почивка при извора, увѣрявайки, че никаква опасность не застрашава четитѣ. Константиновъ напълно подържаше становището на Алябака, вследствие на което дяконътъ отстъпи и четитѣ се разположиха край изворчето.

Дяконътъ, виждайки въ каква яма бѣха заседнали четитѣ и обиденъ отъ спокойствието на велешкитѣ войводи, взема своитѣ четници: Константинъ Крачоловъ, Велчо Загоровъ и Михалъ Мукевъ, заедно съ алябаковитѣ четници Пано Арнаудовъ, Павелъ Наумовъ и Лобо Черногорецъ и ги отвежда на висотата застава. Тая застава трѣбаше сугринъта да наблюдава

движението на неприяителя и донася своевременно. Обаче вместо да останатъ на висотата, заставата отъ шестимата четници слазя отъ върха, който рано сутринта се заема отъ неприяителя.

Отпосле се установи, че времето, презъ което ставаха приготвленията за нападението на с. Крапа, е било най-добре използувано отъ неприяителя. Четитъ на пропагандата разполагаха съ трима сръбски офицери, пипаха здраво и не оставаха назадъ въ никое отношение, като даже превъзходствуваха нашите чети съ тактиката си и методъ на действие въ планинския теренъ.

Тъхната разузнавателна служба бъше на поста си и още рано сутринта неприятельтъ откри бивуака на четитъ и направи обхватъ отъ всички страни, като по тия начинъ инициативата за нападение бъше въ негови ръце. Той разполагаше съ четворно по-голъми сили, като при това нашите чети бъха поставени въ съвършено неизгодно положение.

Отъ тая примка, въ която четитъ влъзаха несъзнателно, само една решителна и извънредно опасна мърка можеше да ги спаси отъ окончателенъ погромъ — ако можеше веднага да се заеме отстоящата въ тилъ височина, която противникътъ още не бѣ заселъ.

Призори четниците, стоящи къмъ пътя за Маргари въ застава, Стефанъ Аврамовъ, Трайчо Цапарчето и Дуко — очаквайки Арсо да се върне отъ Маргари, кждето бъше отишель да донесе храна на хората, виждатъ въ гората, че се движи човѣкъ съ бѣли бечви. Затайватъ се и го причакватъ на десетина крачки и го запитватъ, кой тамъ. Въ отговоръ на това, човѣкътъ съ бѣлитъ бечви почва да стреля И тримата четници отговарятъ на стрелбата му. Той хуква низъ гората, последванъ съ изстрели. Макаръ и раненъ, обаче, той получи да избѣга. Веднага единъ отъ четниците отива и съобщава на войводите за престрелката, обаче, Константиновъ, мислейки че това е Арсо, поради бѣлитъ бечви, скача и ядосано почва да говори: „Пребили сте Арсо и нищо повече... това ли трѣбваше да направите“. Въ това време Арсо Локвички пристига. Щомъ го видѣ, Константиновъ разбра, че има опасностъ.

За да могатъ да узнаятъ точно пункта, войводите заеха

матъ войводитѣ, сръбските чети пропуштали да мине Арсо, та като спре при войводитѣ тамъ да изсилятъ нѣколко залпа.

Щомъ се пукна зората тримата часови видѣхме неприятеля какъ се движи по ридовете. Веднага се притичахме при войводитѣ и имъ съобщаваме угрозата. Въ самото рапортуване градъ отъ куршуми се изсипва въ мястото, заемано отъ войводитѣ.

Едва тогава Константиновъ и Алябака схванаха дяконовитѣ думи, че отъ тая яма мжчно ще излѣземъ и че може гробъ да ни стане.

Въ ожесточения бой се чуваха само свистенето на куршумите и гласътъ на по-смѣлитѣ: отъ тукъ отстъпиха, ела тукъ, тамъ ще те пребиятъ. На мяста сражението се водѣше на 30-40 крачки. Трѣбаше голѣмо самообладание, решителност и присѫтствие на духъ, които не липсваха у мнозина, за да се отстои на многочисления и заселъ изгодни позиции неприятель.

Иванъ Алябака, придруженъ отъ четницитѣ Наумъ Йосифовъ, Петъръ Станевъ, Жечо Павловъ, Никола Гановъ, Тодоръ Якововъ, Стефанъ Аврамовъ, се помъчи за заеме висотата въ тилъ, обаче куршумите на неприятеля го повърнаха обратно Арсо се помъчи да заема единъ плочникъ, но бѣ раненъ тежко въ крака и се повърна.

При втори опитъ на Алябака да заеме висотата паднаха убити четницитѣ Колю Комитката, Андрея Маджарчето, Стефанъ..., а ранени тежко Павелъ Наумовъ и Стефанъ Аврамовъ.

Едва следъ обѣдъ, съ заобикаляне презъ рѣката тая висота се засе отъ Алябака и Дяконътъ заседно съ четницитѣ Наумъ Йосифовъ, Жечо Павловъ, Петъръ Станевъ и Димитъръ Върбановъ. Отъ висотата почнаха да стрелятъ 5-6 наши пушки, които подигнаха духа на всички и дадоха голѣми надежди за излизането отъ тая яма. За да не може да се отстъпиха къмъ висотата, неприятельтъ почва усилена стрелба около извора.

Четникътъ Наумъ Йосифовъ — по нареддане на Алябака — се връща обратно при извора и показва пжтя за отстъпление. Подъ прикритието на усиления залповъ огънь отъ висотата срещу неприятеля, еднаиме група отъ десетина четници се изкачи горе и засили групата

пата на Алябака и Дякона. Следът това, подъ усиления залповъ огънь, Константиновъ съ останалитѣ четници се изтегли къмъ висотата, отнасяйки съ себе си и раненитѣ четници. Отъ дѣсния флангъ на Алябака се чуваха цинизмитѣ на Григоръ и Тренко. Сръбскиятъ четникъ Йосифъ, който се бѣше приближилъ на около 20-30 крачки отъ Алябака, ставаше правъ и псуваше, обаче Алябака се премѣри и го уби на място. Това изплаши неприятеля, който спре настжплението. Подържанъ отъ нѣколко стрелци, Алябака не даваше на неприятеля да подигне глава; ако нѣкой дигаше глава, сигуренъ курсумъ го намираше. Григоръ Соколовъ, озлобено подвикващ на Алябака: „Ой, мори, мечко, ако не си ти, всички ще ги изловя“

Къмъ 4 часа следъ обѣдъ, подъ градъ отъ курсуми, можа да се промъкне и отстъпли заставата отъ шестимата четници. Това внесе голѣмо успокоение между войводите и четниците.

Когато неприятельтъ видѣ, какъ четниците Наумъ Йосифовъ, Коле Попадийчето и Никола Пановъ понесоха раненитѣ Арсо Локвички, Христо Радомирчето и Стефанъ Аврамовъ, отправиха по тѣхъ залповъ огънь, но при все това тия смѣлчаци отнесоха раненитѣ на закрито място и се върнаха при бойците.

Привечеръ почна да приижда аскеръ и арнаути отъ Църнилища въ помощъ на неприятеля. Предъ видъ на новата опасностъ, четите сполучиха да се изтеглятъ отъ полесражението, отнасяйки съ себе си и раненитѣ.

Къмъ полунощ четите пристигатъ на „Склопчарницитѣ“ и се настаняватъ на почивка. Тукъ стана първата превръзка на раненитѣ отъ фелдшера Коста Крачоловъ.

— Кай те пуцнаха срѣбитѣ, бе Стефо... защо не кажешъ бре?... Майстори... мѣриха... мѣриха, та... ха... ха... хи-хи-хи — пита Коле Попадийчето засрамения малчуганъ.

— Змия сънуващъ, сине майчинъ, хакъти е — обади се дѣдо Иванъ.

— Не го срамете, бе халосани, не ли му стигатъ болките — обажда се Велко Попадийчето и се почва веселъ смѣхъ, смѣхъ до насита, всичко разгорещено се

смѣе, като че ли нищо презъ деня не е станало. Засмяни бѣха и лещаците и буките и папратите на Бабуна, която криеше въ пазитѣ си своите чеда.

При отстѣплението всички смѣтаха, че Колю Социалиста е убитъ. Всички тѣжеха за тоя веселъ другарь. Той носѣше името „социалиста“, поради буйната си къдрата коса, достигаща до раменете му. Какво бѣ очудването на всички, когато Колю следъ два дни се завѣрна и смѣешкомъ почна да разправя своите патила: „Когато първата група отстѣлваше нагоре, азъ съ Колю и Стефанъ обстрѣлахме неприятеля, за да можете да отстѣпите по-лесно, но въ залисията се вдадохъ малко напредъ и не усѣтихъ кога другарите ми паднали убити. Кога се обѣрнахъ гърбомъ, видѣхъ насреща си, на около 20—30 крачки, срѣбъски четници да стрелятъ по мене. По инстинкътъ схванахъ тежкото положение и незная какъ машинално ми мина мисълъта да се присторя на убитъ, защото не намирахъ друга възможностъ да се спася. При зачестилата имъ стрѣлба азъ изревахъ колкото ми гласъ държеше: „Олеле мале, отепаха ме“ и паднахъ въ храсталака. Малко следъ това дойдоха срѣбъските четници, ритнаха ме нѣколко пѫти, изпсуваха ме и ми взеха пушката. Хемъ ме болѣше, хемъ смѣхъ ме надуваше, едва издѣржахъ да не се изсмѣя съ гласъ. Щомъ се отстрахихъ, лежишкомъ поразгледахъ добре, има ли опасностъ и, следъ като се увѣрихъ че неприятельтъ е далечъ, скрихъ се въ единъ храсталакъ. Отъ тамъ слушахъ до вечеръта сражението, обаче нѣмаше какъ да дойда при васъ. Привечеръ вскорѣтъ мина, обра оржието на убититѣ, обискира ги и замина напредъ. Свечери се. Едва тогава азъ се почувствувахъ спасень. Презъ нощта се упѫтихъ къмъ Даутица и презъ най-стрѣмните места се изкачихъ на бачилата. Денътъ прекаrahъ въ едни папрати, а презъ нощта преминахъ въ Орѣшкия балканъ и дойдохъ въ село, съ надеждата да намѣря четата. Сърбитѣ ми вземаха манлихерката — ето ви бѣрзометката, която азъ взехъ отъ убититѣ сѣрби. Доволенъ ли си бай Панче — каза съ веселъ и безгриженъ смѣхъ Колю и запѣ съ гласъ „Планино, Гиринъ Планино, колко си Гиринъ хубава...“, безъ да дава ухо на закачките на другарите си.

Следъ сражението на Крапа, Константиновъ диге-

1919
Балкани

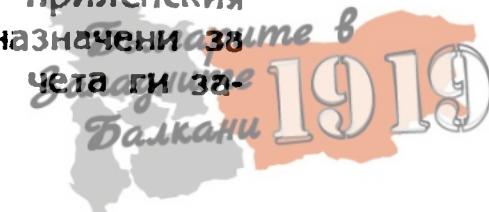
рави постежки ресенската чета временно да остане въ Велешко, до като се нанесе единъ по-сериозенъ ударъ на неприяителя. Ресенскиятъ войвода, обаче поради липса на единодушие и единомислие за по-системна и ползотворна борба съ пропагандата, поискъ да му се отвори каналъ за Ресенско. Велешкитъ войводи не правѣха постежки за препровождане на четата съ единствената целъ четата да остане поне още десетина дни. Следъ единъ оживенъ разговоръ между тримата войводи, дяконътъ приготви четата си за пътъ и заяви, че самъ ще си отвори каналъ. Ресенската чета се сбогува и потегли на пътъ, увърявана отъ велешкитъ войводи, че, следъ 2—3 дневно скитане, ще се върне обратно.

По това време Прилепското поле бѣше изпълнено съ войски. Дяконътъ влиза съ четата си въ с. Стровие, отива въ кѫщата на свещеника, когото вързва и го взема за заложникъ. Следъ това взема още двама младежи отъ селото и тръгва на пътъ за Крушовско, като заявява на селяните: „Вързанъ попъ — мирно село“. Четата заедно съ свещеника и двамата селски младежи преминава презъ нощта край полскитъ села и пристига въ Крушовско. Огъ тамъ тя връща обратно свещеника и двамата младежи. Съ писмо до Константиновъ и Алябака дяконътъ съобщи, че за да осигури преминаването си презъ полето, вързалъ попа сърбоманинъ и заедно съ него преминалъ Крушовско.

Следъ сражението при Крапа положението извънредно натегна. Сръбските чети постоянно сновѣха по Даутица и устройваха засади. За да може да се задържи напора на пропагандата, оклийскиятъ войвода П. Константиновъ писмено покани околните организационни райони да изпратятъ временно своите чети въ Азотъ. Освенъ това пропагандата почна да атакува Кичевско, Крушевско и Прилепско.

Тия ежедневни засади и контразасади източиха и четници и милиция. Четниците бѣха съвършено оголѣли и обосѣли.

Неописуема радостъ изпитаха всички, когато пристигна една партида опинци, изпратена отъ прилепския войвода Гого Йцевъ. Тия опинци били предназначени за четите на пропагандата, обаче прилепската чета ги за-

лавя и веднага пръска между четитѣ въ съседнитѣ райони, за да ги подпомогне. Между разговоритѣ, които се водѣха между четници и милиционери, почти цѣла седмица ласкавитѣ отзиви за Гого Ацевъ и четниците му не престанаха. Колкото и малъкъ подаръкъ да бѣше, все пакъ съ тоя актъ блѣсна братската солидарностъ на прилепчани. Ежедневнитѣ коментарии за опиниците внасяха и сълзи и смѣхъ срѣдъ четниците.

На 10. августъ 1905 година чрезъ своите оръдия Зафиръ Дамяновъ и Китанъ Станковъ, отъ с. Орѣше, и Попъ Христе отъ село Папрадища, пропагандата уздава, че ранениятъ Арсо Локвички съ още група ранени четници се намира на лѣчение въ с. Папрадища и че четитѣ сѫ заминали къмъ „Клепата“.

Охраната на с. Папрадище се извѣршваше отъ мѣстното население. И мѫжетѣ и женитѣ се поставяха на специални охранителни постове и въпреки несгодите тѣ изпълняваха възложената имъ отговорна работа съ най-голѣма предпазливостъ. Група мѫже и жени се грижеха за раненитѣ.

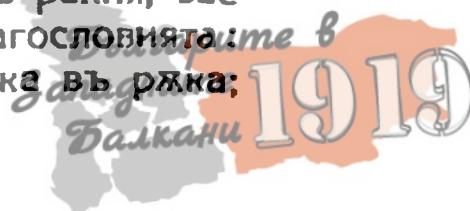
Презъ нощта срѣбъската чета обсажда селото. Селската охрана веднага донася за извѣршената обсада. Арсо Локвички, макаръ и тежко раненъ, не падна духомъ. Той взема бѣрзи мѣрки. Веднага двама селяни грабватъ тежко раненитѣ Стефанъ Аврамовъ и Христо Радомирчето и ги отнасятъ въ една млада горичка. Арсо, придруженъ отъ попъ Иванъ, Павле Наумовъ и дѣдо Иванъ Опълченец, сполучва да се промъкнатъ презъ веригитѣ на обсадата. Призори почнаха да се слушатъ писъците срѣдъ селото. Презъ време на обиските зле си изпалиха старците, жсните и децата. Кѫщата, въ която лежаха ранените, бѣше съвѣршено разровена и зидовете разкъртени, за да търсятъ скривалище. Следъ като не можаха да постигнатъ целта си, срѣбъските чети напуснаха селото и отидоха при другата тѣхна чета, която обискираше околнитѣ залесени мѣста. Впоследствие тѣ залавятъ бащата на попъ Иванъ — 80 годишния Аврамъ Чупаровъ и внука му Трайко Андонъ Аврамовъ. Следъ заплашване и тормозъ, че ще ги убиятъ, ако не откриятъ скривалището на попа и Арсо, тѣ имъ съобщите въ щаватъ, че четата ги отвела за Бистрица. Цѣлите събития въ Балканъ 1919

наблюдателните постове на неприятеля след това движението във Папрадища, по групово влизаха във селото, търсеха скривници и тероризираха населението.

На 11. августъ попът Иванъ отиде във Бистрица и доведе на другия ден бистришката селска чета. Последната отведе ранените във балкана подъ свой надзоръ. Селото Бистрица остана дълго време незасегнато отъ сръбската пропаганда. Неговата селска чета броеше около 30 левентъ момци, готови винаги да се справятъ съ неприятеля.

Дългоочакваниятъ лъкаръ не дойде. Раната на Арсо бъше съвършено гноясала а бердановиятъ куршумъ не изваденъ. Раната му можеше да се зарази, та решихме да го „оперираме“. Прочистихъ добре раната отъ гной, дезинфекирахъ единъ бръсначъ въ тенджера съ връла вода, и по неволя станахъ „хирургъ“. Напипахъ куршума къмъ здравата част на прасето му и почнахъ да изръзвамъ здравото мясо, за да направя отворъ и изтикамъ куршума. Единъ го държи за ръцетъ, двама за краката и операцията продължава: кръвъта шурти и пръска, а Арсо невъзмутимо пъе. Следъ направения разръзъ промихъ раната съ гроздова ракия, навихъ на пръчка памукъ и марля и сполучихъ да изтикамъ куршума, който падна съвършено зеленясалъ. Благодарение на масажитъ и прочистването на раната, Арсо за десетина дни се изправи на крака и у него заговори гордиятъ духъ да планинецъ, готовъ за борба.

Четникътъ дъдо Иванъ Опълченецъ бъше човѣкъ съ благородна и възвишена душа; той безспорно се щурѣше низъ гората да търси корене за супа, перѣше бинтовете, кърпѣше дрехите и бащински се грижеше за ранените. Дъдо Иванъ, като всѣки старецъ, обичаше да си попийва ракийца. Всички ранени даваха своята част на дъдо Ивана, който се радваше на тая жестъ и не намираше думи да изкаже своята благодарност за сайгията, която му се правѣше. Следъ благополучната операция на Арсо, дъдо Иванъ подскочи като момче, изпъчи гърди, дигна бѫклицата съ ракия, зае позата на цирковъ пехливанинъ и почна благословията: „На болните — здраве; на здравите — пушка въ ръка;

на българите — ракия, а на сърбите — кюския". Друженъ смъхъ екна всръдъ гората. Раненитъ забравиха болките си. Впоследствие, щомъ нѣкой си спомнѣше величествената поза на дѣдо Ивана, размѣняха се бързо погледи и се надаваше кръщенъ смъхъ, който непринудено заразяваше и недошлите селяни.

Щомъ Арсо се изправи на крака, почувствува се бодъръ, веднага заминахме презъ нощта за с. Папрадище. Попъ Иванъ, виждайки ни оздравѣли, се радваше като дете. Но не за дълго бѣ неговата радостъ. Презъ сѫщата нощъ сръбската чета поставя постове по пътищата и навлѣзе въ селото. Щомъ селската охрана съобщи за опасността, всички ранени, заедно съ попъ Ивана, се промъкнахме презъ постовете на неприятеля и отидохме въ Црешновския балканъ. На другия денъ дойде Бистришката селска чета и ни заведе въ пещерата „Яворътъ“.

Пещерата „Яворътъ“ се намира въ мѣстността „Яворътъ“, между селата Бистрица и Црешново. Въ пещерата се влиза презъ единъ голѣмъ и широкъ входъ. Въ пещерата се влиза и предъ други два малки входове, обаче да се влиза презъ тѣхъ е рискувано, понеже сѫ много стрѣмни. Пещерата, колкото се влиза навѣтре, толкова повече се разклонява и става по-обширия. На мѣста е много влажна поради течащите въ нея води, обаче, има мѣста съвѣршенно сухи и приветливи. На дѣлжина пещерата има до десетина километра и върви по направление на балкана „Якупица“, като има изходъ задъ „Якупица“ по направление на село Ябълчища. Въ пещерата може да се укрие единъ полкъ войска. Всрѣдъ мѣстното население за тая пещера сѫществуватъ много предания едни отъ други по-страшни. По предание е запазенъ разказа за нападението въ Бабуна на богомилите бабуни и поголовното имъ избиваене отъ нѣкакъвъ князъ, за стргшните турски походи въ Бабуна и пр. Отъ централната голѣма гещера се отклоняватъ редица малки проходи, които водятъ къмъ недрата на балкана, дето има галерии, които могатъ да събератъ по 500—1000 души. Тия галерии на нѣкои мѣста сѫ приспособявани отъ човѣшка ръка за прикриване отъ неприятеля. Въ пещерата —

народните предания — е умрълъ единъ отъ най-видните бабунски „дедци“ (епископи), който, следъ дълги изтезания отъ неприятелитъ, най-сетне сполучилъ да избѣга заедно съ свои приближени и се скрие въ пещерата. Въ пещерата има мѣста, гдето може свободно да се ходи, тъй като отгоре има дупки, достигащи до вътрешността, отъ гдето иде светлина. Въ едно отъ скривалищата намѣрихме различни голѣми камъни съ надписи на гръцки, латински, а така също ризници, шлемове и мечове на древни рицари. Всички тия древни находки впоследствие се оставиха на съхранение въ Бистришката черква.

Има мѣста, въ които пещерата е широка и приветлива, но изобщо пѫтуването низъ нея е много трудно тъй като въ нея течатъ въ изобилие води и се срещатъ широки ями пълни съ вода.

При влизането въ пещерата, макаръ и ранени, веднага се заловихме да наредимъ охраната си. Настанихме се на една площадка, отъ която можеше най-добре да се следи влизането въ пещерата. На другия денъ постоянно дежурящия Арсо забелѣза, че вънъ предъ пещерата, се движи сръбската чета. Следъ едно часово заплашване и викане, неприятельтъ откри залповъ огънь въ пещерата, безъ да смѣе да навлѣзе въ вътрешността. Благодарение бдителността на бистришката чета, която се яви въ тилъ на сръбската чета, последната се отдърпа и отстъпчи.

При денонощното бдение и добра охрана, всички ранени престояхме въ пещерата 5—6 дни, до като дойдоха организационните чети. Всички ранени пожелахме да сме между другарите и се присъединихме къмъ четата.

Неприятельтъ най- внимателно следѣше движението на организационните чети и се стараеше да устройва засади, обаче, и нашите разузнавачи не стояха съ скръстени ръце. Въ тоя край и може и жени денонощно стояха и бдѣха на своя постъ, изпълнявайки възложената имъ работа съ най-голѣма охота. Щомъ се узнаеше нѣкоя противникова засада, организационните чети се явяваха въ тилъ и обръщаха неприятеля въ бѣгъ. Така дните изминаваха въ гоненица, безъ да могатъ четниците и милицията да си отпочинатъ и сдобиятъ съ нови сили за борба.

Борбата се водѣше съ такава ожесточеност и настървеност, че и турските войски не смѣха да се намѣсватъ, а чакаха следъ привършване на сраженията да обиратъ плячка.

ГЛАВА VIII.

Липса на авторитетенъ организаторъ и инструктори. Четата на Георги Сугаревъ пристига въ Велешко. Обясненията между Георги Сугаревъ и Иванъ Алябака. Отношенията между четниците и населението. Прехрана и облѣкло. Обсадата на с. Стровие. Настѣплението въ Порѣчието. Отрядътъ влиза въ село Йрешново. Вакханалиятъ на срѣбъските войводи. Въ село Бѣлица. Връщане въ Язотъ. Пропагандата подготвя нападение. Четитѣ на пропагандата въ с. Нежилово. Пещерата при с. Нежилово. Проучване на пещерата. Страхътъ на нежиловци отъ пещерата.

Както се обясни по-горе, при пристигането на Григоръ Соколовъ въ Порѣчието и затвърдяването му презъ 1904 и първата половина на 1905 година, въ Велешко се развиаха междуособни борби, поради които междуособици организацията не разполагаше съ достатъчно сили, за да може да му нанесе единъ по-сериозенъ ударъ и да осути неговата противонародна дейност.

Войводата Панче Константиновъ, макаръ и да бѣше младъ и идеенъ революционеръ, който ежедневно слагаше въ опасность своя животъ въ борбата срещу пропагандата, нѣмаше твърдъ характеръ и желѣзна воля, които бѣха толкова необходими за единъ околийски войвода въ единъ такъвъ важенъ за организацията районъ. Вследствие на недоразумѣнията въ града и околните той стана непостояненъ въ избора на среќствата за борба срещу пропагандата, изгуби самостоятелността си, липсваше му единъ по-широкъ критерий за всестранно обсѫдение на организационните работи, като почна да води борбата срещу пропагандата на щастие. Напоследъкъ той стана извѣнредно флегматиченъ и изгуби самоинициативата. Той изживѣваше нѣкакъвъ душевенъ кризисъ, съвѣршено изостави себе си и стана играчка въ рѣцетъ на хората, който нѣмаха ни най-елементарната отговорностъ предъ организацията.

Войводата Иванъ Наумовъ Алябака пъкъ бѣше почти легендаренъ герой, който се хвърляше като разяд

ренъ лъвъ въ сраженията и повличаше четници и милиция следъ себе си. Съ тези си ценни качества той всъ смутъ въ редоветъ на пропагандата, а въ редоветъ на организацията внесе ентузиазъмъ за борба. За съжаление, нему му липсваха тактически похватъ и широкъ замисълъ въ предприетата борба на единъ що-годе ръководителъ. Той се използуваше добре като боеви човекъ, но тръбаше да биде постоянно направляванъ отъ единъ войвода съ по-високъ интелектъ. Той беше много откровенъ и не скриваше своите недостатъци въ водениетъ борби и извънредно се измъчваше отъ това. Въ лицето на Панчо Константиновъ той виждаше своя естественъ съюзникъ, съ когото взаимно, поне отчасти, се допълваша. И Константиновъ чувствуваше нуждата отъ мощната дъясница га Алябака. Между двамата войводи съ създадоха братски отношения, правеха си взаимни отстъпки и за най-дребната организационна работа размъняха мисли помежду си.

Обаче, за да се свърши скончателно съ пропагандата въ този край, чувствуваше се нуждата отъ единъ енергиченъ организаторъ, съ по-широкъ кръгозоръ и житейска опитност, който паралелно съ войводите да отпочне борбата съ нова тактика, нови форми и методи, на когото да се даде неограниченъ мандатъ да заглуши местния сепаратизъмъ и насочи усилията си за окончателното унищожение на пропагандата. Това беше наложително, защото велешкиятъ революционенъ районъ представляваше най-важния стратегически възелъ, презъ който преминаваха почти всички чети, транспорти и кореспонденция на ВМРО за Битолския вилаетъ, а така също и почти единственъ етапъ за пренасяне на ранени и подгонени организационни деятели. Съ загубата на Бабунията и завземането ѝ отъ пропагандата, ВМРО рискуваше да изгуби базата си за действие и позициите си въ югозападна Македония, понеже се лишаваше отъ своя пръкъ каналенъ пътъ.

Голяма част отъ местните дейци на организацията бяха физически изтощени отъ денонощната непосилна работа. Мимо това, единъ следъ другъ, мнозина отъ първите македонски дейци падаха по бранните полета и отъ денъ изъ денъ се отлагаше, все за по-добри времена.

мена окончателната ликвидация съ сръбската пропаганда.

Въ тоя именно духъ велешкиятъ околийски войвода Панчо Константиновъ направи писмено изложение предъ ржководството на ВМРО, като, чувствуваики отговорността, която всецѣло падаше върху него, той искаше да бѫдатъ изпратени въ негова помощъ значително повече интелигентни сили. Особено едно отъ писмата му до ВМРО, съ което съобщаваше надмощието на нелегалната сила на пропагандата, бѣ доста обширно, въ което той искаше помощъ и въ което той въ голѣма степень описваше трагедията, която лично той изживѣваше по-ради своята отговорност.

Организацията, предъ видъ на критическото положение на тоя районъ трѣбаше веднага да изпрати единъ авторитетенъ ржководителъ и една група интелигентни четници, като на първия възложи тежката и отговорна мисия по унищожаването гнѣздата на пропагандата въ Азотъ и Порѣчието.

Мнозина отъ по-видните дейци на ВМРО търсѣха подходещъ деецъ, обаче, такъвъ не се изпрати. Мнозина пѣкъ не смѣха да заематъ такъвъ важенъ и пъленъ съ отговорности постъ. Отлагайки отъ денъ изъ денъ уреждането на велешкиятъ революционенъ районъ, организацията даде възможность на пропагандата неимовѣрно да се засили и да вземе широки размѣри, налагайки се било съ злато, било съ тероръ. Ако навремето още бѣха се взели ефикасни мѣрки противъ пропагандата, Азотъ и Порѣчието щѣха да станатъ нейна важна база за действие.

Битолскиятъ окръженъ войвода Георги Сугаревъ е отъ онѣзи мнозина скромни и предани дейци на македонското дѣло които умрѣха съ оржние въ ржка срѣдъ вихъра на неравната борба срещу враговете на потиснатия македонски робъ и върху чиито свещени кости всрѣдъ народа израстна, като изполинъ, съзнанието за революционна борба низъ македонските бранни поля.

Той е роденъ въ гр. Битоля презъ 1876 година отъ крайно бедни родители. Преживѣната мизерия въ голѣма степень се бѣ отпечатала по лицето му. Още въ дет-

скитъ си години той е почувствувалъ умраза и отвръщение къмъ поробителя, а въ юношескитъ му години тя добива все по-голъмъ и по-голъмъ размъръ. Едва завършилъ IV. класъ на Битолската гимназия, поради голъмъ семеини лишения, той напушта гимназията и се отдава на учителската кариера, въ която единствено намиралъ своето призвание: да буди народа и го учи, какъ да се бие и умира за свободата си. Той учителствува въ града Битоля, Битолската и Кичевска околии.

Войводата Георги Сугаревъ.

Презъ 1901 година, недоволенъ отъ легалната си дейност, той става четникъ въ Демиръ-Хисарската чета при войводата Никола Петровъ Русински. Презъ същата година, обаче той бива избранъ за членъ на ръководното тѣло на битолската революционна организация и, за да може да изпълнява възложената му организационна длъжност, става учителъ въ гр. Битоля. Но шумниятъ градъ и надмѣнните ефендиета

Битолите в
Балкани 1919

тъ около тъхъ погнусяватъ издънъ душата на Сугарева. Градскиятъ животъ не задоволяваше възвишената борческа душа на тоя пламененъ борецъ: той напушта Битоля и съ нѣколцина другари почва нелегална дейност въ Битолска околия. Той превъзпита въ революционно съзнание своите четници и, впоследствие, мнозина отъ тъхъ станаха войводи. Той отиваше навсѣкѫде, гдето се почувствуваше нужда отъ неговата смѣла организаторска опитност. Той преброди Демиръ-Хисарско, Кичевско, Рѣсенско, Крушевско и Порѣчието. Сугаревъ извѣнредно обичаше да общува съ селянитѣ и по цѣли нощи да води разговори съ тъхъ по революционнитѣ и частно-домакински тежения на дадено село. Той бѣше извѣнредно тихъ, спокоенъ и разсѫдливъ: обичаше да изслушва и винаги бѣ справедливъ въ своята преценка по какъвто и да било въпросъ. Каквито и конфликти да се появяваха всрѣдъ мѣстнитѣ организации, Сугаревата намѣса още въ зародиша имъ ги претъгълаваше. Той имаше твърдъ характеръ и силна воля, крайно упоритъ въ сѫжденията си и никога не отстѫпваше отъ заетото веднажъ отъ него становище по даденъ въпросъ. Той притежаваше ценни качества за единъ добъръ организационенъ ржководителъ.

Илинденската епопея презъ 1903 година завари Сугарева войвода въ Битолско, а презъ самото възстание той биде назначенъ горски началникъ и взема участие въ редъ ожесточени сражения, въ които тихия, скромния и винаги мълчаливъ каленъ борецъ създаде дивни легенди всрѣдъ мѣстното население. Настѫпи злополучниятъ край на въстанието, въ което мнозина смѣли борци беззаветно сложиха своя животъ предъ олтаря на свободата — малцина останаха живи. Въ Битоля и Битолско ржководнитѣ лица на организацията се намираха въ ужасно положение. Мнозина се отчаяха, обаче Сугаревъ бѣ единъ отъ първите сподвижници на Даме Груева, който съ стоицизъмъ понесе грозната катастрофа. Той виждаше и чувствуващ болкитѣ народни, но той не плачеше, а съ своята непринудена блага усмивка, почна да угешава и ободрява: „Ако турците сега сполучиха да потушатъ въстанието, при другъ случай не ще могатъ да сторятъ това и ще дойде денъ велики въ кой-

то денъ ще изгрѣе, като зорница, лелеяната свобода на македонския народъ,” — повтаряше Сугаревъ точно така, както говорѣха нѣколцината още Дамеви другари и сподвижници. Така беззаетно той работи всрѣдъ народа и подържа духа му до края на 1904 година, когато, поради голѣмо физическо изтощение, бѣ принуденъ да се прибере на почивка въ България.

На 25. августъ 1905 година пристигна въ село Орѣше, заедно съ 28 членната си чета, битолскиятъ окръженъ войвода Георги Сугаревъ. Неговото пристигане внесе голямъ ентузиазъмъ срѣдъ четниците и населението. „Сугарето пристигна“ — се носеше новината отъ уста въ уста. Ние — малчуганитѣ — отъ своя страна чувствувахме и разбирахме желанието на народа да види пристигналия войвода и радостъ бликаше въ душата ни, виждайки какъ се ценятъ отъ народа заслужилитѣ вѣрни и безкористни дейци на Организацията.

Сугаревъ съобщи на П. Константиновъ и Ив. Наумовъ Алябака, че той ще остане повече време въ Велешко съ мисията да се поведе една по-интенсивна борба противъ пропагандата. Между другото, той съобщи за срещата си въ Кратовско съ Даме Груева и други ръководни лица на Организацията, за уговоренитѣ мѣрки, които непременно трѣбва въ скоро време да се взематъ срещу пропагандата, заявявайки, че той — до като го повикатъ въ Битолско — заедно съ цѣлата си чета остава въ Велешко. Панчо Константиновъ и Иванъ Алябака, като слушаха предложението на Сугарева, нескрита радостъ озари лицата имъ и тѣ не намираха думи да изкажатъ радостта си.

Въ всички квартири се водѣха най-оживени разговори между четниците на Сугарева и по-старите такива. Последните обясняваха на новопристигналите за кървавите борби съ срѣбската пропаганда, които съ възторгъ слушаха подвигите на другарите си. Цѣлата нощ се седѣнкуваше, зората се сипва, а разговорите и пѣсните още продължиха, въ които най-живо участие вземаше и мѣстното население.

Следъ като се говори обширно по общото положение въ велешкия районъ, Сугаревъ настѫпи най-болното място — сепаратистическиятѣ тенденции въ района.

Сугаревъ — като единъ отъ най-близките идейни сподвижници на Даме Груева — постави ребромъ следнитѣ въпроси предъ Алябака: „Защо ти, бай Иване, човѣкътъ, който презъ време на възстанието бѣше единъ отъ най-храбритѣ и преданни защитници на Крушовската република и единъ отъ най-вѣрнитѣ и будни стражи на организацията, стана орждие на Сарафова и цепишъ редоветѣ на организацията въ Велешко? Нима ти — като идеенъ и честенъ борецъ — неможа да останешъ вѣренъ на организацията? Не знаешъ ли, че съ тоя сепаратизъмъ страда и организация и народъ. Тоя сепаратизъмъ стана причина да се залостятъ агентитѣ на пропагандата и ето виждашъ, че днесъ ние сме дошли тукъ да се боримъ съ нея и да даваме голѣма кървава дань. Сега, когато те видѣхъ, че сте заедно съ Константинова и той ми съобщи, че нѣма между васъ борба за първенство, право да ти кажа това ме много радва. При все това предварително не мога да изкажа радостта си, боейки се да не съмъ прибързаль. Повтарямъ, това разцепление на силитѣ на Организацията ни донесе много жертви и страдания. Дано поне сега се тури край на миналото и зацари братство между васъ.

Когато Сугаревъ напълно се изказа, Иванъ Алябака, който презъ всичкото време само се червѣше и нито съ една дума не прекъсна мисълъта на Сугарева, съвършено разчувствуванъ заяви следното: „Следъ въстанието азъ искахъ — като на велешанинъ — да ми се даде велешкиятъ районъ, обаче поради нѣкакви интриги това не стана. Азъ бѣхъ отхвѣрленъ, а въ Велешко се изпрати Стефанъ Димитровъ, който абсолютно никакъ не бѣше запознатъ съ района, въ който отдавна срѣбъската пропаганда имаше доста гнѣзда. Азъ се амбицирахъ и искахъ съ своя чета да дойда тукъ. Борисъ Сарафовъ ми помогна и азъ презъ миналата година дойдохъ. Срещнахъ се съ Стефанъ Димитровъ и му предложихъ услугитѣ си да му бѫде подведомственъ, като ми се даде районъ въ Азотъ. Той не се съгласи на това ми предложение. Конгресътъ ми наложи и азъ напуснахъ райсна съ тѣга въ душата си. Много райони ми се даваха, обаче, мисълъта ми бѣше за Бабуна. Тази година пристигнахъ въ Велешко съ единствената мисълъ да се

справя съ Григоръ Соколовъ, обаче, още при преминаването на Вардара, въ родното ми село Ораовецъ, бѣхъ ударенъ отъ Стефанъ Димитрова. Макаръ и силно обстрелванъ, безъ да пукна пушка, заловихъ голѣма частъ отъ четата му и, за да не потече братска кръвь, се отстранихъ, като освободихъ четниците му. Почнахъ да се движатъ въ Порѣчието и Крушовско. Това даде възможностъ на Григоръ да се справи съ Стефана и да го убие. Върно е, че пжтьтъ, който сме хванали, ще ни докара до положението да бждемъ избити като псета отъ Григора. Щомъ се научихъ за убийството на Димитровъ, нищо не ме сдържаше, пакъ дойдохъ тукъ — ей така... боли ме за родния ми край. Азъ съмъ работилъ за организацията и ще умра за нея, но, за да стана велешки войвода, не сарафистъ ще стана, но и всѣкаквистъ само и само кракътъ ми да стжпи ей тукъ — на Бабуна, Противъ мене е стреляно отъ Стефанъ Димитровъ и хората му, но азъ не вдигнахъ ржка да стрелямъ противъ когото и да било и никога не ще мога да дигна ржка противъ нашите. Тия борби се изживѣха, но душата ми е наболѣла, че докато не се справимъ съ пропагандата, спокойствие не ще намѣря и мисля ще се разболѣя. Пиши на Dame, че Алябака срещу пари не служи никому. Гоце е билъ за мене кумиръ и ще си остане. Давамъ си братската ржка, заяви Алябака темпераментно, съ твърдата вѣра, че не ще съмъ азъ който ще вдигна тая ржка противъ брата си.”

Тая беседа успокои Сугарева и той напълно се довѣри на Алябака, особено следъ размѣна на мисли съ Константинова, който тъй сѫщо заяви на Сугарева, че като другарь, Алябака е незамѣнимъ и че е способенъ на саможертва.

Следъ пристигането на Сугаревъ се изнizaха нѣколко по-спокойни дни, презъ които той, съ съдействието на Константиновъ и Алябака, постоянно разучаваше и обсѫждаше единъ планъ за настѫпление въ Порѣчието. Неприятельтъ — чрезъ своите платени орждия, като че ли бѣше узналъ за Сугаревото пристигане — бѣ престаналъ да следи нашето движение. Тримата войводи, съ групи четници, обходиха нѣколко села и по-важни стратегически пунктове, граничящи съ Порѣчието. Сѫщевните стратегии и тактика на Сугаревъ са съществени за българската военна история.

временно и Арсо Локвички съ група четници замина по рекогносцировка въ Поръчието. За да може по-добре да се следи неприятеля, на „Склопчарниците“, „Даутица“, „Смиловъ Камъкъ“ и „Якуница“ се поставиха постове.

Отношенията между четниците и населението, т. е. между нелегалните и легалните бъха пsvече отъ сърдечни. Легалното население съ радостъ посрещаше четата и съ спокойствие преспиваше презъ нощта, знайки, че има кой да бди нгдъ него. Залаятъ ли селските кучета, и легални и нелегални ставатъ на кракъ за да направятъ провѣрка на постовете. Всичко годно да носи оръжие — само при единъ зовъ за помощъ — се явява като милиция. И мжже и жени и старо и младо бъше въ услуга на организацията. Почти най-важните и отговорни постове за охрана се даваха на жените, които работейки по нивите и въ гората съ най-голъма предпазливостъ следъха да не приближи неприятель къмъ селото.

На жените бъше забранено да се кичатъ съ златни и сребърни пгри, подъ страхъ на наказание и конфискация. Ако нѣкоя жена се осмѣлѣше да ги носи, тѣ се вземаха отъ ржководителя на селото и се предаваха на организацията. Това се правѣше отъ страна на организацията за да се приучатъ жените на скромность и да не биятъ въ очи предъ турци и арнаути, че иматъ златни пари и че сѫ богати. Отъ друга страна пъкъ се целиѣше да се приучи населението на жертви къмъ организацията и всичко излишно да се дава за нейната издръжка. Поради това у селските жени не се виждаха никакви накити и нанизи.

Съ пристигането на Сугаревата чета настана голъмо оживление. Бъше недѣленъ день. Ржководительъ на с. Оръше, Андрея Стояновъ, се яви при войводите, които бъха на конакъ въ неговата кѫща, и имъ заяви: „Бре войводи, що сте се умислили, драго ми е да ви гледамъ, я станете да му друснемъ едно нашенско хорце, та да се развесели мало и голъмо“. Алябака го изглежда изъ подъ вежди и го пита: „Бай Андрея, ти да не си полуудѣлъ“.

„Драго ми е, брате, скоро такъвъ день не съмъ виждалъ, стария боклукъ се разпали, кажете да му дръпните в немъ ли едно хорце“ — пита Стояновъ.

Докато се разправяха Алябака и ржководителът, хорчето се изви край къщата, зачу се гласът на гъдулката, Андрея дръпва Алябака и се хваща на хорото. Цѣлъ въ вода отъ запояване бай Андрей безпирно играе, веселъ и доволенъ.

Едни играятъ, други си говорятъ и разговорътъ се води все за минали и бѫдещи борби.

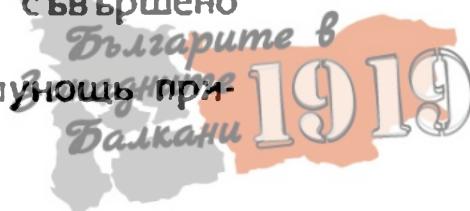
Имаше моменти, когато и аскетскиятъ четнишки животъ се подслаждаше съ хора и пѣсни, които намѣсто да изтощятъ силите внасяха нови струи бодростъ и ентузиазъмъ за борба.

Четниците по цѣли седмици се хранѣха съ хлѣбъ и сухо сирене, но никой не претендираше за нѣщо по-хубаво. Всички съзнателно гладуваха, знайки че за народното дѣло всѣки ще трѣбва да се лишава по цѣли дни отъ прехрана. Презъ време на устройване засади и отбиване такива имало е дни, когато по денъ, два и три не се е хапвало залъкъ. Въ тоя периодъ на идейна борба най-постоянниятъ съпѣтникъ на четниците бѣха гладътъ и гадътъ (въшките.) Отъ постоянно скитане, почти безъ почивка, всички бѣха пълни съ гадъ. Щомъ се видѣше малко спокойствие, четата се раздѣля на две групи — първата заема охраната, втората отиваше да си изпере дрехите. Щомъ втората група изперѣше дрехите си, смѣняше първата, която дохождаше да се пере. Ако нѣмаше борба съ двокраки неприятели, то веднага почваше съ шестокраки неприятели, които не бѣха по добри отъ първите. И едните и другите смучеха кръвь. При все че имаше гладъ и гадъ, все пакъ буйните пѣсни и смѣхове караха мнозина да се мислятъ за щастливци, за избраници народни, които сѫ грабнали пушка въ ржка да се борятъ за своя народъ, който заслужава свободата.

Така течаха дните на четнишкия животъ, понѣкога много весели, а по нѣкога тѣжни и скрѣбни. Но животътъ си иска своето, живите се подготвятъ за борба и търсятъ начинъ да отмѣстятъ за паднали другари.

Новите четници се намираха въ първите дни въ особено положение, но следъ нѣколкодневно общуване съ старите свикваха съ четнишкия животъ и съвѣршено се промѣняха.

На 5. септември 1905 година къмъ полунощта при-

стигна въ бивуака единъ селянинъ отъ с. Стровие и съобщи, че сръбскиятъ войвода Григоръ Соколовъ, заедно съ четата си, влѣзълъ въ селото. Войводскиятъ съветъ — макаръ че селото Стровие бѣше съвършенно близко до арнаутското село Църнилища — взе решение веднага да се влѣзе въ Стровие и се удари неприятеля. Четитѣ набързо се приготвиха и съ радостъ всички потеглихме на пътъ. Макаръ че почна да вали силенъ дъждъ, четницитѣ безъ почивка се катерѣха по скотоветѣ на Бабуна и преди да пукне зората група четници заеха всички важни изходи около селото. Иванъ Алябака съ четата си тръбваше да щурмува селото. Въ голѣмата бързина Алябака, навлизайки въ селото, пада въ единъ трапъ и силно се контузи въ лицето, разкървява си носътъ, но при все това навлиза въ първите къщи на селото.

Всички четници съ нетърпение очакваха влизането въ бой съ неприятеля, обаче следъ малко пристигна бележка отъ Алябака, донесена отъ четника Наумъ Йосифовъ, веднага преди да се разсъмне да влѣзатъ всички въ селото, тъй като неприятельтъ сполучилъ да избѣга по-рано. Постоветѣ заеха закрити мѣста и се настаниха, а четитѣ навлѣзоха въ селото. Отъ разпита на селянитѣ се оказа, че неприятельтъ поставилъ постове на орѣшкия пътъ, които цомъ устѣтили приближаването ни веднага се прибрали въ село, следъ което цѣлата чета се оттеглила по посока на с. Гостиражни.

Въ една отъ квартиритѣ на четницитѣ пристигна единъ младежъ, Цвѣтанъ, и съобщи, че Григоръ Соколовъ съобщилъ на него и на още нѣколцина младежи да станатъ негови четници срещу заплата, обаче следъ тѣхния отказъ той ги заплашилъ, или доброволно да тръгнатъ съ него, или въ противенъ случай ще ги вземе насилиствено. Поради бързото напуштане на селото той не е ималъ възможността да изпълни заканата си. Целта на Григоръ е била, като вземе тия младежи въ своята чета, които като синове на селскитѣ първенци отпосле ще повлияятъ на бащите си да станатъ сърбомани. Цвѣтанъ съ сълзи на очи молѣше да го вземемъ съ четата, за да не го отвлѣче Григоръ Соколовъ. По настояване на Алябака и Сугаревъ, Костантиновъ го взе за свойите в Западните Далкани

1919

Къмъ 3 часа следът пладне дойдоха селяни и съобщиха, че отъ Прилепъ пристигнало едно отдѣление отъ стотина души аскеръ и заело позиции край селото. Всички бѣхме увѣрени, че предателството е извършено отъ ренегата Григоръ Соколовъ. При това положение, се взема решение, ако аскерътъ почне да обискира селото, да се почне сражението въ село та следъ настжпването на нощта да се изтеглимъ въ балкана.

Къмъ 4. часа турскиятъ милязимъ повика първенците на селото при себе си. Следъ като ги заплашва, че ако го излъжатъ ще запали селото, запитва ги, има ли комити въ селото. Последните му отговарятъ, че войводата Григоръ Соколовъ нощувалъ въ селото и че на разсъмване заминалъ по посока на „Лилячица“. Следъ дълго разпитване милязиминътъ повървалъ селяните, а може би и отъ страхъ да влѣзе въ сражение тръгва обратно за Прилепъ. Благодарение на спокайното държане на селяните и умѣнието имъ да заблудятъ милязими, предателството не можа да се осъществи.

Привечерь заедно съ новия четникъ Цвѣтанъ четите се отправиха за Орѣшкия балканъ. Григоръ Соколовъ, който е наблюдавалъ отъ Бабуна връщането на аскера и заминаването на четите, отива въ Стровие, гдето измѣчвалъ и изтезавалъ селските тървенци и имъ предложилъ да станатъ сърбомани, иначе ще ги избие. Най-много сѫ пострадали кметътъ и помощниците му, които бѣха викани отъ милязима. Така вървѣше Григоръ по стжпките на организационните чети, биеше и изтезаваше населението за да го принуди да става сърбоманско.

Следъ завръщането отъ с. Стровие веднага се почнаха приготовления за настжпление въ Порѣчието. Арсо Локвички замина съ разузнавателна цель въ Порѣчието съ двама свои съселяни. Четниците и милиционерите отъ селата Бистрица и Орѣше се предупредиха да се подготвятъ за единъ по-дълъгъ походъ.

На 10. септемврий 1905 година отрядътъ напусна с. Орѣше и тръгна по течението на Орѣшката рѣка, газейки балканските ручеи, които стремоглаво се вливаха въ нея. Следъ усилено изкачване по стръмните скатове на Бабуна, привечерь отрядътъ се изкачи на балкана „Даурите вътица“. Отъ висотата, при заникъ, се очертава разкошна

гледка, по която накацали селата Богомила, Оръше, Папрадище, Кжпиново, Нежилово и Црешново. Следъ малка почивка въ папратищата, отрядът потегля и пристигна въ мандритъ на Даутица, гдето мандруваха каракачански стада.

Четата на Алябака, като добре запозната съ местността, става авангардъ. Отрядът измина около единъ километър път и настъпи въ една равнина на самото било на „Даутица“, дълга 2-3 километра, обрасла съвисоки буйни папрати и напоявана отъ бистра балканска ръка. Пренинаването презъ високата папратъ ставаше много полека и мнозина четници се изпоръчиха. Съголеми усилия, почти безъ почивка, едва къмъ полунощъ отрядът почна да слизат въ долината. Водачътъ вследствие на настъпилия гъстъ мракъ изгуби козята пътека. Алябака се завърна при отряда и почна да го води напреки презъ скали и паднали грамадни дървета, презъ долини и урви. Отъ всички страни шуртъха течащите отъ балкана води и ливадите бъха така наводнени, че всички четници, падайки-ставайки, се измокриха до кости. Пътувайки цѣла нощъ всрѣдъ мрака, кой сънавехната ръка кой съизпораненъ кракъ, едва призори се чуха селски кучета и отрядътъ наближи село Црешново-Порѣчието.

Следъ като се поставиха постове край селото, войводата Иванъ Наумовъ Алябака, придруженъ отъ четниците Наумъ Йосифовъ, Пано Арнаудовъ, Блаже Биринчето, Велко Апостоловъ и Стефанъ Аврамовъ, навлѣзе въ селото. Сигналистътъ на Сугаревата чета свири сборъ. Селяните, подъ силния звукъ на тръбата, се изпокриха въкъщите си. Почна се обискъ. Едва следъ големи претърсвания група четници доведе кмета и свещеника на селския мегданъ. Следъ уплахата тѣ дойдоха на себе си и заявиха, че щомъ охраната съобщила за наближаваща група хора, всички чети веднага отстъпили. Въ селото, при най-щателенъ обискъ, нищо не се намѣри. Съ четите бъха избѣгали и селските първенци, които бъха станали прави „сърби“.

На всички четници направи големо впечатление фактътъ, че почти всички селяни познаваха войводата Сугаревъ и се изреждаха да се ржкуватъ съ него и да го увѣрятъ, че тѣ не сѫ никакви сърби, но че сръбскиятъ чети

като пълновластни господари на Порѣчието, ги принудили да се учатъ да говорятъ на срѣбски езикъ, който при все това тѣ още не можели да научатъ. Група селяни искаха да говорятъ повече съ Сугарева, но единъ други недовѣрчиво се споглеждаха и се бояха да не кажатъ нѣщо повече отъ позволеното. На селянитѣ се предложи всички да донесатъ оржието си. Набѣрзо се донесоха нѣколко мартинки и берданки.

Двама наивни селяни, мислейки че срѣбските чети сѫ вече окончательно изгонени отъ Порѣчието, се явиха предъ Сугарева и съ сълзи на очи почнаха да му разправятъ за гаврата, на която сѫ били подложени тѣхните дѣщери и други селски девойки отъ срѣбските войводи и четници. Веднага Сугаревъ нареди да се доведе при него селскиятъ свещеникъ, който по това време се разпраявяше съ Алябака и Арсо Локвички.

Свещеникътъ, като видѣ двамата селяни, гузно почна да се озърта. Сугаревъ стана и го запита: „Отче, защо позволявашъ на срѣбските войводи и четници да се гаврятъ съ честта на селските момичета? Познавашъ ли тия двама старци? Защо не запази дѣщерите имъ отъ позоръ? Нима забравяшъ своето предназначение предъ Бога и народа? Нали ужъ си поставенъ да учишъ народа въ християнската вѣра и подържашъ морала между паството си?“. — Следъ като изслуша Сугарева, безъ всѣкакъвъ срамъ и стѣснение, свещеникътъ отговори: „Е, що да имъ права, господинъ Сугаревъ, млади люгѣ... но войводите сѫ люгѣ все избрани, тѣ нѣматъ куки и домакина и коя чупа и невѣста имъ се бендише, сами си я взематъ... що могамъ да имъ сторамъ, нали е силата у тѣхъ“.

Това откровено самопризнание на деморализирания селски свещеникъ отврати издѣнъ душа Сугарева. Последниятъ, силно развълнуванъ и покрусенъ отъ тая разюзданостъ на свещеника, го заплю и му каза: „Подобре ще направишъ да хвѣрлишъ расото и си обрѣснешъ брадата, отколкото да позволявашъ да се гаврятъ съ паството си“. Свещеникътъ обаче нито даже се почувствува засѣгнатъ, а само се усмихваше. Отъ това негово дѣржане ясно се виждаше, че той е подпомагалъ и културите въ Балкани 1919

войводите, които съм му плащали заплатата. Сугаревъ напълно се отврати отъ този божи служителъ и му каза да се махне отъ очите ми.

Ето до къде бъше стигналъ развратътъ въ тоя беденъ и съвършено изолиранъ край. Григоръ Соколовъ и неговите сателити живѣха тамъ на широка нога, мислейки че се намиратъ въ бълградските и нишки шантани ядѣха, пиеха и развратничеха.

Това, разбира се, не е само въ с. Црешново. Почти низъ всички села въ Порѣчието се е съяло развратъ и покруса надъ семейната честь на поробения народъ.

Отрядътъ, следъ като направи обискъ на село Црешново, по даденъ сигналъ, тръгна по направление на село Бѣлица. Водачъ на отряда стана свещеника на село Црешново. Въ Бѣлица се направи обискъ, обаче, безъ никакъвъ резултатъ. Отрядътъ постави постове и се оттегли на почивка при изворътъ на единъ отъ притоците на р. Велика, който прилича на малко езеро, водите на което съмъ бистри като сълза. За тия изворъ всрѣдъ местното население съществуватъ много предания.

За откриването дирята на неприятеля се употребиха голѣми усилия, обаче, безрезултатно, тъй като въ тия горски край можеше да се намѣрятъ следите имъ. Отрядътъ, макаръ че бъше на почивка, стоеше на бойна нога, очаквайки нападението на неприятеля.

Въ Бѣлица, Алябака и Арсо Локвички проследиха свещеника и схванаха, че той посредствомъ селяни влиза въ връзки съ неприятеля. Това стана причина надзорътъ върху него да се удвои. Когато отряда напусна село Бѣлица и почна изкачването си по планината „Караджица“, свещеникътъ предложи услугите си да ги проведе до „Даутица“. Алябака и Арсо Локвички се усъмниха въ искренитетъ намѣрения на свещеника. У тѣхъ се бѣ сложило убеждението, че той иска да отведе отряда въ засада, устроена отъ неприятеля, поради което и двамата го следѣха най-зорко. Въ единъ завой на пжтеката въ планината, за моментъ орловитъ очи на Арсо Локвички схванаха, че тукъ пжтьтъ е опасенъ и че може да стане нещастие. По заповѣдъ всички застанаха на място. Арсо излѣзе напредъ и следъ направената рекогносцировка заяви, че по стжпките, нанесени по пжтя, се движатъ

следитъ на неприяителя. Той също заяви, че тукъ има три опасни мяста, на които непременно ще има засади. По тоя пътъ искаше да ни преведе свещеникътъ. Щомъ той разбра, че неговите планове съм разкрити, не забележано се промъква и хуква да бъга, обаче бъзастигнатъ отъ Блаже Биринчето и Н. И. и убитъ. Знайки где могатъ да бждатъ поставени засадите, Арсо Локвички преведе отряда точно надъ самите засади на около 300 метра височина надъ неприяителя.

Следъ тридневно скитане низъ Поръчието, отрядътъ съвършено изтощенъ отъ постоянното скитане по „Караджица“ и „Даутица“ да следи неприяителя, се завърна обратно въ Азэтъ. Безрезултатниятъ походъ въ Поръчието най-много се отрази върху Ялябака; той, преди тръгването имаше голъма надежда, че ще може да се нанесе единъ силенъ ударъ върху четите на пропагандата. Той съмѣташе, че е изпуснатъ единъ добъръ случай. При това бъшеувъренъ, че пропагандата не ще прости на организацияните чети за влизането имъ въ Поръчието и че въ най-скоро време ще се поможчи да си отмъсти.

Ржководството веднага следъ завръщането отъ похода взема бързи мърки за охрана и постави постове за да се следи движението на противника.

Четниците следъ една малка почивка отъ единъ день почнаха почистването и изкърпването на дрехите си. Наложителна бъше една почивка отъ три дни, разбира се, ако неприяятътъ благоволи да разреши.

На другия денъ ржководството получи сведения, че хора на пропагандата проникнали около „Склопчарниците“, други около „Куртовъ Камъкъ“, трети около развалините на Гарванъ и „Смиловъ Камъкъ“, а четвърти по върха Якуница. Ржководството, за да си изясни положението, изпрати група четници и милиция щателно да провърши и донесе по-достовърни сведения. Отрядътъ се раздѣли на групи и презъ нощта зае най-важните пунктове, а въ тилъ на отряда група четници зае пътя Оръше-Богомила. Цѣлата нощъ се мина въ очакване неприятеля. Призори се завърна Арсо и донесе, че презъ нощта Григоръ Соколовъ съ четата си е нощувалъ около мандритъ на „Даутица“ и следъ полунощъ заминава съ напраление на изворите на Бабуна. Последваха го

други донесения за движението на неприятеля. Отъ всички донесения се установяваше, че неприятелът се готви да нанесе неочекванъ ударъ. Цѣлиятъ отрядъ бѣше на бойна нога и очакваше наредждания. Всъки бѣ на поста си. Въ очаквания и приготовления измина денътъ.

Привечеръ, на мястността „Голѣмъ Сланикъ“, пристигна единъ милиционеръ и донесе, че една неприятелска група преминала около „Смиловъ Камъкъ“. Следъ него пристигна другъ, който донесе, че при „Смиловъ Камъкъ“ дошла друга група, идеща отъ Якупица. Ржководството поради полученитѣ сведения реши да дочака неприятеля на „Голѣмъ Сланикъ“ и нареди постовете да бѫдатъ на мястата си и въ случай на престрелка съ неприятеля на време да се яватъ.

Къмъ полунощъ дойде Нежиловскиятъ ржководителъ Гюро и донесе, че презъ нощта четитѣ на Григоръ Соколовъ и Йованъ Дългъчътъ влѣзли въ Нежилево, поставили охрана и останали на нощуватъ въ селото. Въ това село сърбоманите бѣха свили гнѣздо, като даже сполучиха да изпращатъ селяните на гурбетъ въ Сърбия. То вече отчасти се сърбееше. Районната чета много рѣдко влизаше въ него, подозирвайки, че може да ѝ се устрои засада отъ пропагандата. Самото селце се намира въ една дѣлбока котловина, оградена отъ всички страни съ балкани. Близо надъ самото село сѫ изворитѣ на рѣката Бабуна, която тече презъ срѣдъ селото, като по нейното течение е и единствениятъ селски путь. Съобщенията съ съседнитѣ села ставатъ само по кози пѫтеки.

Дойдоха нови куриери и донесоха, че по „Мокровъ“ забелѣжили движение на неприятелска група. Това даде поводъ на ржководството да обмисли добре, дали да обсади Нежилево или не, защото имаше опасность отъ външна засада на противника и по тоя начинъ да попаднемъ между два огъня. Ржководството следъ дѣлго съвещание взе решението, първата група да остане по заетитѣ позиции и безъ заповѣдъ на не ги непушта, а втората група да обхване всички кози пѫтеки между Папрадище-Нежилево и се пресѣче пѫтьтъ за отстѫпление на противника. Понеже не се знаеха истинските намѣрения на противника, взеха се мѣрки за запазването на Папрадища.

Групата подъ ржководството на войводите Сугаревъ, Константиновъ и Алябака, следъ нуждната подготовка, къмъ 4 часа следъ полунощ почна да слизат отъ с. Папридища за с. Нижилево. Свещеникъ Иванъ Аврамовъ Чупаровъ и Гюро изпълняваха ролята на водачи. Призори групата сполучи да заеме всички стратегически пунктове около селото, като оставаше незаетъ върхътъ Якупица, който обаче е правъ като стена и по него не можеше да става отстъпление.

Иванъ Наумовъ Алябака, вземайки мърки да не бъде изненаданъ, съ група четници навлезе въ селото. Всички съ вълнение очакваха кървавата разплата съ неприятеля и всъки четникъ подслушваше, какво става въ селото. Алябака, следъ щателна провърка, изпраща четника Наумъ Йосифовъ, който донесе, че неприятельтъ напусналъ селото презъ нощта. Почна се щателенъ обискъ въ селото, обаче безъ никакъвъ резултатъ.

Това ненадейно напуштане на селото много осъмни и озадачи нежиловския ржководителъ Гюро. Той взема трима четници и почна своитѣ издирвания. Впоследствие той доведе нѣколцина селяни, между които и стареца дѣдо Нено, въ кѫщата на когото сѫ нощували Григоръ Соколовъ и Йованъ Дългъчътъ. Старецътъ първонѣчално упорито отричаше, обаче въ последствие призна, че срѣбъскитѣ войводи нощували въ кѫщата му и че преди разсъмване единъ отъ четниците съобщилъ нѣщо тайно на Григора, който веднага далъ заповѣдь да се излѣзе отъ селото. Изплашено дѣдо Нено повдига рамене и псвече не казваше. Доброто държане и мекиятъ тонъ на Сугарева го успокоиха и той призна, че срѣбъскитѣ чети, щомъ схванали опасността, веднага избѣгали въ пещерата, която има изходъ къмъ „Мокровъ“ и пѫтя за Ябълчица. Следъ малко заяви: „Отъ една година съмъ въ услуга на Григора, който ми плаща по лира на месецъ. Бѣхъ водилъ низъ пещерата „австриянци и мадемджии“, които съобщили на Григора входоветъ на пещерата. Преди месецъ той ме заплаши и поискава да го преведохъ. Той сега вече трѣбва да е къмъ „Мокровъ“ и нгистина по това време се забелѣзваха къмъ „Мок-

ровъ" хора. Константиновъ дигна бинокла и се увѣри, че това е сръбската чета. Това загрижи всички. И този пътъ, за чудо, неприятельтъ сполучи да се измъкне отъ обсадния обръчъ.

Понеже въ Якупица има много пещери и тия проходи не бѣха известни на Гюро, групата остана да охранява селото, а Сугаревъ съ петима четници се отправи къмъ пещерата. Следъ като се изкачихме малко нагоре въ балкана, дѣдо Нено спрѣ предъ едни камъннаци и показа входа на пещерата. Водени отъ стареца презъ единъ процепъ въ скалитѣ, маскиранъ отъ израслиятѣ предъ и около него кжпини и други пълзящи растения, широкъ около единъ метъръ и високъ около три метра, почнахме да навлизаме въ вътрешността на пещерата. Капящата отъ горе вода ни измокри до кости. Следъ преминаване на 20—30 метра низъ тоя тѣсенъ проходъ въ планината, навлѣзохме въ едно голѣмо празно пространство, на което края — поради слабата светлина не се виждаше. Поради свършване на свѣщитѣ побързахме да напуснемъ пещерата и се върнахме въ селото.

Къмъ обѣдъ четитѣ напуснаха Нежилово и заминаха за Даутица, за да следятъ движението на неприятели, опасявайки се да не проникне къмъ с. Орѣше. Въ Нежилово останаха само раненитѣ и ненапълно оздравѣли Р.со Локвички, Павелъ Наумовъ, Стефанъ Аврамовъ и дѣдо Иванъ Опълченецъ, на които се възложи заедно съ Гюро да проучатъ пещерата.

На сѫщия денъ подиръ пладне, придружени отъ водача и снабдени съ повече борци за освѣтяване, тръгнахме за пещерата. По сѫщия начинъ се промъкнахме презъ тѣсния проходъ и навлѣзохме въ вътрешността. Съ рискъ да се плъзнемъ въ єдна яма, пълна съ вода, тръгнахме по една стръмна скала и едва можахме да се докопаме до здрава почва. Отъ тамъ навлѣзохме въ единъ проходъ, удобенъ за ходене, но съвършено низъкъ, по който пригърбени на две, лятувахме около единъ часъ низъ локви, после навлѣзохме въ по-удобенъ проходъ, доста широкъ и високъ, и следъ продължително време, ючи съвършено изнемощѣли, навлѣзохме въ една широка галерия, която се осветляваше отъ много дупки горе отъ

Българска глава Paveta Naumova, от с. Ораезец, Велешко.

балкана. Свѣтлинката бѣше бледо-матова, но все пакъ даваше възможность да се оглеждаме наоколо. Следъ малка почивка продължихме да пѫтуваме презъ едни зеленясили отъ влагата камъни, дето двама отъ насъ се силно контузиха отъ плъзгането, после навлѣзохме въ по-сухъ проходъ и за голѣмо чудо излѣзохме въ балкана близо при изворитѣ на р. Бабуна. Щомъ почувствувахме, че ни лъхва свежиятъ балкански въздухъ, радость озари лицата ни и никой не мислѣше вече да се връща по изминатия проходъ. Всички бѣхме бледи и чувствувахме сильно стомашно разстройство. Едва следъ двочасова почивка червенина зарумени бледигѣ ни като всѣкъ лица. Приячерь, следъ заникъ, по течението на р. Бабуна почнахме слизането и съвършено изтощени пристигнахме въ с. Нежилово.

На другиятъ день, при все че имахме болезненъ видъ, пакъ навлѣзохме въ пещерата. Тръгнахме въ друга посока. Галерията, която се откри предъ очите ни, не бѣ голѣма. Бавно и предпазливо ние тръгнахме по стъпките на водача, който ни изкачи по едни камъннаци и отведе до една дупка срѣдъ скалитѣ. Капещата отгоре вода загаси нѣколко пъти борината и елва, съ голѣми усилия, се проврѣхме презъ единъ отворъ. Излѣзохме въ едно празно пространство, доста обширно, като водачътъ заяви, че тая пещера е най-голѣмата. Щѣхме да се задоволимъ съ това, ако не бѣхме съгледали една блещукаща свѣтлина, която проникваше отвънъ. Следъ двочасово скитане и претърсване по пещерата, навлѣзохме въ една друга галерия, доста обширна. Следъ като я добре осветлихме, водачътъ заяви, че за пръвъ пътъ влиза въ нея. На разни пунктове поставихме запалена борина и можахме да видимъ следното: на една страна имаше грубо дѣланни каменни блокове, зидани въ права линия, на дължина около десетина метра, здраво запоени единъ до другъ; успоредно на тѣхъ — на около два метра разстояние — друга такава линия подредени каменни блокове. Всичките блокове бѣха съ широчина и височина около 1—1.20 метра. Малко по настрани имаше пакъ такива две успоредни линии отъ каменни блокове. Така подредените каменни блокове представляваха и имаха *въидъ на сложена манастирска трапеза*, а сѫщо така при-

личаха на старинни гробници, наредени една до друга. По примитивната изработка на каменните блокове личеше, че ги е пипала и обработвала човешка ръка преди много въкove.

Отсреща забележахме пакъ подобни редици блокове, обаче зиналата предъ насъ яма, пълна съ вода, не ни позволи да отидемъ и ги разгледаме по-отлизо.

Намърихме нѣколко проходи, отиващи нагоре по скалитѣ, които сѫ били направени годни за минаване чрезъ изрѣзани стѣплала въ скалитѣ, обаче не смѣехме да се изкачимъ по-нагоре, защото на всѣка крачка рискувахме да се търкулимъ въ ямата. Намърихме още нѣколко прохода, водещи къмъ други пещери, съ зигзаги, обаче тѣ бѣха затрупани отъ паднали върху тѣхъ скали и не можеше да се види, какво се крие задъ тѣхъ. При това голѣма частъ отъ пещерните скали и камъни — вследствие промиването имъ отъ водите презъ течение на много въкove — изглеждаха съвършено гладки, като че ли нарочно сѫ обработвани и изглаждани отъ специалистъ каменодѣлецъ. Качвннето по тѣхъ бѣше извѣнредно опасно. Висещите пъкъ отгоре и изпъкналите отдолу, въ разни форми и видове сталактити и сталакмити отстоещи намѣста до 5 — 10 метра височина — при едва мъждеещата свѣтлина и тайнствеността смразяваха кръвъта ни. Чу се пронизителенъ писъкъ на нѣкое пещерно животно. Нѣкой отъ насъ каза, че човѣшки гласъ вика за помощъ. Изведнъжъ по инсигнитъ всички се прибрахме единъ до другъ и почувствувахме особенъ страхъ — мрави почнаха да лазятъ по цѣлото ни тѣло. И наистина инстинктътъ за самосъхранението се пробуди у всички и веднага почувствувахме нуждата да се видимъ на открито небе.

Почнахме да търсимъ изхода, но се заблудихме. На всѣка крачка рискувахме да се подхлъзнемъ и пропаднемъ въ нѣкоя пропастъ. При това положение фантазията ни се чувствително разви и какви ли не „чудовища“ почнаха да се откриватъ предъ взора ни, обаче при наближаването ни се оказваше, че сѫ пещерни камъни.

За по-щателното проучване на тая пещера отъ редъте в галерии и разклонения е необходимо дълго ^{зърпение} 1919

но най-важното необходимо е голъмо самообладание и присъствие на духъ, зъщото на всъка крачка хвърчащъ кукумявки, прилепи и други гадинки внасятъ колебание и всрѣдъ най-безстрашнитъ хора. И наистина, човѣкъ когато се мисли най-спокоенъ и безстрашенъ, цапва го хвърчащъ прилепъ право въ лицето, обажда се нѣкоя кукумявка и . . . нѣщо се скжсва . . . изгубва се компасътъ. Следъ дълги лутаници, едва можахме да намѣримъ пътя и излѣзохме на чистъ въздухъ. Цѣлата нощ чувствувахме стомашни болки, а нѣкои отъ насъ бълнуваха страшнитъ пещерни призраци.

Селянитъ разправяха, че преди дълги години петима младежи влѣзли въ пещерата, бавили се нѣколко часа, двамата отъ тѣхъ безследно изчезнали въ пещерата, а тримата едва сполучили да излѣзватъ навънъ, обаче двамата отъ тѣхъ искоро умрѣли, а третиятъ отъ страхъ заминалъ на гурбетъ. Това станало причина никой да не влиза въ пещерата.

Между другото, населението е съ твърдото убеждение, че призраци сѫществуватъ въ пещерата и че това сѫ духоветъ на бабунитъ-богомили, като, споредъ запазенитъ предания, нѣкои отъ тѣхъ сѫ живѣли въ пещерата. Освенъ това тая пещера и онази при „Яворътъ“, между селата Бистрица и Црешново, сѫ служили на мѣстното население презъ турското нашествие и други такива за скривалища, гдето сѫ престоявали дълго време и гдето се черкували . . .

Презъ 1902 година дохождали трима „австрийци“, придружени отъ трима турски войници отъ Богомила. Тѣ разпитвали за пещерата, обаче никой селянинъ не смѣлъ да ги води. Сребролюбецътъ дѣдо Нено имъ става водачъ срещу заплащане. Последниятъ заяви, че тѣ обикнали пещерата и сполучили да се промъкнатъ презъ прохода къмъ „Мокровъ“, после дохождали презъ 1904 година безъ да искатъ водачъ, обаче, кога и кжде сѫ отишли, никой не ги видѣлъ. Единътъ отъ тѣхъ говорѣлъ срѣбски езикъ.

Едва въ края на 1905 година, като пленникъ на пропагандата въ Порѣчието, по една случайност чухъ, че мадемджийтъ „австриянци“ сѫ били срѣбскиятъ професоръ Йованъ Цвиичъ и другаритъ му, които отъ Нежилово преминали презъ Даугица и отишли въ Порѣчието.

Подъ маската на „археолози“, „историци“ и „етнографи“ — пропагандата прокарваше мнозина отъ своите агенти, които тактически и неуморно се навираха навредъ, дирейки пътища за настаняване пропагандата — пътища тъмни и стръмни — защото по явните и знайни такива тя не можеше лесно да се добере до желаните отъ нея резултати.

ГЛАВА IX.

Акцията противъ пропагандата се отлага. Сугаревъ преминава презъ Пиръчието. Пристигането въ с. Сланско, Срещата въ с. Лавтово. При Бушова Чешма. Обсадата на с. Дивяци. Пристигането въ с. Велмевци. Сражението въ с. Оръше. Пъсеньта на Иванъ Алябака. Завръщането на Г. Сугаревъ въ Велешко. Иванъ Бабунски напушта училището и стана сръбски войвода. Георги Сугаревъ заминава за Битолско, а Иванъ Алябака за почивка. Въ пленъ на пропагандата. Рускиятъ и сръбскиятъ консули гости на пропагандата. Волята на царя Николая. Бъгството отъ пленъ.

Сърбия изпраща на пропагандата инструктори.

Борбата съ пропагандата бъше жестока. Обективните и субективни условия въ Бабуна-планина налагаха решителни и съвместни действия съ организационните чети отъ съседните райони, поради което всички акции тръбаше всестранно да се обсаждатъ. По опитъ се знаеше, че една подготвена акция противъ пропагандата щъше да докара стълкновения и съ турските войски, които безъ друго щъха да се яватъ въ помощь на пропагандата и ударятъ организационните чети.

Обаче за организацията бъше отъ голъмо значение докато не бъше настъпила суровата зима да се взематъ бързи и ефикасни мерки, защото всъко отлагане влияеше зле и всръдъ четниците и всръдъ милицията, но поради настъпилите проливни дъждове такава не можеше да се проведе. Зимната борба ставаше невъзможна поради физическо изтощение. Поради тия обстоятелства организацията тръбаше да вземе мерки при настъпване на пролѣтъта да разполага съ нуждните сили и сръдства за борба противъ пропагандата.

За да може да се прокара пролѣтната борба, Сугаревъ реши да замине въ Битолско и подгответе въ мoshnите организационни чети за бѫдещата акция. Той

тръбващо да се срещне съ битолското окръжно ръководство и съ всички районни чети, съ които да уговори точно деня, въ който наложително всички чети на ВМОРО отъ Костенарията до Скопье и отъ Дебърско до Тиквешията да обсадятъ Поръчието и се справятъ съ нелегалната сила на сръбската пропаганда.

Съ писмено изложение до Даме Груевъ, Сугаревъ описа положението на организационните сили и тия на пропагандата, молейки го да направи необходимите постъпки за вземане най-бързи мърки рано презъ пролетта да се ликвидира окончателно съ пропагандата въ Азотъ и Поръчието.

На 10 септемврий 1905 година се получи съобщение, че четитъ на пропагандата съ изпратили съгледвачи и се подготвляватъ за нападение. Ръководството веднага нареди да се взематъ бързи мърки и поставятъ засади на неприятеля, обаче последниятъ щомъ вижда, че съ узнали намърненията му, отбива се въ дъсно и презъ с. Стровие отива въ Богомила, а отъ тамъ къмъ Никодимъ.

Презъ деня Сугаревъ получи писмо отъ Прилепско, съ което му се съобщаваше, че до десетина дни преминаването по каналъ презъ Прилепско е невъзможно, защото въ селата, презъ които тръбващо да се преминава, е настаненъ аскеръ. Оставаше единственъ пътъ презъ Поръчието. Увещанията на Алябака и Константиновъ, че ако тръгне презъ Поръчието, ще се изложи на явна гибелъ, не помогнаха. Привечерь Сугаревъ изпрати Арсо Локвички на огледъ въ Поръчието, който на другия денъ се завърна, заявявайки, че поема отговорността за сигурното отвеждане до Сланско. Казано и свършено. Преди заникъ Сугаревъ избра 7 четници и потегли на пътъ по течението на Оръшката река, съпроводенъ отъ велешкиятъ чети. Заваля силенъ дъждъ, който измокри всички до кости. На заникъ четитъ стигнаха „Даутица“. Тукъ Алябака повторно почна да увещава Сугарева да се откаже отъ намърнението си, или, въ противенъ случай, всички чети да преминатъ презъ Поръчието и го отведатъ въ Сланско, обаче той ги отклони, като нуждни въ Велешко, заявявайки: „Борбата въ Балкани 1919“

да ни плашатъ. Ако тръбва да се мре, ще мремъ понеже за това сме тръгнали.... Не на тебе това тръбва да обяснявамъ... Хайде до виждане... Бързото ми извикване въ Битолско ме тревожи и азъ тръбва веднага да пристигна. Чакайте ме до 10—15 дни.... Утре вечеръ сме въ Сланско. Следъ обичайните братски цълувки, четата потегли на път изпратена съ тжга отъ Алябака.

Пълзишкомъ четата премина незалесения ридъ и навлъзе въ висока борова гора, представляваща удобно прикритие. Стъмни се. Мракъ зацари. Дъждът продължава да вали безспирно. Четата се движи спокойно. Къмъ полунощ — презъ стръмни пътеки и балкански ручеи, спътайки се отъ нападалите грамадни пънове, свличайки се отъ урва въ урва — четата почна да слиза въ низината. Спускащите се отъ пазвитъ на Даутица буйни ручеи изобилно бъха наводнили ливадите, та движението ставаше много тежко. Четата съ голъми усилия и пълна тишина премина мъстността „Мицково Гнездо“ постояненъ постъ на пропагандата, и навлъзе въ поудобенъ път. Арсо Локвички излъзе напредъ, следъ малко се повърна и загрижено съобщи, че може да сме налетели на засада, понеже забелъзалъ дира отъ подковани битолски оринци. Въ тоя моментъ наблизо пропукаха пушки, четата направи завой, застана на едни карпи, очаквайки неприятеля. Следъ едночасово проучване и напрегнато състояние, Сугаревъ реши да се промъкнемъ до Локвица. Четата въ тъмнината се изтегли и на ранина стигна край селото, като остана да денува въ една малка 1.50—2 метра висока чемширова горичка, а Арсо отиде по работа. Около пладне сръбскиятъ войвода Тренко съ 30—40 четници обиколи всички гори и ридове, повърна се обратно и направи щателенъ огледъ, обаче не надникна край младата горичка. Залегнали на гръди съ заръзани пушки, четата прекара цълъ день въ горичката, безъ нѣкой да мръдне отъ мястото си. Лежишкомъ всѣки отъ четниците си бѣ издѣлалъ отъ чемширъ по нѣколко лжиици и цигарлъци.

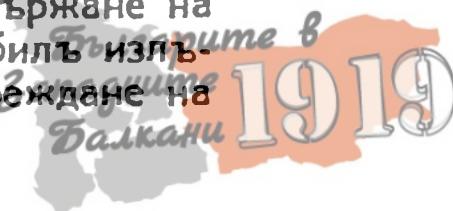
Хладнокръвното на Сугарева внасяше сгруя отъ ведъръ въздухъ, който даваше крепка вѣра на четниците. Всички вѣрвахме въ него и съ спокойствие оглеждахме

даденитѣ ни пунктове. Привечерь сръбската чета наближи къмъ горичката. Съ затаенъ дъхъ слушахме и се любувахме на любвеобилнитѣ хули на Тренко, който не оставил единъ светия необруганъ. Отъ разговоритѣ имъ схванахме, че тѣхния патраулъ ни обстрелялъ, обаче поради голѣмитѣ локви вода изгубилъ дирята ни. Къмъ б часа вечеръта пропукаха пушки въ дѣсно и веднага сръбската чета отиде по направление на изстrelа. Следъ половинъ часъ, силно дишащъ и облянъ въ потъ, Арсо Локвички се изправи предъ четата и изнемощѣлъ падна предъ Сугарева. Той, следъ като се посъвзе, обясни, че презъ деня на два пъти е билъ подгоненъ, но можалъ да се укрие; че той преди малко стрелялъ отъ рида въ дѣсно, за кѫдето се отправила сръбската чета, а въ това врѣме той бѣгомъ дошелъ при насъ, за да ни отведе.

Нѣмаше време за почивка. Веднага четата тръгна съ силенъ ходъ по на 10 крачки единъ следъ другъ. Пътътъ бѣше пъленъ съ локви и не можеше да се ходи. Около полунощ спрѣхме на почивка близо до с. Крапа. Току що приседнали, пропукаха пушки и куршуми почнаха да свистятъ между четата. Схванахме, че сме открити отъ постоветѣ и съ бѣрзи крачки почнахме да отиваме по направление на „Бушова планина“. Чуваха се гласове на неприятеля, смѣсени съ кучешки лай. Изнемощѣли и влажейки се единъ следъ другъ едва преминахме шосето до р. Велика и почнахме изкачването по висотата. Четата бѣше доста на високо, когато огънъ шосето сръбската чета откри огънь, сбаче куршумитѣ не можеха да ни засегнатъ. Късно презъ нощта, въ 3 часа следъ полунощ, четата пристигна въ село Сланско.

Озлобени отъ нашето промъкване презъ Порѣчието, хората на пропагандата предаватъ нашия маршрутъ на властъта. Рано сутринъта пристигна турска потера въ селото. За да не пострада мѣстното население, Сугаревъ реши четата да излѣзе вънъ отъ селото и тамъ да бѫде ударена отъ турцитѣ. Обаче ржководителътъ на селото не позволи това. Последниятъ бѣ извиканъ и отиде при турския офицеръ. Наскоро той се завѣрна и съ голѣма радостъ съобщи, че благодарение доброто дѣржане на селянитѣ, турскиятъ офицеръ се увѣрилъ, че билъ излѣганъ отъ село Крапа и, следъ като далъ нареддане на

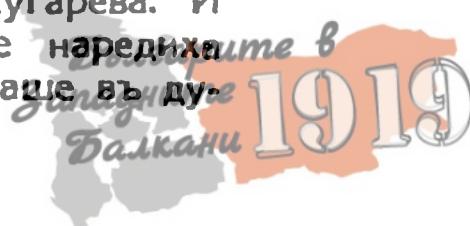

селянитѣ да не пропускатъ комити, съобщилъ, че ще се връща обратно. Сигналистътъ на потерата изсвири сборъ и аскерътъ се изтегли. Веднага стана селски празникъ. Селянитѣ пристигаха на групи и се трупаха предъ квартираната на Сугарево, за да могатъ да видятъ своя любимъ даскалъ. Денътъ мина спокойно и четниците си отпочинаха. Привечеръ се извиха кръшни хора, въ които взе участие и четата.

Презъ нощта, придружена отъ група младежи отъ Сланско, четата потегли за с. Латово. Вънъ отъ селото ни посрещнаха крушовската чета на Петръ Юруковъ и кичевската на Пешо Радевъ Пашата. Следъ обичайните приветствия — присъщи на македонския народъ — четите се разположиха на бивакъ вънъ отъ селото, въ балкана, на една хубава поляна, обградена отъ всички страни съ високи и старинни буки. Юруковъ и Пашата недоумѣваха, какъ Сугаревъ се е решилъ да премине презъ Порѣчието, а той плавно-плавно имъ отговори: „Нашиятъ животъ всецѣло принадлежи на организацията и нейните интереси ни принудиха да преминемъ презъ срѣбското котило“. Охраната зае своите мѣста, набързо накладохме огньове и почнахме да изслушаваме измокрените си дрехи. Четниците въ весело настроение продължиха до късна нощ разговорите и революционните пѣсни, пѣти съ ентузиазъмъ отъ Ванчо Джонето.

Предъ войводите Петръ Юруковъ и Пашо Радевъ Пашата, Георги Сугаревъ изложи обстойно плана за една акция противъ пропагандата, искайки имъ пълната подкрепа. Пешо Паша заяви, че неговиятъ районъ е много засегнатъ отъ пропагандата и че той вече е водилъ петъ сражения съ срѣбските чети. И двамата войводи напълно възприеха становището на Сугарева и обещаха, че при първъ зовъ ще се явятъ на мястоназначението си.

На бивака пристигнаха група селяни отъ с. Латово, облечени въ празнична носия, съ шарени бѣклици въ ръце. Спомените отъ преди и следъ въстанието вдъхваха голѣмо уважение на латовци къмъ Сугарева. И тукъ, както въ Сланско, селяни и четници се наредиха въ на обща трапеза. Непринудена радост бликаше въ душите

шата на всички и ни караше да забравимъ мжки и неволи. Тая мила среща продължи чакъ до заникъ. Четитѣ почнаха да се приготвяватъ за путь, изпратени братски отъ селянитѣ.

На всички правѣше силно впечатление кичевскиятъ войвода Пешо Радевъ Пашата, който бѣше облеченъ въ червени гвардейски дрехи и носѣше сабя. Въ сражение то при с. Русици, Кичевско, турските войници като го видѣли съ червените дрехи и съ сабя въ ръка, турили му името Пешо Паша. Той бѣше създадъ страхъ и трептѣ между турските войски. Той имаше за помощникъ и секретарь младия и симпатиченъ Симеонъ Денковъ. Голѣма дружба сѫществуваща между двамата революционери. Следъ смрачване кичевската чета тръгна за своя районъ, изпратена съ бурното „ура“ и благопожелания живи и здрави да се видимъ низъ пазвитѣ на Бабуна планина. Крушовската чета трѣбваше да ни преведе презъ своя районъ. Блаже Биринчето и Джонето тръгнаха авангардъ къмъ „Бушова Чешма“.

Съ усиленъ ходъ между високите буки на „Бушова планина“ четитѣ пристигнаха близо около „Бушова Чешма“ — единъ отъ най-високите пунктове на планината. Този бѣше единствениятъ путь за преминаване. Като наближихме 400—500 крачки до турския постъ, четитѣ почнаха да се движатъ по-бавно. Наблюдавайки поста, предъ четитѣ се очертаха силуетите на група турски войници, опрени върху една грамада трупи, съ насочени пушки срещу насъ. Веднага лежишкомъ заехме позиция и въ такова положение престояхме нѣколко минути.

Намѣрихме се предъ особено положение — ни напредъ, ни назадъ. Четникътъ Андрей Варналиевъ ме сбута и пошепна: „Хайде да провѣримъ по-отблизу, безъ да ни видятъ нашите, защо не мърдатъ тия читаци... може да сѫ мишенки?“ Наближихме до турските войници и съ бѣзъ скокъ Варналиевъ се метна върху мишенките. Съ весель смѣхъ се отправихме на путь, чудейки се на изобретателността на турските аскерлии да ни плашатъ съ мишенки.

Следъ преминаването на „Бушова Чешма“ се раздѣлихме съ крушовската чета, като специални куриерии въни поведоха и следъ 4—5 часове непрекъснато пътуване

ни отведоха въ с. Горно Дивяци. Едва току що седнали на почивка, съобщиха ни, че турска потера сардисала селото. Четата веднага се приготви за излизане отъ селото. Благодарение че мъглата още не бъше се вдигнала, смълата жена Ионица ни поведе и следъ единъ часъ стигнахме благополучно сръдъ голъмата гъста гора „Пуста рѣка“ безъ да ни забележи аскерътъ при излизане отъ селото. Потерата до обѣдъ е правила обиски и, като не намърила следа отъ комититъ, се завръща обратно въ Крушово.

Презъ нощта четата стигна въ с. Велмевци, гдето ни посрещна четата на дяконъ Евстатий. Срещата между дветѣ чети бъше задушевна. Въ Велмевци, следъ нѣколко дневнитѣ тревоги, четниците прекараха единъ спокоенъ день, изкърпиха и си почистиха окъжсанитѣ дрехи.

Сугаревъ тукъ тръбаше да се срещне съ битолските ржководители Георги п. Христовъ и Павелъ Христовъ. Обаче нѣколко дни по-рано фамозниятъ Петър Лигушевъ ги изпратилъ като делегати на конгреса, съ единствената цель да бѫдатъ далече отъ Битоля, за да може по-спокойно да върши своите предателства. Сугаревъ, между другитѣ писма, получи съобщение, че пропагандата нападнала и изгорила с. Орѣше. Той веднага се приготви и замина обратно въ Велешко.

Пропагандата чрезъ своите агенти Зафиръ Дамяновъ и Китанъ Станковъ навреме е получила сведения за заминаването на Георги Сугаревъ.

На 25 септемврий 1905 година, къмъ 10 часа вечеръта, четитѣ на Панчо Константиновъ и Иванъ Наумовъ Алябака заедно съ четниците на Сугарева, тръгватъ отъ с. Папрадище за с. Орѣше. При наближаването на Орѣше чува се остъръ сигналъ (подсвиркане съ уста). Следъ малка рекогносцировка съборнитѣ чети влизатъ въ с. Орѣше. Следъ една малка почивка половината чета заедно съ войводите остава въ сръдата на селото, а останалата половина остава на квартира до „Старото Черквище“, находеще се на края на селото.

Съ пукването на зората сръбските чети на Григоръ Соколовъ, Йованъ Дългъчътъ, Илия Мочковъ, Стефанъ Келеша и Тренко Крапянинъ обсаждатъ с. Орѣше отъ всички страни.

При черквището сж четниците Пано Арнаудовъ, Наумъ Йосифовъ, Тодоръ Якововъ—Расимъ, Петър Христовъ, Насто Стружанчето, Кольо Каракасанчето заедно съ група сугареви четници. При черквището се започва най-напредъ сражение. Неприятельтъ стреля ураганенъ огънь. Четитѣ отъ селото не смѣятъ да стрелятъ, за да не попаднатъ между два огъния. Отъ „Старото Черквище“ групата четници дава решителенъ отпоръ на неприятеля. Почва се бомбовъ огънь. По обѣдъ пристига аскеръ отъ Богомила и, следейки отъ град пукатъ манлихеркитѣ, къмъ тѣхъ отправя стрелбата си. Подъ залповия огънь на групата четници отъ „Старото Черквище“ Алябака и Константиновъ съ четитѣ си излизатъ отъ кжцитѣ и заематъ по-сгодни позиции. Турскиятъ аскеръ заема позиции по пътя за Стровие и се предпазва да не даде жертви. Привечеръ организационнитѣ чети атакуватъ неприятеля и отстъпватъ по групи. Въ това ожесточено сражение на бранно поле падатъ убити дъ до Иванъ Опълченец, Миланъ Сърбина, Петъръ Христовъ отъ с. Вирово и Насте Охридянчето.

При отстъплението на организационните чети трима четници отъ Сугаревата чета попадатъ въ пленъ на сръбските чети.

Вечеръта късно на 25 септемврий сборните чети се прибиратъ въ село Папрадище надъ Кулата и констатиратъ, че липсватъ трима четници. Впоследствие, отъ разпита на селяни отъ Гостиражни, се установи, че пленниците сж били жестоко измъчвани, накарани сами да си изкопаятъ гробовете и въ момента, когато да ги разстрелятъ, четникътъ Стефанъ Ходжата сполучилъ да избѣга, отвличайки отъ ржцетѣ на единъ сръбски четникъ пушката му. Останалитѣ двама четници: Димитъръ Симидчиевъ и Илия Панагюрчето били влачени нѣколко дни и отпосле убити въ село Гостиражни.

При отстъплението си къмъ Порѣчието сръбските чети запалватъ четири селски кжци.

Постоянните сражения на организационните чети съ тия на пропагандата сж оставили дълбоки и неизличими следи въ народната душа. Незнаенъ народенъ поетъ възпѣва Йованъ Алябака, като народенъ герой и отъ пѣсенъта му ярко личи радостта на Орѣшани заите въ Западните Далкани

1919

Ето и самия текстъ на пъснъта:

Огинь гори у Мукось планина,
 Тамо ни се сърбскинъе войводи,
 Най-напредъ е Йованъ младъ Бабунски,
 По него е Василь отъ Теово,
 Трекиотъ е Коста отъ Пекянецъ.
 Проговори младъ Йованъ Бабунски:
 „Айде, бракя, бре млади четници.
 Да ойдеме у село Ореше,
 Тамо ни се бугарскитъ чети:
 Най-напредъ е Йованъ Алябакотъ,
 По него е Панче Костадиновъ,
 Трекиотъ е Арсо Локвичанецъ“.
 Па тръгнале сърбскинъе войводи,
 Па тръгнале по Мукось планина,
 Да ми оидатъ у село Ореше,
 Ми наблизили село Ореше.
 Богъ да бие Йованъ Алябакотъ,
 Що ми бъше надворъ отъ селото,
 Та ми виде сърбскинъе войводи.
 Провикна се Йованъ Алябакотъ:
 „Айде, бракя, скоро се спремайте,
 Па да фанемъ тежки митиризи,
 Да избиемъ сърбскинъе войводи“.
 Па фанале тежки митиризи,
 Да се биятъ съ сърбскинъе войводи.
 Първа бумба фърли Алябакотъ,
 Втора бумба фърли Костадиновъ,
 Трекя бумба фърли Локвичанецъ.
 Провикна се младъ, Йованъ Бабунски:
 „Стой, не стреляй, Йованъ Алябако,
 Ми изтепа сите чётници!“
 Па побѣгна младъ Йованъ Бабунски,
 Па побѣгна Василь отъ Теово,
 Па побѣгна Коста отъ Пекянецъ.
 Пъсни пъятъ момине бугарски,
 Пъсни пъятъ за Йованъ Алябакотъ,
 Що е разбилъ сърбскинъе войводи.

Иванъ Наумовъ Алябака бѣше страшилище за агентитѣ на пропагандата. Почти въ всѣко сражение на Алябака съ срѣбските чети, фамозниятъ Григоръ Соколовъ псуваше и ругаеше Алябака съ думитѣ: „Ой, мори мечко, ако не си ти, всички ке ги прегазя и живи изловя“... „Оръ Алябакъ, отца ти...“, „Оръ Алябакъ, бугарско куче“. И наистина Алябака бѣше и си остана до своята смърть страшилище за агентитѣ на пропаганда, отъ една страна, а гордостта и бранникътъ на народа, който ненавиждаше отъ душа агентитѣ на пропагандата. Внушителната фигура на Алябака пъкъ вдъхваше на всѣки четникъ и милиционеръ вѣра и безстрашие въ време на боеветѣ.

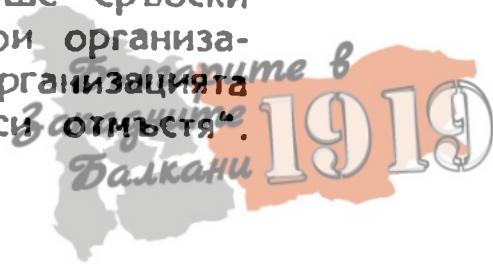
Въ началото на м. октомврий Сугаревъ се завръща въ Велешко накшо следъ сражението въ с. Орѣше. Той престоява съ четата си две седмици съ единствената цель да може поне отчасти да се разбие нелегалната сила на пропагандата, обаче будното око на последната следи движението на организационните чети и отбѣгва каквото и да било сражение, опасявайки се, че ще бѫде бита.

Настѫпилитѣ проливни дъждове заставятъ Сугаревъ згедно съ четата си да замине за Битолско, за да заеме поста си битолски окръженъ войвода.

Вследствие на физическо изтощение и нуждата отъ почивка, Иванъ Наумовъ Алябака заедно съ четата си презъ м. октомврий напушта Велешко и отива на почивка.

Въ края на м. октомврий 1905 година четникътъ Тодоръ Дочевъ отива въ с. Мартулци. Сърбоманитѣ отъ това село го предаватъ на аскера. Следъ избѣгването си Тодоръ Дочевъ повторно влиза въ с. Мартулци; залавя нѣколко сърбомани, които му заявяватъ, че е предаденъ отъ брата на Бабунски. Дочевъ отива да търси Бабунски, обаче той му отваря огньъ. Въ време на престрелката групата на Дочевъ убива брата на Иванъ Бабунски и неговия синъ.

Следъ като се научава за убийството на брата си, Иванъ Бабунски, който по това време бѣше срѣбски учителъ въ града Велесъ, се срѣща съ нѣкои организационни дейци въ градътъ и имъ казва: „Организацията посегна и уби брата ми, но азъ жестоко ще си отмъстя“.

Скоро следъ тая закана Бабунски напушта учителството и става сръбски войвода. Той стана единъ отъ най-свирепитѣ и кръвожадни войводи на пропагандата, който, въ желанието си да отмъсти за брата си, не избираще сръдствата си да измъчва и убива населението. Велешко и Прилепско най-зле изпитаха садизма на Бабунски. Никой отъ сръбските неграмотни и малокултурни войводи отъ типа на Григора, Тренко, Дългъча и др. не си послужиха съ инквизиторските средства и похвати на „интелигентния“ и „културен“ сръбски учитель Бабунски, който набързо решаваше съдбата на всѣки заподозрѣнъ отъ него мѣстенъ селянинъ, че нѣма да бѫде правовѣренъ „сърбинъ“!

Отъ близки хора на Арсо Локвички се донасяха сведения за станали срещи между четите на пропагандата съ руски и австрийски консули въ Порѣчието. За голѣмо съжаление вѣрата въ Русия бѣше така силна и непоколебима, че никому се не искаше да вѣрва, какво руската дипломация щѣ си играе съ съдбата на измъчения македонски народъ. По една случайностъ станахъ свидетель на една такава среща.

Къмъ края на м. октомврий 1906 година, връщайки се отъ Битолско, отивайки въ кѫщата на Арсо Локвички, въ село Локвица паднахъ въ устроена засада на една сръбска чета. Тая засада е била устроена за Арсо Локвички, аазъ влѣзнахъ въ нея. Сръбската чета ме залови, завърза и отведе въ с. Крапа. Веднага ме подложиха на разпитъ, каква работа имамъ въ Локвица. Отговорихъ имъ, че съмъ раненъ и че случайно съмъ обѣркалъ пжтя и съмъ попадналъ вмѣсто въ Орѣше въ Локвица. Всички войводи ме изгледаха и дадоха видъ, че ме вѣрватъ и ме поставиха въ една стая, пазена много добре отъ часови. Следъ два дни ме извикаха на новъ разпитъ. На разпита присъствуваха Григоръ Соколовъ, Тренко отъ Крапа, Иванъ Дългъчътъ и

¹ Много се говори, че Бабунски билъ екзархийски възпитаникъ и български учитель, обаче това е съвършено не-вѣрно. Бабунски е свършилъ педагогическото училище въ Бѣлградъ като стипендиянтъ на сърбската държава и следъ това става единъ отъ най-видниятъ сръбски пропагандатори и учители въ Азотъ и отпосле въ града Велесъ

др. непознати. Следъ малко пристигнаха отъ пътъ и дойдоха на разпита капитанъ Масаило и Стефанъ Келеша съ двама селяни отъ с. Богомила. Задаваха ми редъ въпроси, на които азъ нищо не отговаряхъ. Най-после тъ ми съобщиха, че архивата на велешкия районъ била скрита отъ ржководителя на с. Оръше Андрея Стояновъ и мене, което знаели положително отъ тъхни хора въ с. Оръше. По всичко изглеждаше, че тъ ме съмѣтаха като добъръ ловъ и че отъ менъ ще изтръгнатъ признания. Тъ почнаха дружелюбно да ме увещаватъ да предамъ архивата и стана тъхенъ човѣкъ, следъ което ще ме изпратятъ въ Бѣлградъ въ военното училище, за да стана срѣбски офицеръ. Нѣколко дни подъ редъ изминаха въ увещания и придумки. Впоследствие обаче като разбраха, че по гоя начинъ не ще постигнатъ желаните резултати, обѣрнаха другия край. Следъ 25 дневно измъчване и изтезаване въ с. Крапа и околните села, когато видѣха, че не отговарямъ на зададените ми въпроси, ми съобщиха, че ще ме убиятъ ако не почна да говоря. Отговорихъ имъ, че нѣмамъ хаберъ отъ никаква скрита архива, нито пъкъ въобще зная, че сѫществува такава. По настояването на Григоръ Соколовъ, една отъ срѣбските чети ме отведе презъ с. Црешново въ Бѣлица. Презъ пощата ме отведоха до една скала, близо при извора на елинъ отъ притоцигъ на р. Велика Въ скалата имаше скривалище, подобно на стая, съвършено влажна и мухлясала. На другия денъ четата доведе трима ранени срѣбски четници. Щомъ узнаха, кой съмъ, изгледаха ме звѣрски и се заканиха, че съ кръвъта си ще изкупя убийството на срѣбския свещеникъ и учителъ отъ село Црешново, които били убити по заповѣдъ на Георги Сугаревъ. Пристигна и друга група ранени четници. Тия ранени четници цѣлъ денъ пѣяха, особено единъ отъ тъхъ, Вуковичъ, който бѣше доста интелигентенъ и родомъ отъ Шумадия. Той бѣше доста любознателенъ и не се стърпѣ, а почна да ме разпитва, какъ съмъ попадналъ въ пленъ. Азъ замълчахъ. Когато другаритѣ му заспаха, той се отпусна и заговори много дружелюбно: „Азъ съмъ сърбинъ отъ Шумадия, дойдохъ да се бия за свободата на срѣбския народъ, но се убедихъ, че тукъ всичко е бугарашко, па и самитѣ войводи: Григоръ, Тренко, Ио-

ванъ, Йосифъ и всички сж бугараши". Отъ Вуковичъ разбрахъ, какво иска да проведе пропагандата презъ зимния сезонъ и общия имъ планъ за настежлението ѝ въ пролѣтъта. Той сигурно знаеше, че азъ нѣма да бжда пуснатъ и ми разправяше да зная, че на пролѣтъ всичко ще се свърши въ Велешко, Прилепско, Кичевско и Крушевско. Той бѣше много словоохотливъ и много работи можахъ да узная, обаче на това ми се попречи. Пристигна единъ куриеръ и съобщи, че има заповѣдъ да ме отведе въ Крапа, гдето имало велики гости — консули. Куриерътъ ме подкара заедно съ група четници на путь. Съвършено изнемощѣлъ не можахъ да се движа. Почнаха да ми нанасятъ удари съ прикладитѣ на пушкитѣ си, гдето свѣрнатъ. Най-после взеха единъ конь, качиха ме и ме отведоха въ Крапа. Въ селото презъ цѣлия денъ се чуваха пѣсни.

Надвечерь срѣбската чета ме отведе на една поляна срѣдъ гора, близо край село Крапа, гдето се бѣха събрали много отъ сърбоманитѣ отъ околните села. Тамъ „срѣбскиятъ“ народъ чакаше да види великитѣ гости. Рускиятъ и срѣбскиятъ консули бѣха тържествено посрещнати и акламирани съ „живио“. Срѣбскиятъ консулъ по нареддане на Григоръ Соколовъ почна да говори на събранитѣ четници и селяни за срѣбската слава, за Душана славний, за Стефанъ Уроша, за Марко Кралевикъ, за сияйната срѣбска слава и за юначнитѣ войводи Григоръ, Тренко, Йована и др. Той пожела да види бугарашитѣ. Освенъ мене, веднага бѣха искарани напредъ пленени четници отъ четата на Арсо Йоквички и селяни, които сж му давали прибежище. Отведоха ни по-близко до консулитѣ. На зададения въпросъ отъ страна на срѣбския консулъ „ща си ти?“ — отговорихъ: бѣлгаринъ, — точно тъй, както отговори преди мене запитания бившъ Арсовъ четникъ, името на когото не можахъ да узная. Тогава консулътъ почна съ исторически „данни“ и „доказателства“ да ни убеждава, че ние и всички македонци сме прави сърби и че сме заблудени отъ бугарашитѣ. Обаче Григоръ Соколовъ му каза да не се занимава съ насъ, понеже сме били твърдоглави и не щѣлъ да ни убеди въ истината. Следъ много усуквания и нелепости, срѣбскиятъ консулъ завѣрши съ възгласа: „Живѣла Стара Сърбия“.

Азъ имахъ силна вѣра въ руския консулъ и очаквахъ той да ме запита, та да мога да размѣня мисли съ него, обаче, впоследствие разбрахъ, че всичко е излишно. Даде се думата на руския консулъ който, между другото, каза че на Балканитѣ има само едно славянско племе — срѣбското, че то трѣбва да владее Балканитѣ и че Македония е чисто срѣбска страна и че между сѣрби и македонци нѣма никаква разлика, а колкото се отнася до българи, тѣ сѫ отъ татарско произхождение, отъ ордата на Чингизъ Хана. Въ едно пререкание съ руския консулъ, единъ отъ арсовитѣ четници му заяви: „Дѣдо ми е билъ българинъ, баща ми е билъ българинъ, пъкъ и азъ, докато съмъ живъ ще си остана българинъ“. Тая смѣлостъ на характерния българинъ смая всички. Силно нервиранъ отъ дѣрзостта на тоя доблестенъ българинъ, рускиятъ консулъ завѣрши съ думитѣ: „Волята на царя Николая е да бждете сѣрби“, тропна съ махмузитѣ, каза купъ нецензурни думи . . . дуракъ и пр., следъ което се оттегли.

Смѣлостта и доблестта на тоя характеренъ българинъ реши участъта на плениците. Оше сѫщата нощъ, всрѣдъ проливенъ дъждъ, ни поведоха низъ болкана. Ржцетѣ ни бѣха вързани отзадъ на гърба съ здрави ажжета. На една почивка всрѣдъ гората заведохъ разговоръ съ Йованъ Дѣлгъчътъ: „Господинъ Йоване, ти който претендирашъ, че си революционеръ, си оставашъ харамия. . . Знаемъ, че ни водишъ къмъ смъртта, но поне имай малко доблестъ и ни отвържи ржцетѣ, защото на всѣка крачка падаме. Ние не сме престъпници, а сме членове на една организация, която друго възпитание дава на своите хора. . . въ която и ти се числеши преди две години. Забрави ли ти ония времена?“ Изведенажъ, Йованъ Дѣлгъчътъ извади камата си и съ жестъ пресъче вжжето на ржцетѣ ми, а следъ това и на другаритѣ ми, изгледа ме засрамено и безъ да продума ни една дума измина напредъ.

Наблизавахме село Гостиражни. Въ тоя моментъ, арнаути отъ с. Цѣрнилища сѣчели гора, почнаха да ни обстрѣватъ. Въраещиятъ задъ мене срѣбски четникъ се плѣзна и падна. Паднахъ и азъ и се търкулналъ надолу. Станахъ, пооглядахъ се въ тѣмнината, чухахъ само вистре-

ли, обаче, никой не идъше къмъ мене. Веднага ми хрумна на умъ да бъгамъ, но ми липсваха сили. Но колкото и да бъхъ изтощенъ, у менъ заговори чувството за самосъхранението. По инерция на първото ми падане, почнахъ да се търкалямъ въ низината. Призори, следъ дълго бъгане, се свръхъ подъ натрупаните папратища и прекарахъ деня. При настжпването на нощта решихъ да бъгамъ. Ако тръгнѣхъ по направление къмъ с. Оръше, безъ друго щѣхъ да попадна въ ръцетъ на преследватъ; да тръгна къмъ село Стровие щѣхъ да бъда заловенъ отъ арнаутитъ на стровенските воденици. Следъ дълго обмисляне, решихъ да тръгна за Крушовско. Следъ като пътувахъ цѣла нощ покрай селата Маргари, Зързе и Кошино, осъмнахъ на една височина близо около „Бушова Чешма“. Тамъ прекарахъ деня безъ никаква храна. Привечерь въ една кошара намѣрихъ две сурови царевици. Изхрупахъ царевицата и утолихъ глада си. Щомъ се притъмни, веднага почнахъ да се изкачвамъ. Едва кретайки, минахъ незабелѣзано поста при Бушова чешма. Бѣше много студено. Бѣхъ безъ долни дрехи, само съ едни вехти чешири и разкъсана вехта куртка, съвършено босъ. Къмъ полунощъ, съвършено изнемощѣлъ, седнахъ да отпочина въ едни камънаци, предъ менъ изкочиха двама въоружени хора съ насочени къмъ гръдите ми пушки. Запитаха ме, кой съмъ и що търся тукъ. За моментъ изпаднахъ въ ссобено положение: не можехъ да говоря, краката ми се схванаха и се сгромолясахъ на земята. Тѣ настоятелно ме разпитваха, удариха ми нѣколко приклади, обаче азъ мълчахъ, защото нѣмакъ сили да имъ отговоря. Изглеждаше, че тѣ се усъмниха въ мене, размѣниха тихо нѣколко думи и бѣрзо ме поведоха напредъ, като ме водѣха за ръцетъ.

Бѣхме изминали 200—300 крачки нагоре. Изведнажъ предъ очитъ ми се откри грамаденъ огънь, който пръщеше и хвърляше искри далечъ наоколо. Около него се сушеха група хора. Хаърлихъ небрѣженъ погледъ. Изведенажъ се стреснахъ, излѣзохъ за моментъ отъ сцепененото положение и забелѣзахъ гърбомъ силуeta на Блаже Биринчето. Веднага по инстинктъ изплакахъ съ силенъ гласъ: Блаже, Блаже. Веднага Блаже се изтича и се спира предъ мене, безъ да ме изнае. По-

огледаме и ме запита: „Гласъ познатъ, но кой си ти“. Щомъ Блаже не ме позна, нѣщо ме задуши и паднахъ на земята. Схващайки че съмъ преживѣлъ нѣщо страшно, Блаже веднага нарежда да ме обвиятъ съ кепета и поставятъ край огъня.

Следъ единъ успокоятеленъ сънъ, сутринъта се разбудихъ и се огледахъ наоколо: гжста гора се разтила навредъ, докато окото гледа. Четницитѣ, макаръ че ромолѣше дъждъ, въ най-весело настроение се грѣха на огньовете.

Блаже дойде при мене, хвана ме за рѣцетѣ, стисна ги здраво и гледайки ме въ очитѣ, каза: „Е сега ще кажешъ ли, кой си и какво те е докарало тукъ?“. Ка-захъ му кой съмъ. Блаже се хвана за глава и нищо не отговори, само цъкаше презъ зъби. Седнахме край огъня и почнахъ да му разправямъ патилата си въ Порѣчието. Той не можеше да се изнарадва и се чудѣше отъ где съмъ взелъ сили да избѣгамъ. Добрата храна и чистиятъ въздухъ ме поокопитиха. Раната ми бѣ промита и превързана. Дадоха ми се горни и долни дрехи, едно гунче, каскета и царвули: Огъ радостъ, че видѣхъ на гърба си дреха, не знаяхъ дали е истина или сънъ.

Следъ десетдневно гостуване въ Крушовско, презъ Прилепското поле бѣхъ отведенъ при Кръсто Гермовъ Шакиръ, мориховски войвода. Той ме срещуна въ с. Пещани и ме предаде по каналъ въ с. Трояци на прилепския войвода Гйоре Ленищенца, който ме препрати въ село Попадия, Велешко.

Щомъ стжихъ въ с. Попадия, забравихъ всички преживѣлици и съ преизпълнено сърце отъ радостъ посрѣщахъ селяните, които единъ следъ другъ пристигаха въ кѫщата на Велко Попадийски да ме разпитватъ. Вечеръта пристигна Велко съ своето отдѣление и ме отведе въ с. Бистрица. Панчо Константиновъ съ сълзи се смѣеше, когато му разправяхъ за патилата си. Той ми съобщи, че узналъ за моето залавяне, обаче нѣмалъ възможностъ нищо да стори за спасяването ми, понеже разполагалъ съ малко сили.

Въ най-голѣми подробности съобщихъ на Константинова видѣното и чугото отъ мене презъ време на пленничеството ми въ гнѣздото на пропагандата. Едва тогава

той повърва много работи, които по-преди му се виждаха невъроятни, когато му се донасяха отъ хората на Арсо Локвички. Съ обстойно изложение той съобщи на Даме Груева положението въ неговия районъ и подготовката на пропагандата.

Презъ есенъта на 1905 година сръбската пропаганда сполучи да уреди свой каналъ презъ Скопско, който минаваше презъ селото Пуста Бръзница за Поръчието и покара набързо две нови чети. Заедно съ последните дойдоха и нѣколко сръбски офицери за инструктори.

До тогава четите на пропагандата се ограничаваха да работятъ само низъ Поръчието и хайдушки да навлизатъ по нѣкога въ Язотъ, за да правятъ засади на организационните чети. Съ пристигането на инструкторите обаче пропагандата почна да се готви за едно по-серизично настѫжение въ Язотъ, Кичевско и Прилепско. Най-важното, тя се готвеше да изолира съвършено града Прилепъ, като заеме всички села около него.

Подготовката на пропагандата се извършваше много усилено: нейните четници бѣха снабдени съ нови маузерови пушки (бързометки) и револвери; войводите и четниците бѣха облѣчени въ съвършено нови дрехи мѣстна носия; въ нейните чети се приеха група арнаути, качаци отъ турска армия. Пропагандата разполагаше съ грамадни срѣдства и плащаше на четниците си по 3—5 лири месечно, а заплатите на войводите бѣха гоѣлми.

Съ настѫженето на пролѣтъта на 1906 година, пропагандата искаше на всѣка цена да пробие фронта на ВМРО и осъществи своя дълбокообмисленъ планъ, в именно презъ Кичевско—Дебърца—Стружко да стигне Охридското езеро; презъ Крушевско и Демиръ Хисарско до Пелистеръ и Преспа; презъ Велешко—Прилепско—Мориховско—Мъгленията, като отъ Мъгленско се свържатъ и влѣзатъ въ непосрѣдствени връзки съ гръцките андарти и образуватъ общъ фронтъ Мъгленията—Битоля—Пелистеръ—Преспа—Охридъ—Струга.

За пролѣтъта сръбската пропаганда непремѣнно трѣбваше да приобщи своите нападения съ тия на гръцките андарти, съ които вече се бѣше постигнато споразумение.

Така мина 1905 година, въ която Организацията ладе много жертви въ борбата си съ пропагандата.

ГЛАВА X.

Велко Апостоловъ Попадийски се завръща съ материали. Панчо Константиновъ заминава на почивка. Убийството на Г. Сугаревъ въ Паралово. Панчо Константиновъ тръгва обратно за района си. Срещата съ скопската чета на Боби Стойчевъ. Сражението въ монастира „Св. Иванъ“. Отстъплението на двете чети. Избиването на четата на Боби Стойчевъ въ с. Лугунци. Константиновъ съ четата си влиза въ града Велесъ. Излизането отъ града. Конференцията въ с. Войница. Настъплението къмъ Порѣчието. Сражението въ с. Крапа. Засадата на „Куртовъ Камъкъ“ — убийството на П. Константиновъ и Г. Яцевъ. Сражението въ село Кжлиново. Последиците отъ загубата на П. Константиновъ. Сражението въ село Попадия.

Презъ м. януари 1906 година изпратените за материали и бойни припаси четници Велко Апостоловъ Попадийски и Спиро Тошевъ заедно съ 11 души нови четници пристигатъ въ Велешко.

Следъ пристигането на Велко Апостоловъ съ новата чета, поради настъпилата тежка зима Константиновъ напушта временно района си и заминава на почивка съ поголѣмата часть отъ старите си четници. Той остава за свой замѣстникъ Дачо Йотовъ. Напуштайки района си, Константиновъ дава дума на организационните дейци, че ще уреди въпроса за изпращане повече бойни сили и най-късно следъ два месеца ще се върне между тѣхъ за нови борби.

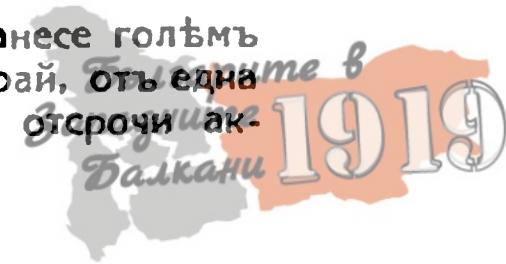
Въ пролѣтта на 1906 година, поради появяване на гръцки андарти въ Мориховско и Буфъ-колъ (Леринско) отъ една страна, и отъ друга — навлизането на една срѣбска чета отъ Порѣчието, въ Кичевско къмъ с. Карбуница, съ което се заплѫшвала Крушовско, Демиръ Хисарско, Охридско и Стружко, битолското окрѫжно тѣло възлага на окрѫжния войвода Георги Сугаревъ да се справи съ появилите се неприятелски чети. Сугаревъ се отправя къмъ Кичевско и прогонва срѣбските чети. Въ началото на месецъ мартъ председателътъ на битолското окрѫжно тѣло Петъръ Лигушевъ пише писмо на Сугарева, съ копие до ресенския войвода дяконъ Евстахий.

Борбите въ
Западните
Далкани 1919

тий и демиръ-хисарския войвода Алексо Стефановъ да заминатъ веднага съ четигъ си за Мориховско, за да се справятъ съ появилитъ се гръцки андарти. Въ отговоръ на това писмо Сугаревъ и дяконътъ писмено отказватъ да заминатъ веднага поради лошото време и редъ други съображения, заявявайки, че това ще направятъ следъ нѣколко дни, щомъ се оправи времето. Тогава Петъръ Лигушевъ устройва следнята игра: пише на дякона веднага да замине за Битоля при окръжното тѣло, а съ друго писмо предписва на Сугарева да замине веднага за Мориховско, съобщавайки му, че дяконътъ отъ Битоля ще го настигне по пътя. Въ това си писмо Лигушевъ застѣга честолюбието на Сугарева. Последниятъ, незнайки примката, която му се готви, огорченъ и обиденъ отъ подигравката, за да докаже, че той изпълнява заповедите и наредданията на по-висшето началство, макаръ и нецелесъобразни, напушта Смилево и заминава за Мориховско. Отъ село Кукуречани той писмено поисква среща съ дякона, обаче писмото било получено отъ Лигушевъ, който отъ името на дякона съобщава Сугареву, че дяконътъ не може да се срещне съ него веднага поради голъмо раздвижване на войските низъ Битоля.

Съмнението на дяконъ Евстатий и много други организационни дейци, че Петъръ Лигушевъ предателствува, бѣше извѣнредно голъмо. На другия денъ Лигушевъ препраща Сугаревото писмо на дякона. Последниятъ, предчувствуващи, че това е примка, веднага тръгва за Агларци, дано застигне Сугарева и го върне обратно, обаче Сугаревъ заминалъ за Паралово. Поради раздвижването на турските войски дяконътъ се прикрива въ село Карамани, близо до Битоля. На 24 мартъ 1905 година ст. ст. сутринята, поради предателството на Петъръ Лигушевъ, който имаше връзки направо съ валията и бѣше му предалъ цѣлия маршрутъ на Георги Сугарева, много-бройни турски пълчища нападнаха четата при гората надъ Параловския манастиръ. Следъ ожесточено сражение, което трае до обѣдъ, паднаха убити самиятъ войвода Сугаревъ и 21 четници.

Съ загубата на Георги Сугарева се нанесе голъмъ ударъ въ редовете на ВМРО въ битолския край, отъ една страна, а отъ друга — за дълго време се отсрочи ак-

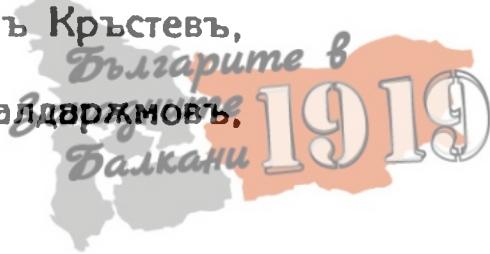

цията за унищожението на нелегалната сила на сръбската пропаганда във Поръчието, тъй като Георги Сугаревъ бъше единъ отъ първите привърженици за осъществяването ѝ. Тръбаше отново организацията да търси и намери единъ отъ своите подходещи дейци да изпрати въ Еабуна. Загубата на Сугарева се понесе най-тежко отъ велешкия войвода Панчо Константиновъ, който въ лицето на Сугарева виждаше човѣка, който му бъше необходимъ за повеждането на пролѣтната кампания за окончателното ликвидиране съ пропагандата. При това положение Панчо Константиновъ пакъ се намери осамотенъ всрѣдъ кървавитѣ борби, които му предстояха.

Войводата Панчо Константиновъ, при срещитѣ си съ ръководните фактори на ВМРО, въ широки линии очерта предстоящата ожесточена борба въ своя районъ съ сръбската пропаганда. Той изтъква необходимостта, щото преди всичко велешкиятъ революционенъ районъ да биде подпомогнатъ и морално и материално. Той настоя временно да баждатъ изпратени въ негова помощъ още една или две чети съ опитни и енергични войводи. Това негово искане изглеждаше, че ще се удовлетвори, обаче впоследствие, поради независящи отъ организацията причини, не можа навреме да се изпълни. Това извънредно го отчая, но не го обезвѣри. Търсейки да налучка правия путь за една по-смѣла борба, вземайки предъ видъ съветитѣ на група видни организационни дейци, той реши да намери четници, които съ своята интелигентностъ, култура и себеотрицание да се решатъ съзнателно да заминатъ и му станатъ помощници въ лютата борба. Въ това отношение той постигна целта си, тъй като голѣма част отъ четниците му бѣха интелегентни младежи, които отиваха съзнателно въ обятията на смъртъта.

Четата му се състоеше отъ четниците: Тодоръ Дочевъ, Цоню П. Андрейчевъ, Василь Калджъровъ, Федя Радовъ, Дочо Буджаковъ, Димитъръ Какачевъ, Янко Кръстевъ, Димитъръ Стояновъ, Сандо Чолака, Андрей Варналиевъ, Секула Хр. Ораовдолски, Колю Социалиста (Неврокопски), Герасимъ, Дѣлчо Героя, Иванъ Кръстевъ, Аврамъ Братчето и др.

Въ лицето на Андрейчевъ, Дочевъ, Калдаржъровъ,

Буджаковъ и Какачевъ той виждаше своите бѫдещи помощници. Константиновъ разчиташе на тѣхъ и бѣше увѣренъ, че тѣ, като интелигентни младежи, лесно ще се приобщатъ съ мѣстните организационни дейци, ще добиятъ нуждния авторитетъ срѣдъ народа и ще вдъхнатъ вѣра и надежда въ крайния изходъ на кървавата борба срещу развилиялата се пропаганда. Съ голѣми надежди той потегли за района си.

Китната пролѣтъ е въ пъленъ разцвѣтъ, навредъ е изпъстрено съ полски цвѣти, които съ своеото благоухане внасятъ струя отъ свежестъ срѣдъ пжтуващите въ бѣлата ноќь уморени юноши. Всѣки се навежда, кжсайки кокичета и минзухари да украси морни гржди. Наблизо се зачува разговоръ и всички залѣгатъ на гржди. Следъ размѣненитѣ пароли пристига организационенъ куриеръ, изпратенъ да отведе четата при скопския войвода Боби Стойчевъ. Тази вѣсть преизпълни съ радостъ сърцата на четниците. Следъ часъ Боби посрѣща четата на Панчо Константиновъ и се размѣнятъ братски цѣлувки. Боби съобщава, че има голѣмо раздвижване на войскови части и че предстои дѣлъгъ походъ за да се излѣзе отъ Овчеполията и денува на по-безопасно място. Съединенитѣ чети трѣгватъ съ бѣрза крачка на походъ.

Тиха априлска ноќь... Небосклонътъ изпъстренъ съ безброй звезди, които трептейки изпушватъ галийовни лжчи къмъ майката-земя. И войводи, и четници и куриери гледатъ загрижени лунната ноќь... Всѣки желае да се скрие невѣрния другаръ месечко, който ухилено по-глежда и пуша своята бледа светлина, отъ която се откряватъ сѣнките на пжтуващите бранници. Излѣзлиятъ напредъ куриеръ се връща и дава сигналъ да се залегне и пази пълна тишина. Следъ продължителна почивка, четата е въ бѣрзъ походъ. При преминаването на едно малко възвишение, насреща се забелѣзватъ овчари, които, прѣснали своите стада на паша, се надпреварватъ да свирятъ на кавали тжжни народни пѣсни. Четата се отбива отъ пжтя си и лазишкомъ се мѣчи да се промъкне далечъ отъ човѣшки погледъ. Но пронизителенъ кучешки лай прекобва тихата ноќь. И дузина кучета налетяватъ къмъ четата. Въ мигъ кавалитѣ спиратъ. Последватъ нѣколко изстрели и свирквания, безъ да се от-

Войводата Панcho Константиновъ съ четата си. 1906.

говори отъ четата, която съ бързи крачки се стреми да се оттегли отъ застрашеното място, около което наблизо съ разположени турски села. Къмъ полунощ, бързайки съ усилени крачки презъ нивите и заобикаляйки селищата, четата пристигна въ манастиря „Св. Иванъ“ край селото Вътърско, где, макаръ че игумена отсъствува отъ манастиря, Боби настоява да се денува тамъ. Четниците съ радостъ посрещнатъ предложението, но все пакъ въ душата на мнозина залъга съмнението, че врагът е по следите на четата.

Следъ окончателното решение да се денува въ манастиря, голъма част отъ четниците, уморени отъ изтощителния походъ, се настаняватъ въ стайните да поспятъ; група четници, разположени въ магерницата, оставатъ охрана, накладдатъ огнь да си направятъ кафе и чай. Самонадъяниятъ смѣлчакъ Боби, презирайки страхъ отъ неприятеля, поставя охрана само вжтре въ манастиря, безъ да изпрати такава по кръстопътищата. Всички заспиватъ, само охраната бодърствува и обикаля манастирския дворъ.

На 18. априлъ 1906 година, приори, четникътъ Цоню Андрейчевъ зачува вънъ отъ манастиря разговоръ на турски езикъ, веднага взема охраната да провърши. За зорява се и охраната вижда движуща се къмъ манастиря турска потера. Андрейчевъ събужда войводите, които обхождатъ манастирския дворъ и виждатъ, че около манастирските стени дошлиятъ по-рано аскеръ е заетъ позиции. Андрейчевъ събужда спящите четници въ най-близката стая и ги предупреждава да взематъ оръжието си и тихо да се промъкнатъ въ двора. Четниците бързо излизатъ на коридора, но отъ единъ залпъ на противника пада мъртвавъ четника Янко Кръстевъ. Въ мигъ всичките съ на бойна нога и се почва усилена работа за укрепяването на манастиря. „Дръжте се сега момчета, сега ще се мре“ — съмѣшкомъ повторя Андрей Варналиевъ.

Четниците заематъ опредѣлените места по манастирските стѣни и стани, отъ гдето отговарятъ на противниковите залпове. Заповѣдите на войводите се изпълняватъ безпрекословно и съ ентузиазъмъ. Отъ различни направления пристигатъ редовни войски и бashiбозукъ. Боятъ се командува лично отъ австрийци, джандармете въ рийски офицери на турска служба.

Още отъ зори боятъ се води непрекъснато, но къмъ 9 часа преди пладне се ожесточава. Нъколкоократните атаки сполучливо се отбиватъ. На предложението за капитулация, четниците отговарятъ съ друженъ залпъ. Въодушевени отъ жестоката неравна борба срещу хилядния неприятел и подкрепени отъ действията на другарите си бомбохвъргачи, всички пъятъ „Народъ герой, не търпи той, въ робството ужасенъ е“, подържани отъ мощния гласъ на Василъ Калдаръмовъ. И войводи и четници сѫ съ крепката вѣра, че ще задържатъ неприятеля презъ деня, а съ настъпване на нощта ще пробиятъ неприятелските вериги.

По обѣдъ всичко около манастиря почернява отъ аскеръ, надминаващъ 3000 души. Неприятеля почва урганенъ огънь и прави опитъ да се прескачать манастирските стѣни, обаче, накачилитъ се по стените неприятели намиратъ смъртъта си отъ куршумите на зорко следящите бойци. Отъ смълото държане на заприщените орлете, аскера се смущава и отстъпва назадъ.

Следъ пладне настъпва едночасово затишие, което дава възможностъ за превързване ранените четници и заемане по изгодни позиции.

Слънцето прижуя, а попуканите устни на бойците трептятъ отъ жаждата, но всички съ нетърпение чакатъ настъпване на нощта. Къмъ 4 часа сражението се засиля, неприятелятъ сипе градъ куршуми, които съскатъ като оси между защитниците. Всрѣдъ адския трѣстъкъ на пушките неприятелятъ атакува съ всички сили, но нѣколко сполучливо хвърлени бомби и хладнокървното държане на войводите заразява бойците, които съ пѣсни отбиватъ атаката. Последва затишие и само тукъ тамъ се обажда неприятелятъ. За да се респектира неприятеля до настъпвднето на нощта, дава се нареддане да се пестятъ патроните и да не се стреля безразборно.

Привечеръ пристигатъ полски ордия и почватъ да се намѣстятъ по Кожленския ридъ. Аскерътъ, окураженъ отъ това, почва да стѣга обръща отъ всички страни. Сражението, макаръ и рѣдко, продължава безспирно. Защастие почва да вали дъждъ и гъстъ мракъ настила околността. Къмъ 9 часа се взема окончателно решението въ Тодоръ Дочевъ съ група четници съ бомби да щурмува

неприяителя, за да се пробиятъ неприятелскиятъ вериги.

Настъпва най-тежкиятъ моментъ — моментъ на изпитание.. всички се гледатъ въ очите, безъ да продуматъ... очите говорятъ... Всъки се стреми достойно да изпълни своя свещенъ дългъ. По даденъ знакъ приготвената група щурмувачи съ силенъ замахъ отваря манастирската врата и облегналиятъ се на нея войници падатъ на очите си. Въ настъпилия ржкопашенъ бой падатъ мъртви десетина турски войници, отъ групата намиратъ смъртта си засмъння и приказливъ буенъ младежъ Андрей Варналиевъ, отъ гр. Велесъ и Александъръ Латовачето, а тежко ранени Димитъръ Какачевъ и Аврамъ Братчето. Отъ скопската чета пада убитъ Христо Багеровъ.

При настъпилата суматоха, група четници бързо хвърлятъ бомби срещу налитащия въ атака кавалерийски взводъ, който, изплашенъ отъ адския взривъ, отстъпва въ паника; прииждатъ пехотински части, нови бомби последватъ и ураганна атака. Въ мигъ бойците изкачатъ отъ вратата, разкъсватъ неприятелските вериги и отлитатъ въ тилъ на неприяителя, който, въ настъпилата суматоха въ мрачната и злокобна нощъ, вместо да гони четата, почва помежду си сражение. Догдето неприятельтъ се опомни и разбере гръшката, бойците се изплъзватъ отъ бойното поле.

Призори и дветъ чети сполучватъ да се прикриятъ въ едно сухо дере край с. Новачене, а презъ нощта отиватъ въ село Новачене. Голъми неприятелски части лъзватъ по селата и почватъ обиски, обаче не се откриватъ никакви следи отъ четите.

На 19. априлъ презъ нощта, за да могатъ по-добре да заличатъ следите си и се прикриятъ, дветъ чети се разделятъ. Константиновъ остава въ с. Новачене, а Боби Стойчевъ съ четата си и нѣколцина четници отъ велешката чета тръгва за Гюришкия манастиръ, обаче, поради извѣнредната си смѣлостъ и непредпазливостъ той остава съ четата си да денува въ село Лугунци, при все че претърсването на селата продължаваше да се извършва отъ грамадни военни части. На 20 априлъ четата на Боби денува въ Лугунци и поради невъзможността да се изтегли, остава да ношува.

На 21. априлъ преди пукване на зората турската

потера обсажда село Лугунци. Обиските въвселото се извършватъ най-щателно, обаче нищо компрометиращо не се намира. Турските войски, след като си отпочиватъ и се нахранватъ, подреждатъ се и най-спокойно тръгватъ на път за гр. Велесъ Заминавайки край кулата, находяща се край селото, единъ чаушъ запитва придружаващия войските селски коджабашия (кметъ), на кой бегъ е кулата и защо е празна. Коджабашията, запазвайки присъствие на духъ, най-спокойно му отговаря, че кулата е пуста отъ години. Командуващиятъ потерата се усъмнява, спира движението на войската и заповядва на коджабашията да влезе във кулата, за да отвори залостената врата, та да може да се провърши да не би да има нъщо във кулата. Щомъ аскерътъ почва да изнасилва, изведнажъ вратите на кулата се отварятъ, последва единъ залпъ отъ куршуми, отъ който падатъ убити единъ турски офицеръ и няколко воиници.

Турските войски, изненадани отъ бомбения огънь на четата, се озвъряватъ и почватъ безмилостно да избиватъ населението и подпълватъ селските къщи. За да не изгорятъ живи във кулата, Боби Стойчевъ съ четници излиза вънъ отъ кулата и съ бомбовъ огънь си открива пътъ, като заема позиции във две селски къщи. Четата, виждайки опасността, на която е изложена, почва да отстъпва хвърляйки бомби срещу неприятеля. Но във вихрения танцъ на свистящите куршуми тукъ падатъ войводата Боби Стойчевъ и всичките му четници, между които и велешките четници Димитър Стояновъ и Колю Социалиста (на когото червената коса презъ връме на сражението съвършено побълява).

Голяма част отъ селяните заедно съ жени и деца, за да не паднатъ подъ ятагана на озвърените турски потераджии, получава да избъга въ съседните села и въ града Велесъ. Пламъците отъ горящето село се виждатъ въ Велесъ и околните села.

Велешката чета се намира предъ алтернатива: ако стои въ Новачене, ще биде открита и избита отъ плъзналия по обиски аскеръ, отъ една страна, а отъ друга — пътищата съз запазени отъ неприятеля и не може да се излезе. Но въ критични минути давешиятъ се

и за сламка се лови. У Панчо Константиновъ узръва и закрепва мисълта да влъзне въ Велесъ — жестъ, отъ който на мнозина биха побълѣли коситѣ. Той прави на четниците си предложението: „Отъ манастиря се спасихме, новъ животъ живѣемъ, но спасението е само, ако можемъ да влъземъ въ града, иначе сме изгубени“. Всички съ радостъ посрещатъ думите на младия войвода. Изпратените на рекогносцировка организационни куриери се завръщатъ и донасятъ, че шосето за града е завардено и постовете стоятъ въ страни отъ шосето на стотина крачки.

На 21. априлъ къмъ полунощъ, съ голѣмо самообладание и присъствие на духа, четниците — по на десетина крачки единъ следъ другъ — се промъкватъ незабелѣзано по шосето и призори цѣлата чета, носейки ранения четникъ Дочо Буджаковъ, влиза въ кѫщата на Войновъ, вуйко на войводата. Събуденъ отъ сънъ, Войновъ пригръща Константина и набръзо, безъ да държи съмѣтка за опасността, настанива цѣлата чета въ кѫщата си. Войновъ излиза въ центъра на града и съобщава на организационните дейци за спасяването на четата, които единъ следъ другъ почватъ да се промъкватъ, за да я видятъ. Тоя денъ става празникъ на революционния Велесъ и велешани предъ нищо не се спиратъ, само и само да могатъ да видятъ четата. На другия денъ четата се настанива на квартири и престоява цѣли десетъ дни. Турцитѣ отъ особенното весело изражение по лицата на гражданите подушватъ, че четата се е промъкнала въ грѣда, но предъ страхъ да не развалятъ спокойствието си и да не станатъ междуособици въ града си правятъ оглушки.

Следъ десетдневно престояване въ Велесъ, четниците, поокопитени отъ преживѣването въ манастиря, съ приготвляватъ да заминатъ за Бабуна. При все че пѫтищата бѣха запазени отъ войски, градските организационни дейци, познавайки най-малките гънки и по-тайни пѫтища, сполучиха да прекаратъ своите орлете вънъ отъ града въ безопасностъ.

Населението отъ селата Ораовецъ, Войници и Попадия, презъ които преминава четата, посрещатъ войводата и четниците съ сълзи на очи отъ радостъ за избав-

лението. Малко и голъмо тича да поздрави гостите съ „добре дошли“.

Панчо Константиновъ, въ изпълнение на своята тежка мисия, почва оживена дейност; той спохожда по-видните организационни деятели въ района, прави съвещания съ тяхъ, туряйки на дневен редъ въпроса: безпощадна борба за прогонване сръбската пропаганда отъ Рзотъ.

Между това въ началото на 1906 година пропагандата извършва редъ убийства и жестокости въ селата Оръше, Папрадище и Нежилово. Една сръбска чета залавя организационния ръководител на село Оръше, Андрея Стояновъ, когото, следъ голъми изтезания, скалпира (свалия му кожата заедно съ косата отъ главата) и го оставя да умре въ най-тежки мърки. Следъ това залавя ръководителя на село Нежилово Гюро и го убива. Пропагандата при това почва да изтезава населението на трите села и извършва редъ безчестия.

Вследствие на извършените убийства и обезчестявания върху местното население отъ страна на агентите на пропагандата, въ редовете на организацията се оформи становището, да се свика една конференция на ръководителите отъ всички села низъ Бабуна, влизачи въ велешкия и прилепския революционни райони, на която да се сложатъ за разглеждане нетърпящите отлагане организационни въпроси и да се взематъ съответни решения.

Бъ сръдата на месецъ юни 1906 г се събра въ село Войница конференция на организационните ръководители отъ Велешко и отчасти отъ Прилепско. Следъ обстойно обсъждане на положението въ Велешко и Прилепско се очерта становището и се взема единодушно решение: да се изработи общъ планъ за задружни действия противъ четите на пропагандата, който планъ впоследствие напълно се одобри отъ окръжния комитетъ. Тръбващо да се почнатъ терористически акции противъ хората на пропагандата сръдъ села и градове, а отъ друга страна, велешката и прилепската чети, подпомогнати отъ селска милиция да нападнатъ сърбоманските чети въ Поръчието и се справятъ съ тяхъ, като предварително се запали оръжейниятъ складъ на пропагандата, който се намираше въ къщата на свещеника въ с. Крапа, следъ което да се

изгори цълото село изъ основи, понеже въ това село се вземаха решения за избиването на мнозина местни организационни деятели.

Съгласно съществуващото на конференцията въ село Войница, следъ три дни на разположението на велешката чета се явяватъ 120 души милиционери. Пристига също и прилепският войвода Гого Ацевъ съ четата си. Дветъ чети и милиция достигатъ около 180 добре въоружени борци, готови за борба на животъ и смърть. Дветъ чети и милицията съставляватъ единъ отрядъ подъ команда на Панчо Костантиновъ.

На 20. юни отрядът се прибира на бивуакъ надъ с. Габровникъ въ единъ отъ скатовете на Бабуна планина и тамъ престоява цѣлия денъ. На 21 юни отрядът пристига въ село Папрадище, посрещнатъ отъ свещеника Иванъ Аврамовъ и Арсо Локвички. Следъ доклада на Арсо Локвички за направената отъ него рекогносцировка въ Порѣчието окончателно се взема решението да се обсади селото Крапа, въ което се намиратъ на почивка нѣкои отъ сръбските чети. Презъ нощта отрядът тръгва на пътъ. Отрядът, минавайки презъ буйните балкански рѣки и падащи презъ стръмните урви пороища, съ голями усилия пристига на планината Даутица и остава да денува въ единъ отъ нейните склонове, близо до селото Крапа. Благодарение на щателната рекогносцировка на неуморимия ратникъ Арсо Локвички, денът минава спокойно, безъ да сѫ забелѣзани отъ неприятеля следитъ на отряда.

На 22 юни презъ нощта отрядът настъпва и безъ всѣкакви спѣнки обсажда селото Крапа. Единъ отъ часовите на пропагандата съобщава съ изстрѣлъ за приближаващата опасност и избѣгва въ селото. Въ селото се почва усилено движение отъ кѫща въ кѫща, безъ да може да се схване какво се върши. Селските кучета надаватъ силенъ звук.

Веднага групата щурмувачи, състояща се отъ Дачо Йтовъ, Секула Ораовдолски, Миланъ Сърбина, Велко Апостоловъ Попадийски, Спиро Тошевъ и Никола Николовъ влизатъ въ селото и подпалватъ кѫщата на селския свещеникъ. Следъ нѣколко минути се подпалва складътъ на оръжейни материали на пропагандата и бомбитъ по-

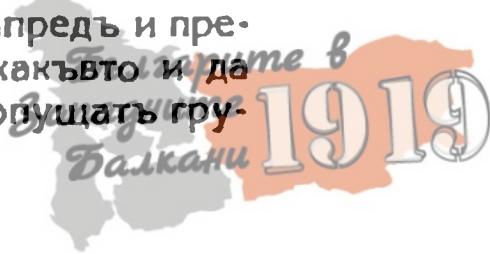

ватъ да избухватъ съ страшна сила. Това внася грозн. суматоха всрѣдъ селото.

Виждайки се на тѣсно и не смѣяйки да се биятъ на открито, голѣма частъ отъ срѣбските чети сполучва да се промъкне презъ обсадата и избѣга въ планината. Отрядътъ навлиза стремително въ селото, обстрелванъ отъ останалите срѣбски четници изъ селските кжщи. Отъ избухването на бомбитѣ отъ оржейния складъ на пропагандата се подпалватъ съседните кжщи, а поради вѣтъра пожарътъ се разпространява въ околността. Огньътъ обзema всичко наоколо, но сражението продължава ожесточено. Въ това сражение срѣбските чети дадоха доста жертви, но все пакъ сполучиха да избѣгатъ. На разсъмване, заплашенъ отъ пристигането на турски войски въ помощъ на пропагандата, отрядътъ набързо напушта с. Крапа и съ усиленъ набѣгъ се изкачва на Даутица планина. На 23 и 24. юни отрядътъ престоява на „Даутица“ и „Скопчарниците“ въ почивка, за да се превържатъ ранените четници и да се проследи движението на четите на пропагандата.

Следъ бѣгството си отъ Крапа, за да си отмѣстятъ, четите на пропагандата, водени отъ войводите Бабунски и Соколовъ, преминаватъ презъ „Даутица“ още на 23. юни и поставятъ засади на „Куртовъ Камъкъ“, съ единствената целъ да причакатъ и убиятъ войводата Панчо Константиновъ. Въ изпълнение на своята замисъль четите на пропагандата поставятъ засади на протежение около 200 метра по единствения путь, презъ който може да се завърне четата на Панчо Константиновъ, за да пристигне въ с. с. Орѣше или Папрадище.

На 25. юни цѣлиятъ отрядъ тръгва за с. Папрадище. Приближавайки мѣстността „Куртовъ Камъкъ“, войводата Константиновъ, къмъ 5 часа и 30 минути следъ обѣдъ изпраща въ авангардъ помощника си Дачо Йотовъ съ група четници да премине „Куртовъ Камъкъ“, като му дава наставления и предупреждава зорко да бди и да огледа щателно мѣстността, като при преминаването групата му да се движи въ верига. Въ изпълнение възложената му задача, Дачо Йотовъ тръгва напредъ и преминава „Куртовъ Камъкъ“, безъ да даде каквъто и да било сигналъ. Засадите на пропагандата прорушатъ гру-

пата на Дачо Йотовъ, за да влѣзе въ засадата ядрото заедно съ войводите.

Носѣше се слухъ, че Дачо Йотовъ видѣлъ засадитѣ, но за да запази себе си, преминава бързо къмъ с. Орѣше безъ да даде сигналъ на отряда. Впоследствие поради тия слухове стана анкета отъ Иванъ Гарвановъ и Добри Даскаловъ, която, следъ като разпита четниците отъ групата на Дачо Йотовъ, установи, че Дачо Йотовъ не е видѣлъ засадата.

Къмъ 6 часа слѣдъ обедъ, насконо следъ преминаването на групата на Дачо Йотовъ, войводата Панчо Константиновъ, вървейки на чело на отряда, заедно съ прилепския войвода Гого Ацевъ и помощника му Мирчо Найденовъ, порѣчкиятъ войвода Арсо Йовевъ Локвички, четникътъ Цвѣтанъ Стровиянчето и Цоню Андрейчевъ, се обръща къмъ последния съ думитѣ: Цонъо, наближаваме „Куртовъ Камъкъ“, гдето преди три години падна убитъ отъ засада на пропагандата Стефанъ Дечевъ, та най-добре ще направишъ да се повърнешъ назадъ и щателно да провѣришъ дали другарите сѫ се подредили да преминаватъ по на 10-20 крачки единъ следъ другъ; страхъ ме е да не стане нѣкой хаталъкъ, май много е опасно тукъ. Недоизказалъ се още, срещу групата изъ засада последватъ нѣколко залпа. Още отъ първиятъ залпъ пада убитъ войводата Панчо Константиновъ, веднага следъ него пада убитъ четникътъ Цвѣтанъ Стровиянчето и нѣколцина четници ранени. По стрелбата на пушките всички схващатъ, че засадата е устроена отъ четните на пропагандата. Следъ малко се дочуватъ гласовете на Григоръ Соколовъ и Тренко, съ цинични псуви отправени къмъ Константинова.

Макаръ и силно изненаданъ отъ устроената засада и тежката загуба на Константинова, войводата Гого Ацевъ застава на чело на отряда и дава заповѣдъ за заемане по-сгодни позиции за отстояване на неприятеля. Отъ внезапните залпове на неприятеля въ първия моментъ настѫпва всрѣдъ цѣлия отрядъ едно вцепеняване и недоумение. Никой не може да схване где е залегналъ неприятеля. Гласътъ на Гого Ацевъ въ моментъ уяснява положението и всички заематъ позиции и почватъ да свистятъ куршуми между дветѣ страни. Непри-

ятельтъ открива силенъ пушеченъ огънъ къмъ групата, въ която се намиратъ Гого Ацевъ и Арсо Локвички. Всрѣдъ адския и злокобенъ вой на ренегатитѣ и свистенето на куршумитѣ пада тежко раненъ войводата Гого Ацевъ. Веднага ржководството на отряда преминава въ ръцетѣ на Мирчо Найденовъ.

Отрядътъ окончателно се съзвезма отъ изненадата и дава решителенъ отпоръ. Сражението продължава до късна нощъ. Сръбските чети, виждайки се въ критическо положение, бързо отстъпватъ по направление на село Богомила.

На 26. юни, рано сутринта, пристигатъ на полесражението турски войски. Отрядътъ веднага отстъпва на върха „Якупица“, надъ село Нежилово, отъ гдето наблюдава движението на войските. Войските, следъ като престояватъ 2—3 часа на полесражението и оплячкосватъ убититѣ, се завръщатъ въ село Богомила.

На 27. юни селяни отъ Орѣше и Папрадище отиватъ на „Куртовъ камъкъ“, гдето намиратъ убити 10 сръбски четници, прибиратъ труповете на Панчо Константиновъ и другарите му и ги погребватъ. Трупътъ на Гого Ацевъ, макаръ и най-щателно претърсена мястността, не могли да намърятъ. На 28. юни селяните намиратъ трупа на Гого Ацевъ захвърленъ въ един драки и констатиратъ, че той е доубитъ отъ неприятеля.

Съ загубата на войводите Константиновъ и Гого Ацевъ ръцетѣ на пропагандата се окончателно развързаха, понеже нѣмаше кой да имъ се противопостави.

На 27. юни Мирчо Найденовъ съ четата си се раздѣля отъ велешката чета на „Якупица“ и потегля за Прилепско. Минавайки край с. Кѫбиново, той изненадва една отъ сръбските чети, влязя въ сражение и убива единъ отъ четниците на пропагандата, въ когото Мирчо намира чантата съ архивата на Гого Ацевъ. Следъ това Мирчо Найденовъ се оттегля въ селата на прилепския районъ.

Следъ трагичния край на войводата Панчо Константиновъ на „Куртовъ камъкъ“ предъ очите на Дачо Йотовъ блѣсна перспективата най-после да стане околовийски войвода, което редъ години бѣше интимната мисъл на този простъ човѣкъ. Между Дачо Йотовъ, То-

доръ Дочевъ, Велко Попадийски и Секула Ораовдолски се почва борба за първенство, която междуособна борба даде най-голъма възможност на пропагандата по-свободно да действува въ „Азотъ“, понеже тя не сръщаше вече оня решителенъ отпоръ въ лицето на Панчо Константинова. Цѣлата чета се раздѣля на групи и всѣка група работи на своя глава, безъ да държи смѣтка за интересите на организацията. Четитѣ напуштатъ „Азотъ“ и прекарватъ повечето въ „Клепата“.

Презъ м. декемврий Велко Апостоловъ съ четници си Спиро Тошевъ, Щерю Влашето, Миланъ Кърджиевъ и Гьошо отъ Баница влиза въ с. Попадия заедно съ четата на Локвичанеца. По предателство на хора отъ пропагандата, турската потера обсажда селото и се започва ожесточено сражение, което трае отъ обѣдъ до вечеръта. Благодарение на силния студъ и поледицата затворитѣ на пушкитѣ не могатъ да действуватъ. И аскеръ и четници се смиръзватъ. Къмъ полунощ четницитѣ съвършено вкоченясили отъ студъ преминаватъ покрай самия аскеръ, който не можелъ да стреля и пристигатъ на тарлото на Велко Попадийски. Тамъ ги пресрѣщатъ четитѣ на Петъръ Ацевъ, Иванъ Смичковъ и Мирчо Найденовъ, които щомъ чули пушечния огънь, тръгватъ на помощъ. Въ това сражение четитѣ не даватъ никакви жертви.

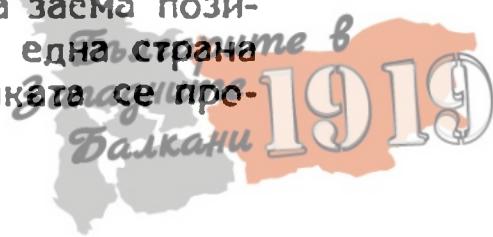
Благодарение на силния студъ четата на Велко Попадийски се отърва отъ явна смърть. Пропагандата бѣше решила да убие Велко Попадийски и Секула Ораовдолски, които имаха голъмо влияние средъ местното население, за да не ѝ пречатъ въ работата, като си служеше съ предателства.

ГЛАВА XI.

Сражението въ с. Смилевци. Сражението въ с. Никодичъ и върха „Китка“. Сражението въ с. Владилевци Сражението на „Яворът“. Сражението въ Дръново. Конференцията въ с. Войница. Четата на Таню Николовъ въ Велешко. Присъдата въ с. Попадия. Обсадата на с. Никодимъ. Сражението въ Никодимския балканъ. Четите на Петър Яцевъ, Михаилъ Чаковъ и Христо Цвѣтковъ пристигатъ въ Велешко. Обсадата на Никодимъ. Концентрирането сборни съби на фронть Никодимъ – Попадия – Ракле. Сражението на „Ножотъ“ и „Попадийски чукари“. Отстъплението. Връщането на Михаилъ Чаковъ. Мъстонахождението на Дачо Йотовъ. Залавянето на Гошо Паргалевъ. Дачо Йотовъ напушта Велешко. Александъръ Андреевъ Чапата. Убийството на Ангелко Чупаровъ. Петима районни войводи въ Велешко.

Следъ смъртта на Панчо Константиновъ за велешки околийски войвода остава Дачо Йотовъ. На 28. януари 1907 година четите на Дачо Йотовъ и Велко Ростоловъ Попадийски, минавайки презъ село Смилевци, попадатъ въ засадата на сръбската чета. Сражението се води ожесточено и отъ дветъ страни. Виждайки, че на полесражението пристига аскеръ, четите набързо отстъпватъ и, за да прикриятъ следите си, се пръскатъ въ разни посоки. Въ това сражение пада тежко раненъ четникът Колю Оризарчето. Четниците Симеонъ Денковъ и Александъръ Николовъ Станковъ взематъ ранения си другаръ на гърбъ и го понасятъ подъ усиления огънь на неприятеля по посока къмъ Никодимския балканъ. Тримата четници пристигатъ въ с. Никодимъ, където Денковъ превързва ранения и оставатъ на почивка.

Цѣли четири дни четниците Симеонъ Денковъ и Александъръ Станковъ се грижатъ за ранения си другаръ Колю Оризарчето, като същевременно съобщаватъ на районната чета мъстонахождението си. На 1. февруари 1907 година, привечеръ, селяните имъ съобщаватъ, че сръбска чета е обхванала селото. Да се предгадатъ на сръбската чета и дума не можело да става, поради което тройката решава да си отвори путь презъ веригите на неприятеля. Тѣ веднага почватъ да отстъпватъ, стремейки се да заематъ една височина надъ селото. Обаче тѣ забелязватъ, че пристига потера, която почва да заема позиции. Виждайки се между два огъня – отъ една страна аскерътъ, а отъ друга сръбската чета – тройката се про-

мъкva презъ редоветъ на сръбската чета. Последната, щомъ забелѣзва движението на тройката, почва да я обстрелва, но при все това съ бомбовъ огънь тройката си пробива путь и се отдалечава. При това положение и аскера и сръбската чета влизатъ въ диритъ на тройката и обхващатъ цѣлия балканъ.

На 2 февруарий, на разсъмване, тройката се изкачва по Никодимския балканъ, проследена отъ неприятеля. Тройката сполучва да заеме върха „Китка“. Веднага следъ това потерата, по указанията на сръбската чета, обхваща върха „Китка“ и почва да сипе грвдъ отъ куршуми срещу тримата храбреци. Още при първите изстрили на потерата повторно пада тежко раненъ Колю·Оризарчето. Потерата стъга обръча и сипе ураганенъ огънь. Всрѣдъ вихъра на неравната ожесточена борба пада пронизанъ отъ вражи куршумъ и четникъ Симеонъ Денковъ¹. Останалиятъ живъ четникъ Александъръ Станковъ, виждайки, че остава самъ-самичъкъ и че ще падне може би живъ въ рѫцетъ на неприятеля, подпалва една бомба и я хвърля всрѣдъ противника. Докато се окопити противникъ, Станковъ почва да бѣга и преминава веригата на неприятеля. На 3 февруарий селяни отъ Никодимъ, следъ щателно претърсане гората, намиратъ Александъръ скритъ въ една драка. Той ги отвежда на полесражението, взематъ труповетъ на Денковъ и Колю и ги погребватъ въ с. Никодимъ.

На 18 февруарий 1907 г. четата на Велко Попадийски влиза въ сражение съ една отъ сръбските чети при с. Владиловци. На помощь на Велко пристига тиквешката чета, която по това време е прикривала следитъ си отъ една турска потеря. Въ това сражение организацион-

¹) Симеонъ Денковъ е роденъ въ София презъ 1885 г. Още като 17 год. юноша, презъ 1903 г. участва въ сражението на върха „Китка“ съ четата на Панчо Константиновъ; презъ 1904 г. той стана четникъ на Атанасъ Бабата; презъ 1905 г. той стана секретарь на кичевския войвода Пешо Паша. Презъ м. септемврий 1906 г., поради болестъ С. Денковъ заедно съ братовчеда си Александъръ Станковъ, тръгватъ за България. Обаче, при преминаването имъ презъ Вепешко, войводата Дачо Йотовъ ги заставя да останатъ въ района му за 1-2 месеци. Следъ като участвува въ редица сражения въ Вепешко съ турци и сърби, Симеонъ Денковъ сложи морни гръди въ Никодимския балканъ.

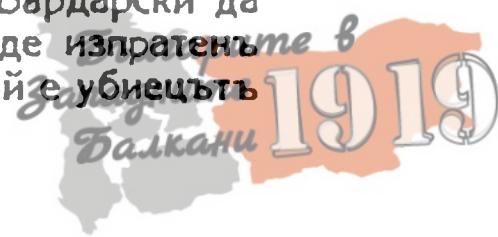
нитъ чети не даватъ никакви жертви. Привечерь пристига турската потера, обаче организационните чети сполучватъ да отстъпятъ овреме, безъ да може аскерътъ да ги обстреля.

На първия ден на Великденъ 1907 година велешката чета, подъ войводството на Дачо Йотовъ, следи движението на четитъ на пропагандата въ Бистришкия балканъ. Четата потегля за с. Црешново, обаче на мястността „Яворътъ“ попада въ засадата на сърбоманския войвода Тренко Крапянинъ. Следъ ожесточено сражение, което трае около 7 часа, почва да пристига къмъ полесражението аскеръ. Четата на Тренко, не виждайки пристигнато на аскера и поставена въ неловко положение, почва да отстъпва, обаче, четникътъ Щерю Влахчето, отъ Крушово — единъ добъръ стрелецъ — се промъква близо до неприятеля и предъ самитъ сръбски четници застреля войводата имъ Гренко, следъ което се изтегля при другаритъ си. Организационната чета се оттегля отъ полесражението въ момента, когато аскерътъ почва да я обстреля.

Убийството на Тренко се почувствува въ редоветъ на пропагандата като единъ голъмъ и смълъ ударъ. Бабунски и Григоръ Соколовъ се заканватъ предъ организационни хора, че по заповѣдь отъ Београдъ искатъ да уловятъ живъ убиеца на Тренко — Щерю Влашето и го откаратъ въ Београдъ да види сръбскиятъ кралъ, кой е убиеца на великия войвода Тренко.

Следъ убийството на Тренко четитъ на пропагандата почватъ да устройватъ засади на организационните чети, съ единствената цель да заловятъ живъ Щерю Влашето.

Следъ 14 дни отъ Великденъ 1907 година, т. е. на втората недѣля, организационниятъ районенъ войвода Стефанъ Вардарски (наричанъ още Малъкъ Стефанъ), родомъ отъ село Градско, званиава по организационна работа съ 5 четници въ село Дрѣново. По донесение на пропагандата четата е проследена отъ Иванъ Бабунски, който съ голъма чета влиза въ селото и обсажда кѫщата, въ която се е прикрила 6-членната чета. Следъ обсадата Бабунски предлага на войводата Вардарски да предаде живъ Щерю Влашето, който ще биде изпратенъ въ Бѣлградъ, за да види сръбския кралъ, кой е убиецъ

на сръбския великъ войвода Тренко, като обещава съ честна дума, че ще пусне войводата заедно съ останалите му четирима четници невредими да излѣзатъ отъ засадата. Вардарски му отказва да предаде Щерю. Тогава Бабунски се обръща къмъ Щерю и му казва: „Ако ти жалишъ другаритъ си и ако си юнакъ, остани въ кѫщата, а другаритъ ти да се изтеглятъ отъ селото, а ти следъ това ми се предай да те отведа въ Бѣлградъ.“ Вардарски и другаритъ му съ присмѣхъ посрѣщатъ предложението на Бабунски и му заявяватъ, че тѣ ще се биятъ, докато тече кръвъ въ жилитъ имъ, после що ще да става. А колкото се отнася до искането му, да предадатъ Щерю „курбанъ“ на сръбската пропаганда, никога не могатъ да сторятъ това престъпление противъ любимия си другаръ. Следъ тоя категориченъ отказъ, Бабунски съ четата си почна да обстрѣлва кѫщата и сражението между дветѣ чети трае цѣлъ день. Последователнитѣ атаки на Бабунски се посрѣщатъ съ залповъ огънь отъ шепата борци. Но при все това интимната мисъль на Бабунски си остава да залови Щерю живъ, поради което не иска да щурмува кѫщата. Впоследствие, виждайки какъ въ сражението падатъ убити негови четници, Бабунски се озвѣрява, забравя заповедта на сръбския краль и накарва четниците си да запалятъ кѫщата. Срѣдъ огненитѣ езици, обзели вече цѣлата кѫща, Вардарски и другаритъ му излизатъ отъ кѫщата да си пробиятъ путь съ бомбовъ огънь, обаче отъ залповия огънь на неприятеля падатъ убити Стефанъ Вардарски, Щерю Влашето и Дане Недѣлковъ отъ с. Орѣше, а останалите двама четници се задушаватъ отъ огъня и намиратъ смъртъта си срѣдъ пламъците на горящата кѫща.

Трагедията въ с. Дрѣново бѣше единъ голѣмъ реваншъ на сръбската пропаганда. Въ организационните срѣди въ Велешката околия тая трагедия се понесе много тежко, като всички намираха за главенъ виновникъ оклийския войвода Дачо Йотовъ, който, знайки, че пропагандата тѣрси случай да улови живъ Щерю Влашето, е пусналъ Стефанъ Вардарски самъ да отива въ Дрѣново.

Наскоро следъ избиването на Стефанъ Вардарски, оклийскиятъ войвода Дачо Йотовъ заминава съ

четатаси за село Войница. Въ последното село пристига отъ Велесъ, заедно съ 20 души въоружени милиционери, велешанинът Крумъ Зографовъ, съ единствената цель да обезоржи Дачо Йотовъ, като неспособенъ вече да ржководи велешкия оклийски районъ. Презъ същия денъ тоже въ Попадия пристига и войводата Иванъ Наумовъ Алябака само съ четника си Колью Пановъ Каракашчето. Въ селото става среща между Алябака и Зографовъ, които помежду си взематъ решението да отстроятъ Дачо Йотовъ отъ Велешко. Алябака и Зографовъ предлагатъ на Дачо Йотовъ веднага да напусне велешкия районъ и да замине за България, обаче Дачо Йотовъ отказва категорически да стори това. И двата лагера сѫ на бойна нога. Преговорите продължаватъ нѣколко дни поредъ, като и двата лагера сѫ готови да се нахврлятъ единъ върху другъ. Въ критическия моментъ, когато вече дохожда времето да престанатъ язиците, а да започнатъ да говорятъ пушките, пристигатъ прилепскиятъ войвода Петъръ Ацевъ и тиквешкиятъ войвода Добри Даскаловъ съ четите си. Последните двама войводи се намѣсватъ въ ожесточения споръ между двата лагера и временно ги заставятъ да спратъ враждебните си действия. Следъ тая намѣса става конференция между Иванъ Наумовъ Алябака, Добри Даскаловъ, Петъръ Ацевъ и Крумъ Зографовъ, като Ацевъ и Даскаловъ въздействуватъ върху Алябака и Зографовъ да отстъпятъ временно отъ становището си на Дачо Йотовъ да остане временно въ Велешко, докато въпросътъ се разреши отъ компетентните инстанции. Следъ като Алябака и Зографовъ възприематъ предложението на Ацевъ и Даскаловъ, всички заминаватъ въ районите си, а Дачо Йотовъ остава въ Велешко.

Масовиятъ тероръ на пропагандата стресна ВМРО, която, за да може поне отчасти да пресъчне домогванията ѝ, презъ пролѣтта на 1907 г. реши да изпрати по-голѣми сили, съ задача да се нанесе единъ мошенъ ударъ на нелегалната сила на пропагандата и се засхватъ Азотъ и Порѣчието, следъ което да се справятъ и съ интелектуалните ѝ сили въ Велесъ и Прилепъ. Възъ основа на това ВМРО почна да организира четите на Тано Николовъ, Иванъ Наумовъ Алябака и Михаилъ Чаковъ.

Въ срѣдата на м. Априлъ 1907 г. войводата Таню

Николовъ, съ 48-членна чета, тръгна за Бабуна планина. На 22. априлъ четата пристига благополучно Вардар, обаче велешани, знайки че Тано Николовъ е човекъ на Б. Сарафовъ, му правятъ пречки за преминаването му на дъсния бръгъ на Вардаръ. Следъ дълго водени преговори, Тано Николовъ дава ултиматумъ на велешани: веднага да му дадатъ каналъ, иначе самъ ще влезе въ града. На 23. априлъ пристигатъ куриери и прекарватъ четата на дъсния бръгъ покрай самия градъ. Четата преминава Вардаръ покрай самите постове, обаче, за да запазятъ кожата си, турските началници затварятъ очите си и четата необезпокоявана, съ усиленъ маршрутъ пристига въ село Ораовецъ, где остава да денува. На 24. априлъ, по нареддането на Тано Николовъ, пристигатъ ржководителите отъ съседните села на конференция. Предъ ржководителите Тано Николовъ съобщава, че накрото ще пристигнатъ голъмите чети на Иванъ Наумовъ Алябака и Михаилъ Чаковъ, които ще останатъ за по-дълго време въ Велешко. Понеже по това време пропагандата не срещаше никаква съпротива и вече надничаше да навлезе въ Клепата и полето, тсва съобщение внася ентузиазъмъ всрѣдъ организационните ржководители. За да могатъ ржководителите да внесатъ успокоение всрѣдъ населението Тано Николовъ имъ съобщава, че накрото ще замине за с. Попадия, следъ което ще влезе въ Никодимъ и Степанци.

Накрото следъ това четата на Тано Николовъ пристига въ с. Попадия, посрещната отъ районния войвода на Клепата Велко Апостоловъ Попадийски.

Още при формирането на четата на Тано Николовъ, въ нея сполучва да се промъкне нѣкой си Иванъ, агентъ на срѣбската пропаганда, който заедно съ четата пристига въ Велешко. Той е билъ войникъ въ българската армия, обаче дезертиралъ въ Сърбия, отъ гдето агенти на пропагандата го натоварили съ мисията да убие Иванъ Наумовъ Алябака, Тано Николовъ и останалите войводи, които ще влезатъ въ Велешко. Срещу предложеното му възнаграждение, той прие мисията, заминава тайно за България и влиза въ състава на четата на Тано Николовъ. Въ с. Попадия той открива плана сите въ нѣкои отъ четниците, като имъ съобщава, че ико

сполучатъ дв извършатъ тая работа, ще бждатъ богато възнаградени. Секретарът на четата Благой Каракановъ открива посрѣдствомъ „квндардисантѣ“ четници домогванията на срѣбския агентъ и съобщава на войводата. Последниятъ назначава специални хора, които ставатъ съ него близки и се съгласяватъ на неговите планове съ единствената цель да могатъ да следятъ всѣка негова проява и действие и донасятъ на войводата. Малко по-малко Иванъ влиза въ контактъ съ б четници, които по нареддането на Тано Николовъ напълно му обещаватъ своята подкрепа да станать негови сподвижници. Тогава Иванъ имъ открива плана си: да дочакатъ дохаждането на Иванъ Наумовъ Алябака, следъ което да убиятъ Алябака, Тано Николовъ, Петър Ацевъ и още нѣколцина, които той посочи отпосле; следъ изпълняването на тия убийства, щѣли да избѣгатъ въ Никодимъ, гдето хората на Бабунски и Григоръ Соколовъ щѣли да ги причакатъ и отведатъ въ Сърбия, гдето щѣли да бждатъ обсипани съ злато. Четниците „заговорници“ съобщаватъ на Тано Николовъ плана за избиването на войводите.

За да се справи веднага съ агента на срѣбската пропаганда и даде примѣръ, какъ се наказватъ срѣбскиятъ пратеници, Тано Николовъ свиква въ с. Попадия цѣлото население и, въ присѫтствието на цѣлата чета и селското ржководно тѣло, съставя революционенъ сѫдъ. Последниятъ подлага на разпитъ срѣбския агентъ и неговите „довѣреници“. Следъ разкриването нишките на плана му, Иванъ почва да се моли за милост и самъ почва да разказва подробно, какъ се е увлѣкълъ отъ обещанията на срѣбската пропаганда. Революционниятъ сѫдъ, за да даде примѣръ на всички, осужда измѣнника Иванъ на смърть чрезъ обесване и присѫдата веднага се изпълнява. Обесването на Иванъ внася страхъ всрѣдъ малодушните и агентите на пропагандата.

Веднага следъ изпълняването смъртната присѫда надъ агента на пропагандата, четите на Тано Николовъ и Велко Пападийски обсаждатъ с. Никодимъ. Половината отъ четата подържа обсадата, а войводата Т. Николовъ съ останалата половина влезя въ селото, като дава нареддане, щото всички селяни да се събератъ на селския

Зойводите Мирчо Найденовъ, Т. Николовъ и Гьоре Спирковъ Ленинданца.

мегданъ. На уреченото време събранието става и Тано Николовъ заявява на селяните: „Разъ никога не можехъ да повървамъ, че такова чисто българско село нѣкога може да стане сърбоманско. Нима отъ страхъ трѣбва да станете и мохамедани?“. Тогава ствва селскиятъ ржководителъ и му съобщава следното: „Следъ убийството на Гого Ацевъ и Панчо Константиновъ напорътъ на пропагандата е извѣнредно голѣмъ. Ако Иванъ Алябака е тукъ, ние не ще се уплашимъ, обаче ние живѣемъ предъ ежедневния страхъ, че ще бѫдемъ избити отъ Йованъ Бабунски и поради това ние му обещаваме, че ще останемъ тѣхни хора, когато въ сѫщностъ ние сме българи и само български знаемъ да говоримъ, безъ да знаемъ поне една срѣбска дума. Но що да правимъ ние селянинъ, когато и самитѣ турци ни казватъ: Държете се съ Бабунски, станете сърби, за да запазите живота си. При това ние виждаме, че срѣбскитѣ войводи сѫ много добре съ турцитѣ, и щомъ Бабунски излѣзе отъ селото, аскерътъ влиза или обратното. Имало е случаи, когато срѣбската чета се срѣща съ аскера, поздравяватъ се и се разминаватъ, безъ нѣкой путь да сѫ се ударили. Щомъ нашитѣ чети се засилватъ и щомъ дойде Иванъ Алябака, никога нѣма да бѫдемъ сърбомани“.

Следъ тая конференция, която даде на селяните куражъ, четитѣ земинаватъ по обиколка изъ другитѣ села.

На 20. Май четата на Тано Николовъ залавя единъ отъ куриеритѣ на пропагандата и го отвежда въ Никодимския балканъ. Обаче пропагандата веднага съобщава на турската властъ, че четата е въ балкана. Пристига потера, водена отъ агенти на пропагандата, и узнава мястонахождението на четата. Четникътъ Василь Д. Поповъ държи вързанъ куриера на пропагандата. За моментъ Поповъ се обрѣща да чуе заповѣдъта на войводата, обаче куриера хуква да бѣга по направление на аскера, но войводата се прицелва и го застрелва. Веднага следъ това аскерътъ почва да обстрѣлва четата. Сражението между четата и потерата се води съ голѣмо ожесточение. Излѣзлиятъ напредъ милязиминъ, за да се запази отъ силния пушеченъ огнь, се скрива въ една извѣнредно опасна варница. За да заеме по-изгодни позиции, аскерътъ, нами-

Войводата Гьоре Спирковъ Лекищанецъ

Българите в
Западните
Далкани 1919

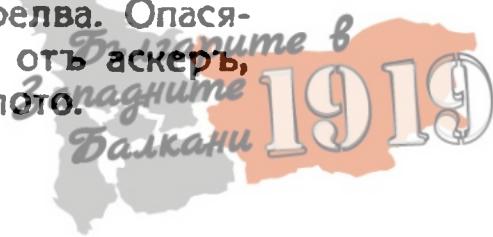
ращъ се около варницата, отстъпва, безъ да знае, че милязиминътъ е въ варницата. Последниятъ, щомъ схваща че войниците му отстъпватъ, иска да излѣзе отъ варницата и да отстъпи, обаче четата започва залпова стрелба къмъ варницата и той обратно слиза въ нея. Следъ прекратяване на стрелбата, войводата Тано Николовъ завежда разговоръ съ милязими и му заявява: „Прощавамъ ти живота, излѣзъ изъ варницата, прибери си аскера и иди каки на началството си, че ако сте хора и вървате въ Бога, не трѣбва само насъ българитъ да преследвате, а срѣбскитъ и грѣцки чети да пропускате да ни правятъ засади и ви шпионствуватъ“. Милязиминътъ обещава, че ще каже всичко това на началството си и се измѣква отъ варницата, прибира войниците си и се оттегля. Следъ това четата веднага се отправя къмъ Тиквешко за да укрие следите си.

Въ края на м. май въ Велешко пристигна Петъръ Яцевъ, срѣща се съ четата на Тано Николовъ и дветѣ чети почватъ да се движатъ заедно низъ Велешко и Прилепско.

На 8. юни 1907 година преминава Вардара ново назначениятъ велешки войвода Михаилъ Чаковъ съ 50-членната си чета, а следъ нѣколко дни пристига и костурската чета на Христо Цвѣтковъ, състояща се отъ 30 четници.

На 22. юни 1907 година сборните чети на Михаилъ Чаковъ, Т. Николовъ, Петъръ Яцевъ, Мирчо Найденовъ и Христо Цвѣтковъ обсаждатъ село Никодимъ, знайки съ положителностъ, че въ селото се намиратъ две срѣбски чети. Последните, щомъ виждатъ че организационните чети обсаждатъ селото, един отъ тѣхъ сполучватъ да се облѣчатъ въ женски дрехи, други се изпокриватъ въ пригответи отъ по-рано скривници, а трети се промъкватъ между говедата като говедари и сполучватъ да избѣгатъ вънъ отъ обсадата.

При най-щателенъ обискъ сборните чети не могатъ да откриятъ нищо, обаче по една случайностъ Тано Николовъ залавя ржководителя на пропагандата въ село Никодимъ (голѣмъ сърбоманинъ) и го застреля. Опасявайки се да не бѫдатъ ударени въ тилъ отъ аскеръ, организационните чети се оттеглятъ отъ селото.

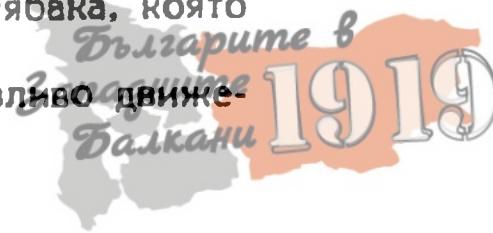
На 6. юлий, заподозръният въ шпионажъ на пропагандата организационен ржководител на с. Никодимъ, пристига съ група четници на „Попадийски Чукари“. Той признава, че се е подхлъзнал и моли за прошка. Между това Тано Николовъ набързо отива при другите войводи по спъшна работа, ржководителът почва да се моли и кълне въ върностъ, вследствие на което прилѣпскиятъ войвода Петъръ Ацевъ го пушта да си отиде, обаче той вместо да удържи клетвата си впоследствие става предател.

Войводскиятъ съветъ, виждайки че може да се разиграятъ по-важни събития, дава заповедъ до местните организации веднага да пригответъ за четитъ и милицията за три дни хлъбъ и суха храна (варено месо), за 500 човѣка.

На 10. юлий между селата Попадия — Никодимъ — Ракле се групираха организационните чети на Тано Николовъ, Михаилъ Чаковъ, Петъръ Ацевъ, Мирчо Найденовъ, Христо Цвѣтковъ и Георги Мориховски, съ около 150 четници, придружени отъ 300 милиционери.

На 11. юлий сборните чети обсаждатъ Никодимъ, за да се справятъ съ влѣзлите въ селото срѣбъски чети, обаче те получватъ да избѣгатъ. Виждайки, че организацияните чети въ всѣко отношение ги превъзхождатъ и страхувайки се отъ окончателно разбиване на силите имъ, агентитетъ на пропагандата, за да могатъ да нанесатъ единъ по-голѣмъ ударъ на организацията, пристигватъ къмъ най-позорното дѣяние — предателството. Те даватъ най-подробни сведения за движението на организацияните чети, поради което войските отъ Битоля, Прилѣпъ, Воденъ, Леринъ, Тиквешъ и Велесъ получаватъ нареждане, веднага да навлѣзатъ въ Бабуна. Прилепскиятъ градски революционен комитетъ, узнавайки отъ турци въ услуга на организацията за приготовлението на властъта, съобщава на организационните чети да се оттеглятъ къмъ Мориховско, обаче надценявайки силите си и за да не се внесе малодушие всрѣдъ бойците, войводите забавятъ оттеглянето, очаквайки пристигането на четата на Иванъ Наумовъ Алябака, която вече бѣше минала Вардаръ.

Войводскиятъ съветъ, следейки предпазливо движе-

Войводата Михаил Чаковъ съ четата си.

Българите в
Западните
Балкани 1919

нието на агентите на пропагандата и очаквайки пристигането на войските, разделя силите си на две групи: първата, състояща се от четите на Тано Николовъ, Петър Ацевъ и Георги Мориховски заедно съ цялата милиция, заема високата „Попадийски Чукари“, а втората, от четите на Михаил Чаковъ, Христо Цвѣтковъ и Мирчо Найденовъ, заема върха „Ножотъ“, близо и непосредствено до с. Ракле. Оттамъ две групи от по 8 души, подъ войводството на Секула Ораовдолски и Велко Попадийски, отиват за охрана на върха „Ясенова Глава“, между селата Никодимъ и Владиловци.

На 13. юлий вечеръта, извикани съ бързо нареждане, войводите Чаковъ, Цвѣтковъ и Мирчо отиват на съветъ при войводите от първата група, а временно за войвода на „Ножотъ“ остава секретарът на Велешката чета Петко Койчевъ.

През тая нощ пристига и 50-членната чета на Иванъ Наумовъ Алябака, която съ усиленъ маршрут, едва сполучва да стигне въ Попадия, въ помощь на сборните чети.

Отъ завърналиятъ се отъ рекогносцировка четници, съветътъ узнава за наближаващата опасност и, за да може да се даде по-мощенъ отпоръ на неприятеля, веднага изпраща куриери на „Ножотъ“ съ заповѣдъ: всички четници да се прибератъ на „Попадийската Воденица“. Едновременно съ куриера на войводския съветъ, на „Ножотъ“ пристига и куриеръ отъ Велко Попадийски, който съобщава за бързото настъпление на войски къмъ тая висота.

По това време на „Ножотъ“, следъ заминаването на войводите за войводския съветъ, бъха останали 54 четници. Между тяхъ бъше цялата костурска чета, брояща 30 души. Войводата ѝ Христо Цвѣтковъ, при заминаването си за войводския съветъ, бъше я повѣрилъ на своя помощникъ Атанасъ Поповъ, родомъ отъ костурското село Шестеово, единъ буенъ и до безумие храбъръ 19-годишенъ юноша. Къмъ сѫщата чета се е числилъ и доброволно отложчилиятъ се отъ военното училище въ София юнкеръ Трендафилъ Думбалаковъ, родомъ отъ солунското село Сухо, единакво буенъ и безумно храбъръ юноша, съвръстникъ на Атанасъ Поповъ.

Костурска чета, избита на Ножотъ.

Когато куриеритѣ предаватъ заповѣдъта на войводския съветъ, Атанасъ Поповъ и Трендафилъ Думбала-ковъ отъ името на костурчани имъ заявяватъ, че тѣ считатъ тая заповѣдь за неумѣстна и нереволюционна, че тѣ нѣма да се подчинятъ на нея и че тѣ, на укогъ на трихиляндната вражеска орда, която отъ всички страни обкръжваше „Ножотъ“ ще приематъ боя.

„Ще кажете на войводите, че това е безвъзвратното решение на костурчани и че това решение тѣ ще го изпълнятъ, даже ако останатъ сами, презирайки опасността и рискувайки да умратъ до единъ Защото тѣ дойдоха тукъ да се биятъ, а не да отстъпватъ“.

Съ тия слова, силни и страшни, тѣ се сбогуватъ съ куриеритѣ. Тия слова, обаче, при явната подръжка на Петко Койчевъ и Найдо Арсовъ, отъ с. Папрадища, възпламеняватъ всички четници отъ другите чети. И всрѣдъ едно трогателно пригръщане и цѣлуване злокобното решение биде взето единодушно и единогласно отъ всички: да встѫпятъ въ бой, да измратъ до единъ, но да не отстъпятъ на врага „Ножотъ“. И всички усилено се заематъ съ укрепяването на позицията.

Куриеритѣ, виждайки настѫплението на първите неприятелски вериги, едва сполучватъ да се прибератъ при ядрото и съобщаватъ решението на 54-тѣхъ. И войводи, и четници, и милиция, виждайки необмислената имъ постѣпки, се смайватъ отъ това решение; но да имъ се помогне е невъзможно, тѣй като всички пѫтища, водещи къмъ „Ножотъ“, сѫ обхванати отъ неприятеля, а грамадни военни части настѫпватъ и къмъ „Попадийски Чукари“.

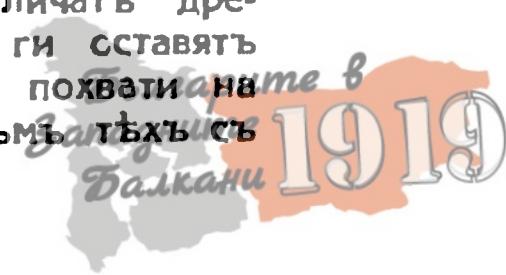
На „Попадийски Чукари“ призори пристигатъ сестрите на Велко Попадийски Мара и Петра съ два бѣкли вода и съобщаватъ на войводите, че турски патраули се стремятъ да заематъ високата. Въ това време единъ селянинъ се провиква съ силенъ гласъ: „Скоро те бре-е-е-й... воловетѣ навлѣзоха въ нивата.“ Разбрали донесението на селянина, веднага Тано Николовъ съ Мирчо Найденовъ и Никола Странджата заематъ чукарата, а друга една чукара заематъ Михаилъ Чаковъ съ Цвѣтко Попадийски и група четници. Първите турски патраули падатъ убити отъ ненадейния огнь на четниците Тодоръ Дочевъ, Никола Христовъ Болгуревъ и Благой Кераатанасовъ.

Тано Николовъ води сражение съ войските идещи отъ къмъ Велесъ и Тиквешъ, Алябака се бие съ войските, които отиватъ къмъ „Ножотъ“, за да даде възможностъ на „ножовци“ да отстъпятъ. И всичви, и четници, и милиция сѫ на мястото си.

Още съ пукването на зората, на 14. юлий, неприятелските вериги обикалятъ отъ всички страни „Ножотъ“. Боятъ се почва съ ожесточение. Презъ сѫщото време и на „Попадийски Чукари“ се води ожесточено сражение съ настъпващия неприятель, но, за да могатъ поне отчасти да улеснятъ 54-тѣхъ, бойците отъ първата група отправятъ честъ залповъ огънь по настъпващите къмъ „Ножотъ“ турски войски. Отправената отъ турците покана къмъ 54-тѣхъ да се предадатъ, се посреща съ презрение. Неприятелските вериги настъпватъ и стъгатъ ежеминутно обръща. Всредъ адското свистене на куршумите, мнозина падатъ мрътви, а други получаватъ тежки раны, но все пакъ продължаватъ да отстояватъ. Боятъ продължава до обядъ, когато се изстрелятъ и последните куршуми.

Смъртъта вече спушта своята безмилостна коса и почва да коси. . . Всички виждатъ своя последенъ часъ и единодушно се приготвяватъ да го посрещнатъ геройски. Средъ адския огънь на неприятеля едни хвърлятъ бомби, други чупятъ пушки и револвери, трети горятъ амуниция... Чуватъ се последните бойни пѣсни. . . Заредяватъ се седемъ бомби, върху които всички оцѣлѣли бойци налягатъ и, всредъ трѣсъка на взръвението се бомби, парчета отъ ръце и крака, отъ кости и месо се пръскатъ по всички страни на „Ножотъ“. Турските всийници, виждайки разигралата се набързо предъ очите имъ ужасна трагедия, оставатъ вцепенени отъ идеализма и себепожертвуващите на шепата борци.

Усетилите мърша хищни орли и гарвани пристигатъ на ята и почватъ да грачатъ на „Ножотъ“.

Средъ гробното мълчание на „Ножотъ“ командуващиятъ турската орда Енверъ бей отива на мястопроизшествието и върхътъ почернява отъ войска. Некои отъ войниците се спускатъ и набързо събличатъ дредухите на по-рано падналите четници и ги съставятъ съвършено голи. Виждайки мародерските похвати на мястото съ

1919

думитъ: „Никой да не смѣе да се докосне и оскверни героите . . . Виждате ли, какъ комитите презиратъ смъртта? . . . Биятъ се и мратъ като герои.“ По заповѣдъ на бѫдещия устройвачъ на хуриета три хиляди байонети се вдигатъ нагоре, взема се за почестъ и последователно се изстревватъ три залпа въ въздуха, приружени съ виковетъ „Аллахъ“, „Аллахъ“, „Аллахъ“. Италиянскиятъ жандармерийски офицеръ-инструкторъ капитанъ Луций фотографира жертвите, следъ като Енверъ бей дава заповѣдъ на пристигналите селяни да погребатъ героите споредъ християнските обичаи.

Веднага следъ това войските потеглятъ къмъ „Попадийски Чукари“, гдето се води ожесточено сражение, но тамъ положението е друго. Тамъ участвуватъ дългогодишни и храбри войводи, които ръководятъ сражението съ такът и умение, очаквайки мракъ да настели грѣшната земя, за да направятъ пробивъ на неприятелските вериги.

По решението на войводския съветъ, войводата Михаилъ Чаковъ и Цвѣтко Апостоловъ Попадийски получаватъ да се измѣкнатъ отъ полесражението, отиватъ въ село Попадия и събиратъ 20 души въоружени милиционери. Къмъ 10 часа вечеръта, милицията отива въ тилъ на неприятеля, изненадва го съ залповъ огънь и внася смутъ•срѣдъ него.

Чувайки бойния гласъ на манлихеровите пушки въ тилъ на неприятеля и неговото смущение, сборните чети съ вихренъ щурмъ, подъ мощното ура на войводите Иванъ Наумовъ Алябака и Тано Николовъ, пробиватъ неприятелските вериги и пристигатъ на Фарешката воденица, посрещнати отъ населението съ хлѣбъ и топла храна. За да заблудятъ неприятеля и заличатъ следите си, сборните чети отиватъ въ село Галища, Мориховско, отъ гдето заминаватъ въ разни направления.

„Ножотъ“ смрази кръвта на турските войници, които впоследствие съ страхопочитание и наивностъ разказваха срѣдъ народа за безумната смърть на шепата борци. Фотографиите на Луций, попаднали между населението, преминаватъ отъ рѣка на рѣка и надлъжъ и наширъ отъ Бабуна се създаде дивната легенда за 54-те вътѣхъ витези.

На Ножотъ всичко е тихо...

Българите в
Западните
Далкани 1919

На 16. юлий Михаилъ Чаковъ и Мирче Найденовъ съ четитъ си влизатъ въ село Никодимъ, залавятъ двамата предатели, които, следъ като изповѣдватъ своята предателска роль, организацията ги осужда на смърть и разстрела.

Когато се водѣха боеветъ на Ножотъ и Попадийски чукари, Дачо Йотовъ съ група четници спокойно стоеше въ с. Бистрица.

Преди сражението на Ножотъ и Попадийски Чукари, страхувайки се да не биде обезоръженъ отъ Алябака и Тано Николовъ, Дачо съ 7 четници отбѣгва среща и дълго време престоява въ с. Бистрица, Азотъ.

Презъ есента обаче Дачо Йотовъ заминава за Велесъ и въ съгласие съ Гошо Парталевъ замислюватъ една афера, чрезъ която ужъ да снабдятъ организацията съ парични срѣдства. Гошо Парталевъ отвежда единъ евреинъ, търговецъ отъ Солунъ, въ една къща въ гр. Велесъ. Тамо Дачо Йотовъ задържа и двамата и ги отвежда най-напредъ въ с. Ораовецъ, а отпосле въ с. Горно Чичово. Каква игра е игралъ Парталевъ въ тая афера, не може да се знае съ положителностъ. Парталевъ заявява на Дачо Йотовъ, че задържаниятъ солунски търговецъ ще даде 600 лири откупъ, отъ които да се дадатъ на Парталевъ 300 лири, а останалите 300 лири да се предадатъ на организацията. Впоследствие Дачо откарва заложниците при околийския войвода Михаилъ Чаковъ. Велешкото ржководно тѣло пише на Чакова да застреля Гошо Парталевъ, като турски шпионинъ. Обаче преди да стигне писмото въ ръцете на Чакова, Парталевъ прочита съдържанието му, сполучва да избѣга отъ Горно Чичово при мюдюрина въ с. Долно Чичово и довежда войската. Околийскиятъ войвода Михаилъ Чаковъ, щомъ вижда приближаването на аскера, воденъ отъ Парталевъ, отстъпва заедно съ нѣколцината си другари отъ Горно-Чичово и отива при четата си, която по това време е била прѣсната въ близките села. Мюдюрътъ освобождава Парталева и евреина. Отъ тогава вече Парталевъ става официаленъ турски шпионинъ.

Въ началото на м. септемврий Дачо Йотовъ напушта гр. Велесъ и заминава за България. На 1. октомврий

Михаилъ Чаковъ напушта района си и заминава на почивка въ България.

Презъ м. августъ 1907 Александъръ Андреевъ заминава съ група четници въ Битолско на разположение на Тано Николовъ. Следъ напущането на Велешко отъ Дачо Йотовъ и Михаилъ Чаковъ, тогавашниятъ окръженъ войвода Тано Николовъ се завръща въ Велешко, като разпределя велешкия районъ на 5 участъка, въ които поставя и 5 войводи: Велко Пападийски, Секула Ораовдолски, Темелко Степанциалията, Александъръ Андреевъ и Миланъ Змията.

Ангелко Аврамовъ Чупаровъ е родомъ отъ с. Папрадище презъ 1878 година. Той бѣше единъ отъ най-преданите местни организационни дейци. Презъ есента на 1907 година, натоваренъ отъ районния войвода Миланъ Змията да отнесе едно писмо въ гр. Велесъ до градското ржководно тѣло, тръгва отъ с. Бистрица за Велесъ. Обаче агенти на пропагандата изпращатъ деврието да го обискира. Деврието (група турски войници) настигатъ Ангелко Чупаровъ между селата Чашка и Еловецъ и поисватъ да го обискиратъ. За да не попадне писмото въ ръцетъ на властъта, Ангелко Чупаровъ поглъща писмото и се застрелва.

Обикаляйки района си въ полските села, Александъръ Андреевъ Чапата заедно съ четата си отива въ с. Бусинци. Въ същото село влиза и една отъ четите на пропагандата, подъ войводството на Василь Тръбичъ. Между двете чети се започва сражение, обаче, безъ да се дадатъ жертви. Поради прииждането на турски аскеръ организационата чета отстъпва и навлиза въ Язотъ, където прикрива дирята си.

ГЛАВА XII.

Общото положение въ Велешко. Убийството на Миланъ Змията. Предателството и избиване на четата на Велко Попадийски. Хуриетът. Велешкитъ чети се явяватъ въ гр. Велесъ и се легализиратъ. Митингът противъ пропагандата въ „Ада-кафеси“. Първите избори за гласници въ Азотъ. Борбата между българската и коалиционната листи. Назначаващето на учители въ селата Оръше, Папрадище, Нежилово и Ораовдоль. Голъмъ протестъ на село Оръше. Сuspendирането на конституцията. Заминаващето на доброволци отъ Велесъ за Цариградъ. Образуването на Комитетъ за обществената безопасност (Муфтелинъ комиссия) въ гр. Велесъ. Убийството въ с. Ораовдоль. Комитетът заминава на следствие. Иванъ Бабунски убива Петъръ Чупаровъ и става нелегаленъ.

Следът сражението на Ножотъ и Попадийски чукари, пропагандата, съ съдействието на турската власт, стана пълновластенъ господарь на Азотъ. Всичките села въ Азотъ паднаха подъ нейна властъ. Единствено само като оазисъ остана с. Бистрица, което продължаваше да се държи и не допускаше сръбската чета да влезе и му се наложи. Велешкитъ организационни чети държаха останалите райони въ „Клепата“ и полето. Чрезъ предателството Бабунски и Соколовъ станаха всесилни и предъ тяхната сила никой не можеше да противостои.. Тъказваха на населението, че е сръбско, а последното го неволя имъ даваше съгласието си. Така се развиаха събитията чакъ до Хуриета.

Презъ пролѣтъта на 1908 година районните войводи Велко Попадийски и Миланъ Змията потеглятъ за България. На Цвѣтница обаче тъкъ биватъ открити въ гр. Велесъ. Ненадейно, по предателство на пропагандата, всекъръ обсажда кѫщата и убива Миланъ Змията, а Велко Попадийски се провира презъ кумина на кѫщата и сполучва да се спаси. Следъ несполучливия опитъ да отиде на почивка той се завръща обратно въ района си — Клепата.

На третия денъ на Великденъ 1908 година войводата Велко Попадийски пристига въ Скаченци. Селскиятъ учителъ Христо Поповъ, прикритъ агентъ на сръбската пропаганда, го поканва на квартира въ своята кѫща. Домакинътъ Христо Поповъ влиза въ най-мръсната ролята — става предателъ. Той съобщава на властта, че въ

къщата му има чета. Вследствие на неговото предателство турска потера обсажда къщата, въ която квартирува четата. Предателът, за да изпълни докрай своята адска замисъль, помолва Велко и четниците му да се скрият въ скривника въ земята, като имъ обещава съ тържествена клетва да оставятъ на него да се разправя съ войската, която той много лесно щълъ да върне. Щомъ Велко съ четниците си Кръсто и Тоде влизатъ въ скривника, предателът Христо Поповъ довежда всекера предъ скривника и съ високъ гласъ му заявява: „Тукъ е Велко“. Съ нѣколко залпа турцитъ убиватъ Велко Попадийски и двамата му четници, безъ да могатъ тѣ да се защищаватъ. Така подло чрезъ предатство падна убитъ Велко, единъ отъ най-преданните ратници и жизнеспособни герои, които пропагандата искаше на всѣка цена да отстрани отъ пѫтя си.

Презъ 1908 година Турция се намираше предъ задънена улица. Трѣбаше да стане нѣщо, което да спаси Турция отъ гибелъ и я представи предъ Европа въ нова форма и годна за животъ. Така се устрои „хуриетъ“ отъ младотурцитъ. Макаръ че младотурцитъ обявиха „свобода, братство и равенство“, тѣ си останаха пакъ старотурци-вълци, като надѣнаха овчата кожа. Презъ м. юлий 1908 година на 11. число се обяви „хуриетъ“. Никой не върваше, че турцитъ ще изпълняватъ предявената хуриетска програма. Тогава младотурцитъ почнаха да правятъ мили очи предъ народните маси за подкрепа. Особени молби „хуриетчини“ отправиха къмъ хората на ВМРО. Най-после народътъ пожела да опита и тоя кафъ-кибритъ. Въ сѫщностъ хуриетъ се обяви отъ група младотурски офицери, а следъ това девизътъ на хуриета се поддигне отъ цѣлия народъ, който даде животъ на новия режимъ. Както и въ останалите райони на Македония, така и велешкитъ чети влѣзоха въ града Велесъ и се легализираха.

Поради стремлението на пропагандата подъ закрилата на новия младотурски режимъ да се налага въ града Велесъ и околните, въ септемврий 1908 година става голъмъ митингъ въ „Ада-кафеси“ на Вардара. Градътъ е празнично настроенъ, затварятъ се всички заведения и гражданитъ на групи прииждатъ къмъ

Вардара. На митинга присъствува цѣлият градъ. Гражданите избиратъ за членове въ бюрото: Христо Соколовъ, Тодоръ Богдановъ и Александъръ Мартулковъ. Взема думата Христо Соколовъ, който въ обстойна речь излага похватите на сръбската пропаганда, която се мъчи да се наложи въ града и околията, като замолва гражданите да взематъ силни мърки за избавяне отъ натрапените пришелци. На митинга се взема следната резолюция-протестъ:

Гражданите отъ града Велесъ и околията най-енергично протестиратъ предъ Хуриетското правителство, за гдeto то, мимо желанието на цѣлокупното гражданство, допушта агентите на сръбската пропаганда въ Велесъ и околията. Гражданството умолява властъта да вземе мърки и изгони изъ града и околията всички сръбски учители, понеже тъ взематъ само заплати, безъ да иматъ ученици, родомъ отъ града и околията, а така сѫщо и настанените сръбски свещеници, които, безъ паство, само гуляятъ и получаватъ тлъсти заплати. Гражданството моли властъта да вземе бързи и строги мърки, до като не сѫ станали междуособици за премахване на това зло. За да се избѣгне анархията въ града и околията и за да се заякчи хуриетскиятъ режимъ, гражданството моли властъта да изгони тия пропагандатори, които чрезъ чуждо злато служатъ на домогванията на сръбското правителство да фабрикува „прави сърби“, понеже Сърбия има завоевателни стремежи спрѣмо общото отоманско отчество.

Тая резолюция, взета въ присъствието на турските власти, се подлага на гласуване и се приема съ акламации съ добавката: да се изпрати въ централното правителство, на скопския валия, на велешкия каймакамъ и на Джемиета.

Следъ тая великолепна акция на гражданите отъ Велесъ и по-видните дейци отъ околията, всрѣдъ органи зационните кржгове настѫпва една по-усилена дейност. Следъ размѣна на мисли между градските и селски организационни дейци единодушно се възприема становището да се започне една легална борба противъ сръбската пропаганда въ Азотъ, особено поради наближаващите избори за гласници.

Петър Миховъ, директоръ на Велешкото училище, убитъ
въ скопския затворъ презъ 1931 г.
(глед. стр. 32)

Въ септемврий 1908 г. станаха първите хуриетски избори за избиране на гласници, които пъкъ отъ своя страна ще избиратъ депутатите. За агитатори въ Азотъ отъ страна на българската листа заминаватъ Тодоръ Ораовчановъ и Александъръ Мартулковъ. Гласуването отъ всички села става въ с. Богомила, седалището на мюдюра. Състезаватъ се само две листи: българската съ коалиционната (младотурци съ сърбомани).

Сръбската пропаганда, като естественъ съюзникъ на турцитъ, вдига всички свои агенти на кракъ. Четите на Бабунски и Тръбичъ, въоружени съ револвери, се явяватъ на изборните урни въ село Богомила. Последните чрезъ тероръ и заплашване се стремятъ да спечелятъ гласовете на избирателите. Понеже цѣлото население бъше попаднало подъ тѣхния тероръ, тѣ напълно върваха, че изборите ще бѫдатъ спечелени отъ тѣхъ. И мало и голъмо бъше навело глава отъ страха предъ бъсния тероръ на пропагандата.

Всички гласоподаватели българи отъ селата Бистрица, Црешново, Теово, Орѣше, Папрадище, половината гласоподаватели отъ с. с. Ораовдолъ и Габровникъ влизватъ групово въ с. Богомила и, манифестирайки своята националност, явно гласуватъ за българската листа. Тази демонстрация вбъсява войводите на сръбската пропаганда Бабунски и Тръбичъ.

Гласоподавателите отъ с. с. Богомила, Оморани (заедно съ албанцитъ отъ последното село), Мартулци, Мокрани, малка част отъ Теово, албанцитъ отъ Согле и малка част отъ Габровникъ, водени и напътвани отъ сръбските войводи, гласуватъ за коалиционната листа.

При това положение ясно се очертава дva фронта. Остава да гласува само селото Нежилово.

Следъ това пристигатъ и гласоподавателите отъ село Нежилово. Сръбските войводи и четници веднага се пръскатъ между нежиловци, за да имъ въздействуватъ да гласуватъ за коалиционната листа.

Опасявайки се, че ако нежиловци, предъ страха отъ главорѣза Бабунски, гласуватъ за коалиционната листа, последната ще спечели, още повече виждайки, какъ Бабунски, Тръбичъ, четниците имъ и всички на дошли отъ порѣчките села учители и свещеници на про-

пагандата ще сломятъ духа на нежиловци и ще въздействуватъ на по-слабитъ духомъ, Александъръ Мартулковъ отива между нежиловци и имъ заявява: „Ръз съмъ назначенъ учитель въ вашето село отъ митрополитъ Мелетия, който е вашъ духовенъ баща. Признавате ли го за вашъ духовенъ баща? Ако го признавате, вие ще си останете въ лоното на Екзархията и ще гласувате за българската листа. Виждамъ, че при васъ сѫ дошли агентитетъ на пропагандата да ви кандардисватъ да гласувате, за свойтъ поробители турцитъ. Ако вие гласувате за коалиционната листа, ще трѣбва окончателно да се откажете отъ българското име. Сега поне имаме хуриетъ и вие не трѣбва да се плашите да дадете своя гласъ за вашата, българската листа“.

Селянитѣ, окуражени отъ бодритъ слова на Мартулкова, единодушно заявяватъ, че тѣ сѫ българи, че признаватъ владиката Мелетия и че ще гласуватъ за българската листа.

Между това, обаче Бабунски и Трѣбичъ имъ заявяватъ, че трѣбва да държатъ у глава и да правятъ смѣтка, какво вършатъ, защото последиците ще бѫдатъ много тежки. Отъ страна на пропагандата почватъ увещания и жива агитация между нежиловци. При това положение тѣ изпадатъ предъ алтернативата: ако гласуватъ за българската листа, ще попаднатъ подъ ударитъ на срѣбските главорѣзи; ако гласуватъ за срѣбската листа (коалиционната) трѣбва да станатъ явни сърбомани. У тѣхъ се почва борба, борба за запазване живота си отъ вандалищината на главорѣза Бабунски. Тоя застой се използва отъ агентитетъ на пропагандата, които започватъ да увещаватъ селянитѣ, за да ги взематъ на своя страна.

Виждайки, че нежиловци не смѣятъ открито да излѣзватъ и гласуватъ за българската листа и че, подъ въздействието на Бабунски и Трѣбичъ, може да гласуватъ за коалиционната листа, Александъръ Мартулковъ застава срѣдъ нежиловци и имъ заявява: „Нима не ви стигатъ толкова мяки и неволи, нима пакъ ще гласувате за свойтъ касапи? За да бѫде вълкътъ ситъ и агнето здраво, най-добре ще направите да гласувате за миллета (народа), но понеже такава листа нѣма, тогато до ви е мирна глава, не гласувайте за никоя листа, проте-

стирайте противъ вашите касапи, бойкотирайте този изборъ и се върнете въ селото си".

Думитъ на Мартулкова попадатъ като балсамъ въ душата на изтерзаниятъ нежиловци и тъ единодушно заявяватъ, че бойкотира избора и ще се върнатъ въ село, безъ да гласуватъ.

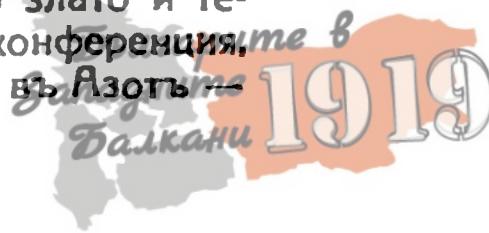
Агентитетъ на пропагандата, начело съ Бабунски и Тръбичъ, вбъсени отъ думитъ и дълата на Мартулкова, се нахвърлятъ върху него съ извадени револвери. Веднага обаче въ помощь на Мартулкова се притичатъ организационните дейци теовчанитъ Петър Яцевъ и Андрея Ангеловъ и Тодоръ Ораовчановъ згедно съ нѣколцина орѣшани и бистричани. Двата лагера заставатъ едни срещу други, съ извадени револвери, готови да окървавятъ изборната урна.

Въ критическия моментъ, когато вече кървавата разправия е належаща, турската властъ се намѣсва и арестува Мартулкова.

Бабунски и Тръбичъ следъ арестуването на Мартулкова почватъ напомо да увещаватъ нежиловци да гласуватъ за тѣхната листа, обаче селяните настояватъ да бойкотиратъ избора и не щатъ да гласуватъ.

Турската властъ, попаднала въ особено положение, а най-вече виждайки, че ще изгуби изборите, взема решение да изгони всички агитатори на българската листа отъ изборното място. Тогава българските агитатори заявяватъ: „когато искате да отстраните отъ изборната урна насъ, тръбва да отстраните и всички сръбски агитатори: Бабунски, Тръбичъ и четниците имъ, всички учители и свещеници дошли отъ далечните сърбомански села, безъ да иматъ право на гласоподаване, а само да влияятъ на избирателите Турцитъ, виждайки, че може да стане голѣмо кръвопролитие, отстраняватъ всички агитатори, като на изборните урни се допускатъ само гласоподавателите. Въ отсѫтствието на агитаторите нежиловци гласуватъ.

Презъ м. септемврий 1908 година организацията почва оживена дейностъ въ селата низъ Язотъ за повръщането въ лоното на Екзархията насила посърбенитъ, а така сѫщо и на заблуденитъ отъ сръбско злато и тероръ селяни. Въ града Велесъ се състоя конференция, на която се взема решение да се изпратятъ въ Язотъ –

въ с. с. Оръше, Папрадище, Нежилово и Ораовдолъ, гдето пропагандата се бѣ залостила за учители лица, които иматъ най-голѣмо влияние срѣдъ населението и които ще рискуватъ да се борятъ съ агентите на пропагандата. Конференцията посочва и настоява предъ митрополията да бѫдатъ назначени учители Андонъ Димовъ въ с. Оръше, Никола Илиевъ въ с. Папрадище, Александъръ Мартулковъ въ Нежилово и Тодоръ Ораовчановъ въ с. Ораовдолъ.

Назначените учители заематъ своите места и почватъ системна борба противъ домогванията на пропагандата.

Вѣсени отъ назначаването на учители въ с. с. Оръше и Папрадище, сърбоманитѣ въ с. Богомила не допускатъ да минаватъ презъ селото което е центъръ на селата въ Азотъ и презъ което минава пътът за шосето орѣшани и папрадищани. Мнозина, които минаватъ, биватъ малтретирани по най-жестокъ начинъ. По това време въ с. Оръше заседава конференцията на учителите. Поради жестокостите и мръсните похвати на пропагандата, всички може отъ с. Оръше, придружени отъ учителите Андонъ Димовъ, Тодоръ Ораовчановъ, Никола Илиевъ и Александъръ Мартулковъ вкупомъ заминаватъ въ градъ Велесъ и вкупомъ протестиратъ предъ правителството за изстѣпленията на срѣбските чети и на отдѣлни сърбомани върху минаващите презъ село Богомила селяни за града Велесъ и обратно за селата си, молейки властъта, за да не станатъ междуособици, да вземе строги мѣрки и обуздае агентите на пропагандата.

Благодарение на енергичната борба на учителите всрѣдъ населението въ Азотъ, последното, виждайки се отъ малко-малко свободно отъ гнета на срѣбските чети, почва масово да се връща въ лоното на Екзархията.

Презъ време на тия борби срещу пропагандата гражданите на Велесъ помагаха на борбата и морално и материално. Тѣ не се скръпѣха съ своите срѣдства. Понеже заплатите на екзархийските учители бѣха много малки, велешани учредяватъ фондъ и събиратъ пари между себе си за увеличението на училищата и заплати. Презъ тая година велешани работиха

неуморно за да се затвърди организацията и да се дискредитиратъ предъ народа агентите на сръбската пропаганда. Велешани съ възторгъ водъха борбата срещу пропагандата, давайки мило и драго.

Въ това време не действаха никакви български чети, които още при обявяването на хуриета се разформиралиха. Въ противовесъ на това всички чети на пропагандата бъха на бойна нога.

Презъ 1909 година събитията въ Турция се развиваха съ главоломна бързина. Следъ като се поокопити отъ страха предъ младотурския комитетъ, който фактически управляващ империята. султанъ Абдулъ Хамидъ на 23. мартъ 1909 година премахна конституционния режимъ. За да направи тоя контра-превратъ, той се облягаше главно върху своите довърени лица около Илджъ Къошкъ и голъма частъ отъ пашите, които държаха своето високо положение по милостъ на султана и се бъха издигнали на високи постове, макаръ и неграмотни, като сълтански кревтури.

Поради дигането на конституцията, младотурците починаха да събиратъ доброволци за да превзематъ Цариградъ и свалятъ Абдулъ Хамидъ. Въ Велесъ тъ образуваха една дружина, въ състава на която влезоха 95 души българи.

Гражданите на Велесъ — имайки предъ видъ започнатите отъ младотурците действия за въстановяването на конституцията — следъ редъ съвещания помежду си, направиха на Джемиета следното предложение: До въстановяването на ново законно конституционно управление въ отоманската империя въ града Велесъ да се учреди Комитетъ за обществената безопасност, на който да се подчиняватъ всички граждански и военни власти въ града и околните.

По принципъ младотурците, имайки предъ видъ большинството на българското население въ града и околните, се съгласяватъ за образуването на такъв комитетъ, обаче предлагатъ въ този комитетъ да взематъ участие и сърбоманите. На това искане на младотурците велешани енергично се противопоставятъ, като имъ заявяватъ: „Ние не признаваме на сърбоманите гражданственост, третираме ги като жалки орждия на сръбската държава,

понеже нѣма никаквъ срѣбъски елементъ въ града и околията; ние особено се гнусимъ отъ обстоятелството, че сърбоманството съ силата на огънь и мечъ се насаждда всрѣдъ народнитѣ маси. Ние се възмущаваме отъ обстоятелството, че вие искате да поставите агентитѣ на срѣбъската пропаганда на равна нога съ бѣлгарското и турско население въ града и околията. Ние съ продажници не можемъ да влизаме въ никакво споразумение".

Младотурците по силата на стеклитѣ се обстоятелства отъ една страна, и отъ друга поради грамадното мнозинство на бѣлгарското население въ града и околията, отстѫпватъ отъ своето становище, поради което се учредява комитетъ за обществената безопасност (Муфтелитъ комисионъ), състоещъ се отъ 12 члена: 6 души турци (членоветѣ на Джемиета) и 6 души бѣлгари: Димитъръ Ничевъ, Ризо Ризовъ, Йорданъ Шурковъ, Александъръ Мартулковъ и др. Веднага следъ учредяването си комитетътъ почва своята дейност.

Благодарение на енергичната и въодушевена борба на велешани агентитѣ на пропагандата оставатъ отстранени отъ единъ такъвъ важенъ по това време административно-полицейски органъ, което озлобява агентитѣ на пропагандата.

Въ деня на учредяването комитета за обществената безопасност пропагандата убива въ Ораовдолъ единъ бѣлгаринъ. Членоветѣ бѣлгари на комитета взематъ това убийство за поводъ да засилятъ борбата и нанесатъ ударъ на пропагандата. Още съ получаване вестъта за убийството, членоветѣ отъ комитета Ризо Ризовъ и Йорданъ Шурковъ, заедно съ двама членове на комитета турци, заминаватъ за селата Мокрани и Ораовдолъ. Като авторъ на убийството се сочи единъ прононсиранъ типъ, агентъ на пропагандата, Царь Перо. Целъта на комитета е да задържи тойя прононсиранъ убиецъ, а заедно съ него и интелектуалнитѣ убийци Бабунски и Трѣбичъ. Но въпреки всички усилия на комитета да се добере до свидетелски показания противъ виновниците, всички свидетели, имайки предъ видъ засилилия се тероръ по това време въ селата Ораовдолъ, Мокрани и Габровникъ, не смѣятъ да дадатъ показания противъ убийците. Огъ друга страна пъкъ иматъ покачте въ
Далкани 1919

дотурцитѣ, служейки си напълно съ старитѣ Хамидови прийоми, не искатъ да откриятъ убийците, за да не компромитиратъ водачите на пропагандата. При това положение комитетътъ се завръща въ Велесъ, безъ да може да постигне целта си.

Комитетътъ (レス. членовете му българи) устроява протестационни събрания въ града по поводъ на убийствата, извършени отъ пропагандата, като същевременно протестира и противъ младотурцитѣ.

Презъ времето, докато съществуваше този комитетъ, българското население въ града и околията въ всички случаи се чувствуваше по-свободно отъ когато и да било другъ пътъ.

Следъ свалянето на Хамида и заемането на властъта отъ младотурцитѣ, комитетътъ за обществената безопасностъ въ Велесъ престана да действува.

Презъ 1909 година българскиятъ екзархийски училища функциониратъ въ селата Бистрица, Оръше, Црешново и Теово. Въ останалите села на Азотъ, благодарение на подкрепата на официалната турска властъ, пропагандата се наложи. Това положение продължи и презъ 1910 година.

Петъръ Чупаровъ е роденъ въ с. Папрадище презъ 1872 година. Той бѣше единъ отъ видните местни дейци въ Азотъ, който до края на живота си остана въренъ и непокваренъ ратникъ на ВМРО. Много пъти, минавайки презъ Богомила на пътъ за Велесъ, той е билъ предупреждаванъ: или да стане човѣкъ на пропагандата, или ще бѫде убитъ. Презъ м. септемврий 1910 година той тръгва за Велесъ да купи бакалски стоки. Минавайки презъ Богомила, на настояванията на сърбоманий да стане тѣхенъ човѣкъ или ще бѫде убитъ, той имъ отговаря, че предпочита да бѫде убитъ отколкото да стане сърбоманинъ. Връщайки се отъ Велесъ, съ натоваренъ конь съ бакалска стока, Бабунски и четникътъ му Янко залавягъ Петъръ Чупаровъ, отвеждатъ го на пътя между Богомила и Папрадища и го убиватъ, като му взематъ коня съ стоката. Следъ два-три дни домашните му го намиратъ промушенъ съ 15 щика. Най-после заканата на Иванъ Бабунски се изпълни, но и Петъръ Чупаровъ умръ на своя постъ, запазвайки гордостта си във върдъ мияшки родъ.

Потърсенъ отъ властитѣ да отговаря за убийството на Петъръ Чупаровъ предъ законитѣ на отоманската империя, Иванъ Бабунски заедно съ четника си Янко ставатъ нелегални и следъ малко време преминаватъ въ предѣлите на Сърбия.

ГЛАВА XIII.

Обезоржителната акция. Блаже Биринчето. Дачо Йотовъ става полицейски агентъ. Обезоржителната акция напълно се провежда. Каме Лазаровъ Дворишки. Мирчо Атанасовъ Тръстенички. Екзекутирането на Дачо Йотовъ. Екзекуцията на шпионина Панчо Котевъ. Секула Христовъ Ораовдолски. Избиване четата на Мирчо Атанасовъ. Убийството на Секула Ораовдолски. Убийството на Георги Гърчевъ. Петъръ Лесевъ става велешки войвода.

Хуриетското правителство, следъ като отчестъ закрепи положението си, презъ лѣтото на 1910 година почна всеобщо обезоржаване на българското население въ Македония. По поводъ на тая акция, организационнитѣ дейци въ града Велесъ почватъ да размѣнятъ мисли помежду си и взематъ становище по нея. По това време бившиятъ велешки войвода Дачо Йотовъ работѣше като простъ работникъ-надничаръ по подържането желѣзопътната линия Велесъ—Градско. Той взема участие въ политическите борби и се оформява като демократъ. Въ Щипско и други околии акцията почна да се провежда. Идѣше редъ и на велешката околия. За да се вземе становище по тая акция става една конференция, на която присъствува отъ страна на конституционните клубове Андо Димовъ, отъ страна на демократите Дачо Йотовъ и отъ страна на социал-демократите Александъръ Мартулковъ. Следъ обстойно разглеждане на поставения отъ Андо Димовъ дневенъ редъ на конференцията, — какво поведение да се държи по обезоржителната акция на хуриетското правителство — единодушно и отъ тримата се взема решението да се действува противъ тая акция, като се подготви населението да прикрие оржието си. Възъ основа на това решение и за да се проведе последното благополучно, Дачо Йотовъ трѣбаше веднага да стане нелегаленъ и да замине съ чета низъ околията.

Западните
Балкани
1919

Точно по това време бъше пристигналъ въ велешката околия за околийски войвода Блаже Биринчето. По поводъ на това групата Андо Димовъ, Александъръ Мартулковъ и Дачо Йотовъ взема решение, щото Блаже Биринчето да замине въ Крушовско, като остави велешкия районъ на Дачо Йотовъ. Последниятъ започна своята дейност съ поддръжката на организацията противъ обезоржителната акция. Отъ селата низъ Азотъ, Клепата и „Кюмюрджи Колъ“ пристигатъ организационни работници и искатъ съветъ, какво становище да държатъ, щомъ пристигне комисията по обезоржаването. Съгласно съ решението на конференцията, Дачо Йотовъ имъ дава наставления, щото никой да не предава оръжието си, тъй като революционната организация веднага ще се възстанови, и ако нѣкой, въпреки това, предаде оръжието си, ще бѫде наказанъ съгласно съ устава на ВМРО.

Подетата акция на ВМРО противъ обезоржаването бѣ подушена отъ Скопье. Вследствие на това единъ отъ най-близките приятели на Дачо Йотовъ, Х., който най-добре му влияеше, пристига отъ Скопье въ Велесъ. Той влиза въ близки връзки съ Дачо Йотовъ и сполучва напълно да го подведе Въ резултатъ на това Дачо Йотовъ заедно съ Х. заминаватъ за Скопье.

Александъръ Мартулковъ, следейки дошлия отъ Скопье Х. и Дачо Йотовъ, схваща, че щомъ Дачо Йотовъ заминава за Скопье, то той като слабохарактеренъ човѣкъ ще се отдае напълно въ услуга на младотурцитѣ. За да не бѫдатъ разкрити нишките на организацията, а най-вече да не попаднатъ въ затворъ мнозина организационни деятели отъ грѣда и околията, Мартулковъ веднага предупреждава Андо Димовъ, Тодоръ Оровчановъ и Крумъ Зографовъ да напуснатъ Велесъ.

Дачо Йотовъ следъ два дни се връща отъ Скопье въ Велесъ, всецѣло отдалъ се на младотурцитѣ, и става полицейски агентъ. Следъ нѣколко дни отъ Щипъ пристига обезоржителната комисия. Дачо Йотовъ се явява въ нейни услуги. Предъ видъ на обстоятелството, че бившиятъ велешки войвода Дачо Йотовъ става полицейски агентъ, придаденъ въ услуга на обезоржител-

**Бано Кушевъ, виденъ деецъ отъ гр. Велесъ.
(убитъ презъ 1910 г.)**

ната комисия, най-добре знаещъ мѣстните организационни дейци, у които имаше оржжие, цѣлата велешка околия се намираше въ много лошо положение. И въ града и въ околията организационните дейци изпаднаха предъ алтернативата, да предадатъ ли оржжието си на обезоржжителната комисия или не. Гражданите, за да не бѫдатъ подложени на тероръ и убийства, почнаха да предаватъ оржжието си, проклиняйки турското орждие. При все това мнозина граждани имаха доблестъта да кажатъ на Дачо Йотовъ въ очите, че е турско орждие.

Обезоржжителната комисия, съ помощта на Дачо Йотовъ, напълно проведе акцията.

По време на обезоржжителната акция излѣзе нелегаленъ Каме, Лазаровъ отъ Дворища, който заедно съ група другари почва да обикаля Клепата и да заякчава връзките между организационните дейци.

Мирчо Атанасовъ е родомъ отъ с. Тръстеникъ, Овчеполията. Презъ м. септемврий 1911 година той става велешки войвода. Предъ видъ на дадената амнистия отъ страна на ВМРО къмъ всички провинени нейни членове, първата работа на Мирчо Атанасовъ бѣше да може да отклони Дачо Йотовъ отъ тинята, въ която бѣше стремглаво загазилъ. Мирчо Атанасовъ влиза въ с. Крива Круша и предлага на учителя Александъръ Мартулковъ да се срещне съ Дачо Йотовъ и му направи предложението, щото възъ основа на дадената обща амнистия отъ страна на ВМРО къмъ всички нейни провинени членове или да се завърне въ четата, или въ противенъ случай ведчага да замине за България и да не се връша никога въ Велешко. Мартулковъ, познавайки добре Дачо Йотовъ, отказва той лично да му направи това предложение, опасявайки се Дачо Йотовъ да не открие нишките на организацията, а предлага на Мирчо Атанасовъ това предложение да се направи на Дачо Йотовъ отъ негови близки приятели.

Мирчо Атанасовъ впоследствие, виждайки какъ отъ денъ на денъ Дачо Йотовъ разпасва пояса си и се проявява като ожесточенъ народенъ врагъ, залавя го живъ въ село Войница, прочита му смъртната присъда и го екзекутира.

Наскоро следъ тази наказателна мърка противъ Дачо Йотовъ, Мирчо Атанасовъ залавя младотурския шпионинъ Панчо Котевъ, отъ село Изворъ, когото тоже екзекутира възъ основа на организационна присъда.

Секула Христовъ е роденъ въ с. Ораовдолъ, въ Азотъ, около 1882 година. Той почна своята четнишка дейност презъ 1904 год. Когато неговиятъ вуйко Попъ Чуря отъ Ораовдолъ стана отявлънъ сърбоманинъ и подготвяше избиването на велешката чета, Секула заведно съ Велко Попадийски и Дачо Йотовъ става неговъ екзекуторъ. Отъ тоя моментъ Секула става нелегаленъ, като взема дейно участие въ всички борби противъ сръбската пропаганда. Той и Велко Попадийски сѫ хората, излъзли отъ сърдцето на народа, които се бориха противъ пропагандата и беззаветно работиха до последния си часъ, служейки върно и честно на народа и на организацията. Презъ м. ноемврий 1911 година Секула пристига въ Велешко като районенъ войвода съ помощникъ Петър Лесевъ.

Презъ месецъ декемврий 1911 година Мирчо Атанасовъ съ четата си пристига въ с. Сълпъ, Велешко. По предателство отъ сръбската пропаганда, посредствомъ свещеникъ попъ Андонъ, потерата, придвижаваща спахии, напада четата. Следъ като виждатъ, че не могатъ да се спасятъ, Мирчо Атанасовъ заедно съ петимата си четници се застреляватъ.

Това сражение при с. Сълпъ, въ което трагично загина Мирчо съ другарите си, е възпът отъ незнаенъ чароденъ поетъ, като пъсънъта на Мирчо войвода се тъче и отъ млади и отъ стари.

МИРЧО ВЕЛЕШКИ.

Бае Мирчо чета води,
Гори, поля той преоди!
Па е стигналъ у село Сълбъ.
Сълбени го издадоа,
Единъ въренъ отъ четници
Му викаше на бае Мирча:
„Айде, Мирчо, да бъгаме,
Ни сардиса потерата,
Потерата клети турци!“

Се извика байо Мирчо:
 „Не бойте се, бре, четници,
 Сосъ васъ оде храбри Мирчо,
 Храбри Мирчо, войводата!“

Дури речъта не изрече,
 Достасале клети турци,
 Па говорятъ на бай Мирчо:
 „Предай ни се млади Мирчо,
 Оти живъ ке те фанеме!“

Викна Мирчо, провикна се:
 „Ой ви вие мои четници,
 Щаде скоро се спремайте,
 Да идеме надъ селото,
 Надъ селото у скалитѣ.“

Тамъ фанали метеризи
 И се бия до зайд-слънце.
 Ногу турци тамъ паднаа.
 Проговарятъ четницитѣ:
 „Ой ти Мирчо, млади Мирчо,
 Се свърши патронитѣ,
 Кажи сега що да чинемъ?“
 Провикна се храбъръ Мирчо:
 „Ей другари, мои другари,
 Остайте си и за вази
 И за вази единъ фишекъ,
 Тука да се избиеме,
 Нема да се предадеме!“
 Па се сите изтепале,
 Въ турски раце не се дале.

Байо Мирчо чета води,
 Гори, поля той преодил

Поради настжпилитѣ приятелски връзки между правителствата на България и Сърбия, които вече се готвѣха за сключването на съюзъ за война противъ турската империя, сръбските чети по нареждане отъ Бълградъ почватъ да търсятъ разбирателство съ организационните чети. Като че ли изведножъ тръбваше да се забравяятъ похватите на пропагандата и да се почнатъ „братски“ срещи съ четите на пропагандата. И разбира

1919

Войводата Секула Христовъ Ороводолски.

Българите в
Западните
Далкани 1919

се, тъзи срещи донесоха само гибел на организацията и нейните чети.

По поводъ на „разбирателството“ съ четите на пропагандата, велешкиятъ войвода Секула получава писмо отъ сръбския войвода Василъ Тръбичъ, съ което той моли Секула да се срещне съ неговия подведомственъ войвода Никола Оморански въ с. Мокране, за да се уредятъ миролюбиво нѣкои недоразумения. Секула, неподозирайки готовната му засада, на 6. януари 1912 година отива на исканата среща, обаче ренегатътъ Оморански поставя засада и обстреля четата. Макаръ и тежко раненъ, Секула сполучава да отиде до с. Бистрица, где почва да се лъкува. На шестия день следъ устроената му засада въ Мокрани — на 18. януари 1912 година, Атанасовденъ, поради предателство отъ страна на сръбската пропаганда, потерата напада с. Бистрица и убива тежко ранения войвода Секула Хр. Ораовдолски. Така завърши Секула, следъ 8-годишна четнишка дейност, като даде всичко за народа, което можеше единъ скроменъ ратникъ да даде.

Подпоручикъ Георги Гърчевъ е родомъ отъ Кратово презъ 1885 г. Следъ смъртъта на Мирчо Атанасовъ, Георги Гърчевъ става районенъ войвода въ Велешко. Презъ февруари 1912 година тойпада убитъ отъ спахии въ село Чичово.

Следъ убийствата на тримата войводи, които станаха въ разстояние само на три месеца, велешки оклийски войвода стана Петъръ Лесевъ, който работѣше само въ Клепата и Кюмурджи Колъ, безъ да влиза въ Азотъ, който остана всецѣло въ рѣжетъ на пропаганда. Лесевъ стоя до пристигането на сръбските войски въ Велешко презъ 1912 година.

ГЛАВА XIV.

Балканската война. Окупирането на Велесъ отъ сърбите. Общината въ Велесъ. Терорът въ града и околните. Общинскиятъ съветъ за митрополитъ Мелетий. Междусъюзнишката война. Убийството на свещ. Иванъ Аврамовъ Чупаровъ и Христо Андовъ. Скачанската афера — избиването четата на Владе Сланковъ. Последиците отъ Скачанската афера. Масовото събиране войници. Създаването комитетъ за уреждане масовото дезертиране отъ сръбската армия. Залавянето и осъдженето на кочитета Превзemanето на Велесъ отъ българските войски.

Въ октомврий 1912 година сръбските войски окупираха града Велесъ и околните. Още въ медения месецъ тъ почватъ да се проявяватъ като завоеватели, даже и по-груbi и по-жестоки отъ турците. Сръбските офицери и военни власти, влизайки въ сношения съ гражданите на Велесъ, виждатъ, че тъ се чувствуватъ съ високо национално българско съзнание и че проявяватъ националните си чувства безъ ни най-малко да се плашатъ отъ окупационните сръбски войски. Това никакъ не се характеризва на сръбските военни власти, а особено на сръбския майоръ Воинъ Поповичъ. Военните власти започватъ да викатъ на групи гражданите и да имъ се заканватъ, че скоро ще дойде време, когато не ще могатъ да проявяватъ своята националност, защото въ близко време ще тръбва да станатъ чисти сърби. Обаче, всички тия закани на военните се посрещатъ съ негодование отъ гражданите. Но при все това, голъма част отъ гражданите, особено мислещата интелигенция, виждайки, че сърбите се загнъзвдватъ въ Велесъ, схванаха, че тая война ще ги освободи отъ турското робство за да подпаднатъ подъ ново и много по-тежко робство. И открито почва да се говори между гражданите, че е по-добре турците да ни владеятъ отъ колкото брачата сърби.

При окупацията на сръбските войски общинското управление на града, понеже въ последния нѣмаше никакъвъ сръбски елементъ, влѣзе въ ръцете на граждани - българи. Кметътъ, помощниците и общинскиятъ съветници, като велешки граждани, почватъ да се грижатъ за интересите на своята община. Въ края на м. октомврий българите почватъ да говорятъ, че градътъ Велесъ тръбва да бѫде в заетъ отъ българската администрация, като за целта из-

пращащъ специална комисия предъ българската главна квартира, която да настои за немедленото изпращане на такъва въ Велесъ. Обаче щомъ сръбските военни власти схващатъ желанието на велешени, въ началото на м. ноември тъ назначаватъ своя администрация. Още въ първите дни на завладяването на града сръбските военни власти дадоха на неприятните имъ общинари да разбератъ — между които и на Иванъ Попъ Йордановъ—веднага да напуснатъ длъжностите си въ общината, въ противенъ случай ще се справятъ съ тяхъ, както намърятъ за добре. Чрезъ системенъ тероръ и заплашвания тъ изгониха голъма част отъ общинските съветници, малтретираха кмета Лазаръ Трайковъ и го изгониха отъ общината. На мястото на изгоненото постоянно присъствие на общината военните власти и новодошлата сръбска администрация настаняватъ учители сърбомани, които не сѫ велешки граждани. А за общински съветници, понеже въ града нъма сърби, администрацията назначава такива родомъ отъ Велесъ.

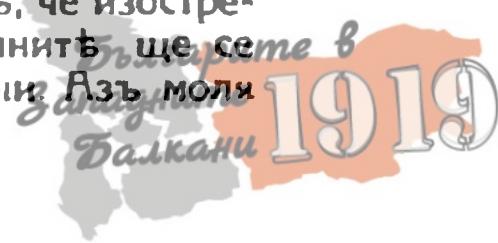
Следъ падането на гр. Битоля, сръбската власт вече съвършенно се успокоява и закрепва. Виждайки, че велешани ни най-малко не симпатизиратъ на новите си завоеватели и не поменуватъ въ черквитъ името на краль Петъръ, сръбската администрация и военната лига, начело на майора Воинъ Поповичъ, настаняватъ въ града и околията четите на Бабунски и Тръбичъ и почватъ безогледенъ тероръ противъ всички по-събудени и интелигентни граждани. Голъма част отъ интелигенцията почва да бъга въ България, тъй като ако стоеше въ Велесъ, тръбваше да биде избита.

Презъ месецъ декемврий 1912 година отъ сръбските чети падна убитъ свещеникъ Петъръ Андреевъ, съенория село Теово, родомъ отъ града Велесъ. Агентите на пропагандата убиватъ свещеника единствено за това, защото при извършването на литургията не споменавалъ името на краль Петъръ. Отъ агентите на пропагандата също пада убитъ и организационниятъ работникъ Коце Янушевъ отъ село Грънчище. Следъ това последва масовъ тероръ и малтретирания върху организационни дейци въ града и околията. Мнозина граждани и селяни, за да не намъратъ спасение отъ настъпилия тероръ, запушкатъ

родни огнища и избъгватъ въ България, гдето постъпватъ въ македонското опълчение за борба противъ пристигналите въ тъхния роденъ край.

Още преди започването на балканската война, великиятъ митрополитъ Мелетий замъстваше въ Цариградъ Екзарха, обаче следъ обявяването на войната той се прибира въ София. Преди Великденъ 1913 година българското правителство прави нѣколко пѫти по редъ постъпки предъ сръбското правителство за допушкането на митрополитъ Мелетий въ епархийското му седалище гр. Велесъ, обаче сръбското правителство си правѣше оглушки.

На самия денъ Връбница (една седмица предъ Великденъ) назначениятъ отъ сърбите на гр. Велесъ кметъ Димитриевичъ заедно съ постоянното присъствие, което е всецѣло въ ръцете на сърбите, свиква общинския съветъ на заседание. Кметът Димитриевичъ, следъ като открива заседанието, съобщава на общинския съветъ следното: „Българското правителство е направило постъпки предъ нашето централно правителство въ Бълградъ, да разреши завръщането на българския митрополитъ Мелетий въ гр. Велесъ, за да заема епархията си. Разбира се, нашето правителство, бидейки въ съюзъ съ българското правителство, не може да му откаже това искане и ще си даде съгласието за връщането на Мелетий въ своята епархия. Обаче ние — общинскиятъ съветъ — като виждаме обтегнатите отношения между военните и гражданството, за да не станемъ причина още повече да се влошатъ тия отношения и да се дойде до нежелателни резултати, ние, общинските съветници, тръбва да застанемъ по-високо отъ тези лични недоразумения и се издигнемъ надъ всичко за благото на нашето отечество, защото много добре знаемъ сурвостта на военните презъ такива изключителни времена и добре ще бѫде да вземемъ едно решение по тоя важенъ въпросъ, който е отъ голѣмо значение за нашата община. Ние тръбва отъ името на цѣлото гражданство да помолимъ централното правителство въ Бълградъ временно да не позволи връщането на митрополитъ Мелетий въ Велесъ. Съ това наше единодушно решение напълно съмъ убеденъ, че изострените отношения между военните и гражданите ще се подобрятъ, което е отъ интересъ на всички ни. Азъ моля

цѣлиятъ общински съветъ да се проникне отъ особено то положение, въ което се намирате днесъ и, въ името на нашето отечество, да се издигнемъ надъ себе си и заемемъ едно становище, което да спомогне за умиротворението на града и да докажемъ, че ние стоимъ на нашите постове съ честь и достойнство. Това наше единодушно решение ще направи много благоприятно впечатление и на централното правителство въ Бѣлградъ и на военните въ града ни, които днесъ за днесъ сѫ силните на деня. Днесъ нашата „отачбина“ има нужда отъ нашия гласъ и ние трѣбва да й го дадемъ единодушно“.

Общинските съветници, граждани на Велесъ, изслушватъ г-нъ кмета и, смаяни отъ това предложение, не могатъ да се съвзематъ. Намирайки се предъ алтернатива: да откажатъ, не смѣятъ, защото знаятъ, какво ги чака; да се съгласятъ на предложението, не смѣятъ, защото знаятъ, какво ги очаква отъ страна на гражданството. За моментъ настъпва гробно мълчание. Общинските съветници се поглеждатъ единъ други, безъ да си продуматъ ни една дума. Предъ тѣхъ се очертава грозна перспектива за бѫдещето, знаейки, че въ тоя моментъ населението въ града и околията е подложено на нечуванъ тероръ отъ четите на Бабунски и Трѣбичъ. който тероръ се ржководи лично отъ майоръ Вонъ Поповичъ, водачъ на „Цѣрна Рука“, делегиранъ въ Велесъ.

Всичките общински съветници отправятъ погледъ къмъ Александъръ Мартулковъ. Следъ малко оведряване, общинскиятъ съветникъ Александъръ Мартулковъ отъ името на общинските съветници се осмѣлява и възразява на кмета съ следните думи: „Ние, общинските съветници отъ града Велесъ, понеже сме назначени отъ административната властъ, а не сме избрани съ редовенъ изборъ отъ гражданите, нѣмаме легитимното право да вземаме решения отъ името и за смѣтка на цѣлото гражданство, които наши решения да го ангажирватъ. Ние не можемъ да вземемъ това решение отъ негово име особено по единъ такъвъ важенъ и отъ голѣмо значение за самото гражданство въпросъ, защото ние общинските съветници, родени въ града, знаемъ чувствата на гражданите къмъ митрополитъ Мелетия, който е духовенъ глава на цѣлаго епархия. Имайки предъ видъ,

че това гражданство е водило кървави борби за създаването на екзархията, знаейки, че това гражданство е дало морални и материални жертви за своята родна църква, още повече че то даде въ миналото кървава данъ съ убийството на Димитъръ Брезевъ при черквата „Св. Спасъ“ въ града, въ борбата за черковни правдини и отдъляне отъ гръцката патриаршия, — както взъ, така вървамъ също и останалите общински съветници велешани не ще се решатъ на такъвъ актъ, безъ да се допитаме до цълокупното гражданство, което въ случая е най-компетентно да се произнесе по предложението на господинъ кмета. Каквото реши гражданството, ние ще го приемемъ като законъ. Защото, въ противенъ случай, ако ние решимъ и говоримъ отъ негово име, безъ да сме опълномощени за това, то ще се нахвърли върху насъ и върху нашите глави ще излъзе своята мъсть. Ето защо, моля, този въпросъ да не се подлага за разрешение отъ сегашния съставъ на общината, който, пакъ повтарямъ, понеже не е законно избранъ отъ гражданството, не е компетентенъ да се произнесе и взема решения отъ името на гражданите“.

Следъ бодритъ слова на общинския съветникъ Мартулковъ, единъ следъ другъ, всички общински съветници взематъ думата и се изказватъ противъ предложението на кмета, не искайки да взематъ отговорността върху свойте глави, поради което предложението на кмета пропада.

Това смѣло държане на общинските съветници не се хареса и на кметъ и на администрация и на военните, но всѣки случай сърбитъ и българитъ бѣха съюзници въ медения месецъ. Поради категоричния отказъ на общинските съветници да излѣзатъ отъ името на гражданството и сложатъ подписите си противъ допускането на митрополитъ Мелетия въ епархията му, волею-неволею, сръбското правителство допусна митрополитъ Мелетий, който точно предъ Великденъ пристига въ Велесъ и заема поста си.

Цѣлата митрополитска архива, преди още да се завърне митрополитъ Мелетий, се конфискува отъ административните власти и, макаръ многократно искана, не се предаде обратно.

Смъллото държане на общинските съветници въ община, от една страна, и от друга — поддръжката им от целиокупното гражданство озлобяватъ завоевателите. Военните почватъ да съскатъ, а майоръ Вонъ Поповичъ се заканва, че въ най-скоро време ще ги направи прави сърби. Отъ терора на военните и административни власти отъ града и околията постоянно през Овчеполията преминаватъ по групи граждани и селяни отъ Велешко към България, не можейки да понесатъ терора.

Въ надвечерието на междусъюзничката война — през м. юни 1913 година — сръбската администрация извършва масови арести въ града и околията, като по такъв начин всички по-интелигентни и видни граждани и селяни попадатъ въ затвора.

На самия ден 16. юни 1913 година при за почването на военните действия между България и Сърбия, сръбската власт залавя велешкия свещеникъ Иванъ Аврамовъ Чупаровъ, родомъ отъ с. Папрадище, въ Азотъ, и следъ тежки изтезания го съсича на парчета, следъ което хвърля останките му въ Вардаръ. Гражданиятъ отпосле намиратъ останките му низъ Вардаръ и ги погребватъ. Така отецъ Иванъ, единъ отъ най-върнитъ синове на ВМРО, завърши своята пастирска кариера и, като роденъ синъ на Македония, остана въренъ на твърдия си мияшки родъ и не стана „прави“ сърбинъ.

На същия ден властта арестува гражданина Христо Андовъ и следъ жестоки малтретирания го убива.

Страхъ и трепетъ владѣе низъ Велесъ и околията нѣколко месеци. Главорѣзитъ Бабунски и Трѣбичъ сноватъ по града и околията и внасятъ тероръ, кждето поминатъ.

Настигва Букурещкиятъ миръ, който остави Македония подъ чужда властъ. Но велешани не се отчаяха. Отъ сключването на мира до обявяване на общоевропейската война през 1914 година частъ отъ забѣгналите граждани и селяни въ България почватъ да се завръщатъ въ Велесъ при семействата си и да се легализиратъ, отдавайки се на миренъ трудъ.

Настигва общоевропейската война и сръбските военни власти почватъ да събиратъ войници и новобранци отъ местното население. Това ужасява и гражданите

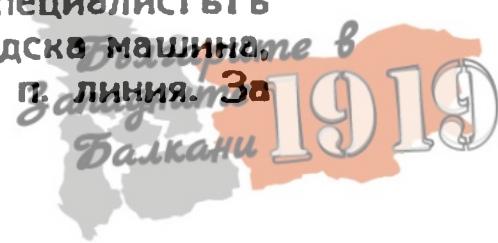

Войводата Владо Сланковъ.

селянитѣ, при мисълта, че ще трбва да се биятъ и мратъ по незнайни бранни поля въ защита на каузата на своите потисници. Пакъ започватъ бѣгства къмъ България.

Въ края на м. юлий 1914 година въ Велешко пристига четата на Владе Сланковъ, състояща се отъ 8 души: войводата Владе Сланковъ и четниците Каме Дворишчи, Георги Аврамовъ, Ицо Бондиковъ, Борисъ Йордановъ, Ильо Касевъ, Георги Табаковъ и Лазо Беглеръ. Четата пристига до Вардар, посрещната отъ тогавашния ржководителъ на града Велесъ Ангель Бондиковъ, отъ гдето той я препраща за Клепата. Четата заминава съ задачата да организира населението, да уреди редовно съобщение и подпомага бѣжанцитѣ, отиващи за България, да приучи населението да не дава реквизиция на сръбските власти, а така също да пресъне желѣзопътните съобщения между Велесъ—Градско. Тя трбваше, още съ пристигането си, да се справи съ известните предатели—сърбомани Христо Попъ Павловъ отъ с. Скаченци и Христо Заековъ отъ с. Изворъ. Обаче, поради редъ недоразумения срѣдъ четата, още при влизането ѝ въ с. Скаченци кметътъ на селото Христо Попъ Павловъ съумява да убеди Сланковъ, Каме и Касевъ да забравятъ старите вражди и да заработятъ задружно противъ непонсими сръбски режимъ. Тѣ се хващатъ на неговата вѫдица и го назначаватъ за селски ржководителъ. Още тукъ организационната чета стъпва на гнила дѣска и поставя своето съществуване на преброени дни. Четата тръга на пътъ, а Христо п. Павловъ съобщава не властьта да изпрати Бабунски тайно въ Скаченци. Четата отива въ с. Свекине, гдето стария сърбоманинъ Силе тоже съумява да ѝ се наложи за ржководителъ въ селото.

Четата получава съобщение, че сръбските войводи Иванъ Бабунски, Тръбичъ и Божко ще заминатъ за Гевгелии да подгонятъ новопоявилите се организационни чети на Христо Чашевъ, Стойчо Чочковъ и Петъръ Овчаровъ. За да се справи съ сръбските чети, организационната чета веднага отива въ с. Грънчища, между гара Градско и река Бабуна, гдето войводата и специалистът по мостовата служба Г. А. поставятъ една адска машинаме въ а останалите четници охраняватъ около ж. п. линия. За

Горната редица от лъво на дясно: Георги Яврамовъ, Ичо Бондиковъ, Георги Табаковъ и Борисъ Иордановъ. Долната редица: Каме Дворишки и Ильо Касевъ.

45 минути адската машина се поставя благополучно, съ действие от Велесъ за Гевгелии. Четата бързо отстъпва и взема решение да отиде въ с. Войница, а от тамъ да се пръсне на три групи; едната да остане въ Велешко, другата — въ Тиквешко, а третата — въ Мориховско, за да може да продължава работата си. Съ усиленъ маршрутъ четата наближава Скаченци и потегля за Крайници. Обаче на своя глава, Ильо Касевъ наредиът от по-рано, че ще нощуватъ въ Скаченци. Всички сѫ въ недоумение, но за да не стане окончателенъ разрывъ между четниците, четата остава въ Скаченци. Четата влизат въ селото въ 3 часа следъ полунощъ. Каме Дворишки забелѣзва, че всички прозорци на общинската канцелария свѣтятъ. Това му направило особено впечатление, обаче при все това четата остава въ селото. При самото влизане въ селото се чува гърмежътъ на адската машина. Вместо да се постигне желаната цель, атентатътъ причинилъ дейлариране на единъ товаренъ влакъ, идещъ от Гевгелии за Велесъ. Това спасява и сръбските войводи.

Четата се настанива въ квартира и изморенитъ четници заспиватъ. Обаче предчувствията не даватъ покой на никого. Единъ по единъ се събуждатъ. Къмъ 4 часа Георги Аврамовъ имъ разправя, че сънувалъ сънъ, че една жена съ дете водела едно биволче, което се нахвърляло върху четата. Въ борбата на четата съ биволчето всички четници се стопили като ли сѫ лоени свещи. Той съ викъ съ събужда, търсейки другаритъ си. Тоя сънъ разтревожва всички и никой повече не заспива. Всъки почва да тълкува съна по своему. Съмва се. Всички ставатъ и наблюдаватъ. Юлското слънце приижуря. Камената къща съвършенно нагръяна и отъ задухъ четниците едва издържатъ. Всички очакватъ да се стъмни, за да могатъ да излѣзатъ отъ това змийско гнѣздо. Такова предчувствие души четниците. Слънцето клони на обѣдъ, издигнало се високо, изпустайки своите палещи лжчи. Горещината става нетърпима. Никой отъ четниците не смѣе да се разсъблече. Всички сѫ на бойна нога и облѣни отъ потъ. Следейки движението на селяните, четниците схващатъ, че нѣщо има въ селото, обаче за тѣхъ това остава неясно.

На 8. августъ 1914 година, щомъ четата влиза въ селото, по обѣдъ Христо п. Павловъ причакалъ контрачетитъ на Бабунски, Тръбичъ и Божко като ги настанява на квартира. Понеже тѣ не смѣятъ да нападнатъ организационната чета посрѣдъ день, предателътъ си послужва съ хитростъ. Въ три часа следъ обѣдъ той изпраща една жена, която тревожно съобщава на Каме Дворишки: „Бѣгайте, Каме, оти сърбитѣ идатъ“. Виждайки предателството, всички грабватъ пушките си, съ решението да излѣзатъ вънъ отъ селото. Лукавиятъ селянинъ Димко Тухладжията, който презъ деня се чуди, какъ да угоди на четниците, повежда четата ужъ да я изведе на канаритѣ, а същевременно я докарва до едно дере, като съумява да се отдръпне назадъ и да избѣга. Отъ четата липсватъ Ильо Касевъ и Лазо Беглеръ. Едва четата навлѣзла 5–6 крачки въ дерето, върху ѝ се изсипватъ ураганни залпове. Вървейки пръвъ въ дерето, Каме Дворишки, ударенъ въ челото, безъ да охне, пада като дъска. Иоцо Бондиковъ, тежко раненъ въ врата и главата, съ мяка издумва: „Георги — биволчето, жената и детето“ (цитира съна на Аврамовъ) и пада на земята мъртъвъ. Четата попада между ураганенъ огънь, безъ да вижда неприятеля отъ кѫде стреля. Набързо падать тежко ранени Георги Табаковъ въ гръдитѣ, Борисъ Йордановъ въ двета крака и войводата Владе Сланковъ въ мускула на дѣсната ръка. Всичко това става за моментъ. По една случайностъ, остава незасегнатъ отъ куршумите само Георги Аврамовъ, който, за да даде възможностъ на ранените си другари да отстъпятъ, почва да хвърля бомби по настъпващия неприятель. Обръща се за моментъ и вижда тежко ранения Борисъ Йордановъ съ насоченъ въ челото револверъ. Изведенажъ Аврамовъ отскача при него и му хваща револвера. Тежко ранениятъ Борисъ изведенажъ дохожда на себе си и казва на другаря си: „Георги, вземай Сланковъ и бѣгайте, поне вие да се спасите, изядоха ни сърбитѣ“. Аврамовъ взема бомбитѣ отъ убитите и ги предава на Борисъ Йордановъ, който почва да прави последни усилия да си послужи съ тѣхъ. Аврамовъ грабва ранения Сланковъ и почватъ да отстъпватъ къмъ селото; двамата въ сърби имъ пресичатъ пътя, обаче при първите вист-

рели падатъ убити. Аврамовъ отвежда Сланковъ въ една воденица и веднага превързва раната. Въ тоя промежутъкъ Борисъ Йордановъ хвърля бомбите срещу неприятеля и дава възможност на двамата си другари да отстъпятъ, както последната бомба зарежда и поставя подъ себе си, и всръдъ адския трясъкъ на бомбата Борисъ Йордановъ посреща геройски смъртъта.

Въ воденицата влизатъ Ильо Касевъ и Лазо Беглеръ. Още съ влизането, първиятъ се развика: „Защо стоите бе братя, не чувате ли, какво сражение водятъ другаритъ ни“. — Щомъ чува за съждбата на четиримата си другари, Касевъ за моментъ се вцепенява и не може дума да издума. Следъ като дохажда на себе си, той съ задушенъ отъ вълнение гласъ извиква: „И за всичко това азъ съмъ виновенъ, защото заставихъ четата да остане въ това змийско гнездо“.

Четворката се укрепява въ воденицата. Почва да се сипва ураганенъ огънь отъ противника. Маузерките започватъ да пъятъ въ хорътъжната пъсень на смъртъта. Смъртъта пуша своята коса и почва да коси. Лазо Беглеръ пада покосенъ отъ вражи куршумъ. Предателътъ се явява срещу буката до самата врата на воденицата. Веднага Касевъ прокарва пушката си презъ зида и допира пушката си до гръдите му, обаче пушката прави отсечка. Предателътъ Хр. п. Павловъ, виждайки насочената пушка въ гръдите си, веднага избъгва. Подъ буката, лазещи по коремъ, пристига неприятелска група и заема позиция между голѣмите камънации, като отправя къмъ воденицата честъ залповъ огънь. Изправилиятъ се до буката сръбски войвода Божко, дачайки нѣкакви заповѣди, пада убитъ на мъсто. Това озвѣрява неприятеля, който почва непрестанно да отправя роякъ куршуми въ воденицата. Отъ воденицата отговарятъ само две пушки. Къмъ 5 часа следъ пладне се чува гласътъ на Бабунски: „Сланковъ, Касевъ, Аврамовъ, Беглеръ — предайте се, ще ви направимъ сръбски войводи, да видите какъ се живѣе у Београда“.

— „До като кръвь кипи въ жилитъ ни, ще се биемъ, а когато ни избиете, смятайте ни за прави събирачи въ Западните Далкани 1919“

Отъ кръстятия огънь на неприятеля, куршумитъ се удряте въ каменните стени на воденицата и рекуширатъ; Аврамовъ отъ рекуширалитъ каменни парчета получава десетъ рани.

Къмъ 6 часа следъ пладне единъ сръбски четникъ припълзява, подпалва фитила на една бомба и бързо я хвърля въ воденицата. Аврамовъ грабва бомбата и я хвърля обратно въ неприятелските редове. Последната нанася голъмо поражение на неприятеля. Тежко ранениятъ отъ бомбата Малекъ, турчинъ милиционеръ отъ града Велесъ, почва да псува Бабунски, че му изялъ кукята. Всички ранени сръбски четници почватъ да ругаятъ войводите си, че само ги излагатъ, а тъ се криятъ.

Изведнажъ стрелбата спира и се чува пискливия гласъ на Иванъ Бабунски: „Предайте се, бе момчета, вий сте родени само да бждете сръбски комити, а овай наши къркачи нищо не валягъ“. Въ отговоръ на това отъ воденицата се отправяте два куршума и Бабунски веднага избѣгва задъ единъ зидъ.

Привечерь настава пълна тишина около воденицата. Ранениятъ Лазо Беглеръ престава да охка отъ тежките болки и пада въ безсъзнание. Всички го считатъ за умрълъ. Смрачава се и тъменъ облакъ надвисва надъ проклетата воденица. Въ дерето поради гъстите върбалаци нищо не се вижда.

Знаейки, че неприятеля е само на нѣколко крачки, очакващъ като хищникъ своите жертви и мислейки че Лазо Беглеръ е мъртъвъ, останалата тройка хвърля всички непотрѣбни вещи, сваля си опинциетъ, за да не се произвежда шумъ, и се приготвлява къмъ щурмъ. Тройката разчита, че въ щурма може поне единъ да се спаси, когато ако останатъ въ воденицата, никой живъ не може да излѣзе.

Тройката тръгва къмъ щурмъ и чува стенанията на Лазо: „Вземете ме и ме пренесете на гръбъ“. Съ своя плачъ той издава другарите си, но при все това тройката пристига къмъ щурма. Полека отварятъ вратата на воденицата и излизатъ вънъ съ зарѣзани пушки и съ бомби въ ръце. Пръвъ тръгва Касевъ и, безъ да биде усътенъ отъ неприятеля, преминава дерето и се изкачва

на отсрещния високъ бръгъ. Следът него прибъгватъ Сланковъ и Аврамовъ. Около тройката царува гробна тишина и единъ други се поглеждатъ, стремейки се да се ориентиратъ отъ къде да почнатъ отстъпление. Тройката навлиза въ една нива и изведнажъ зачува стенящите викове на Лазо: „Къде сте бе, братя?“, излезълъ вече отъ воденицата въ дерето. Сръбските четници, чувайки становете на Лазо, се нахвърлятъ върху него и почватъ да викатъ: „стойте бе бугари!“. Друга неприятелска група се слуша къмъ дерето, по която тройката отправя нѣколко залпа и веднага залъга. Отъ близката нива съ царевица се показва група неприятели. Тройката отправя огънь срещу нея, обаче единъ неприятелски куршумъ ранява тежко войводата Сланковъ, които, задавяйки се отъ бликащата отъ устата му кръвъ, отправя последна молба: ... Другари доубийте ме... не ме оставяйте... братски ви моля... бъгайте и отмъстете за мене... азъ... азъ... сбогомъ“.

Въ създадената бъркотия неприятельтъ почва да обстрелят воденицата, а Касевъ и Аврамовъ, вземайки си последно прости съ трупа на Сланковъ, отстъпватъ и се прикриватъ въ мястността „Малка Клепа“.

Ильо Касевъ, смѣтайки себе си за единъ отъ виновниците за скачанската трагедия, презъ цѣлия денъ не може да се успокои. Цѣлиятъ денъ той прекарва въ извѣнредно мрачно настроение, окайвайки загубата на незамѣнимите си другари.

„Георги... Георги... азъ тръбва да умра, не мога да понеса тая катастрофа, какъ ще гледамъ, хората ще мислятъ, че азъ... тръбва да умра“.

Изведнажъ Касевъ изважда револвера си за да се застреля, обаче другарът му го отнема отъ ръцетъ. Аврамовъ му внушава, че тѣ тръбва да останатъ живи и на всѣка цена да отмъстятъ за другарите си.

Касевъ остава две-три крачки назадъ, изглежда за последенъ пътъ другаря си и веднага се застреля.

Останалиятъ единственъ живъ отъ четата, Георги Аврамовъ намира подслонъ у хора върни на ВМОРО, обаче сръбската потера е по следитъ му. Той на два пъти се мжчи да прегази Вардаръ, обаче това не му успее в удава.

Съвършено голъ и босъ, за да не биде заловенъ отъ тръгналитѣ по дирята му потери, той се отправя къмъ Мориховско. Следъ дълго скитане и криене отъ човѣшки погледъ, той пристига въ Кожухъ планина. Следъ четиремесечно скитане низъ Кожухъ планина, хранейки се съ желждъ и церайки ранитѣ си, Георги Аврамовъ намира гевгелийската чета на Стойчо Чочковъ и се присъединява къмъ нея.

При сражението въ с. Скаченци сръбската потеря даде десетъ души убити и мнозина ранени. Сръбската власть, за да пренесе раненитѣ потераджии въ Велесъ, реквизира всички селски кола, които образуватъ цѣль керванъ отъ Скаченци за Велесъ.

Главорѣзътъ Бабунски залавя ранения Лазо Беглеръ и го откарва на лѣчение въ Велесъ.

Следъ сражението въ с. Скаченци сръбските власти подлагатъ тежко ранения Лазо Беглеръ на следствие. По неговитѣ показания властите арестуватъ Ангелъ Бондиковъ и около 15 души граждани и селяни, които изпращатъ въ затвора.

Градътъ Велесъ и околията по това време преживѣватъ особенъ режимъ отъ страна на завоевателя.

Веднага следъ започването на войната съ Австро-Унгария военните власти започватъ да събиратъ отъ Велесъ и околията войници до 40 и повече годишна възрастъ. По такъвъ начинъ почти всички мѫже, годни за оръжие, попадатъ въ казармитѣ. Следъ 1—2 месечно обучение, голѣма част отъ тѣхъ се изпращатъ на фронтоветѣ и поставятъ на първа бойна линия.

Отъ започналитѣ сражения съ австрийските войски въ града Велесъ пристигатъ ежедневно съ стотици ранени войници — отъ разни краища на Македония — които се настаниватъ на лѣчение въ велешките болници. Никой отъ останенитѣ на лѣчение въ болниците войници не иска вече да се връща на фронта и воюва за каузата на поробителя. Това дава поводъ на гражданите да засилватъ агитацията си всрѣдъ раненитѣ войници за дезертирането имъ отъ фронта. Отъ друга страна, сѫщата агитация се води и между войници, подлежащи да заминатъ като новобранци отъ Велесъ и околията.

Поради поведената агитация българите войници да не отиват вече по фронтовете, велешките граждани Никола Войнициалиевъ, Юрданъ Шурковъ, Никола Пановъ, Александъръ Мартулковъ и др. се събиратъ на тайна конференция, за да обмислятъ, какво да правятъ въ бъдеще по тоя отъ голъмо значение за македонската кауза въпросъ. Едни правятъ предложение да се образува една голъма революционна чета, която да почне да действува въ околията, като къмъ нея се присъединяватъ дезертьорите; други се изказватъ противъ образуването на чети, страхувайки се, че сръбската власт ще направи голъми истжелания върху невинното население въ града и околията.

Следъ дълго обмисляне и изяснение на положението конференцията избира единъ комитетъ, въ съставъ: Никола Войнициалиевъ, Юрданъ Шурковъ, Никола Пановъ, Александъръ Мартулковъ и др., на който се възлага пропагандирането и организирането на масовото дезертиране отъ сръбската армия на българите и турците. Конференцията смята, че по такъвъ начинъ ще се спасятъ множество граждани отъ избиване на фронта, а отъ друга страна това дезертиране ще се изрази въ масова революционно-политическа акция.

Това решение конференцията взема най-вече поради съображението, че сръбскиятъ печатъ, въ отговоръ на българския печатъ по онова време, постоянно пишеше, че претенциите на България спрямо Македония съж безосновни, защото фактически цѣлото население отъ Македония е доброволно мобилизирано въ сръбската армия и че драговолно се бие на фронта срещу неприятеля за своята „отачбина“ (отечество) Сърбия и че до сега няма нито единъ дезертьоръ отъ сръбската армия, избѣгалъ въ България, и че нито единъ политически затворникъ не се намира въ сръбските затвори.

Съ организирането дезертирането на македонските българи и турци отъ сръбската армия, комитетътъ разчита, че отъ ръцете на сръбската власт ще падне и този голъмъ „козъ“, че македонците се биятъ на фронта за своята „отачбина“.

Следъ организирането си, комитетътъ почва своята дейност, пуша своите пипала средъ войниците и почва да имъ говори не вече за частично дезертиране отъ фронта,

а за масово. Въ разстояние на две-три седмици комитетът препраща въ България около 2000 души дезертьори българи и турци.

Една такъва акция, естествено, не може да остане въ тайна отъ сръбската власт. Последната, следъ дълги усилия и арести, се добира до членовете на комитета, арестува ги и ги изпраща въ велешкия затворъ.

Тая масова акция по дезертиранията се прояви презъ месеците ноемврий и декемврий 1914 година.

Вследствие развитата дейност на комитета, хвалбите на сръбската преса, че нъма никакви дезертирания отъ армията окончателно се компроментираха, отъ една страна и отъ друга страна, по отношение на твърдението че нъмало политически затворници, защото презъ месецъ ноемврий и декемврий 1914 година само въ града Велесъ имаше повече отъ 80 души политически затворници, между които стари жени и майки съ своята бозайничета.

Комитетът, при все че бъше въ затвора, отъ тамъ той продължава да организира чрезъ довърени лица масовото дезертиране, като по тоя начинъ продължаваше да изпълнява своята функции.

На 1. януари 1915 година комитетът препраща последната партида дезертьори, състояща се отъ българи и турци, надминаваща цифрата 1500 души.

Отъ образуването на комитета за дезертиранията градът Велесъ се преобръща на една голъма страноприемница, давайки подслонъ на всички дезертиори отъ всички краища на Македония — българи, турци и арнаути.

Гражданите на Велесъ съ голъма въра въ бѫдещето и съ пълно себеотрицание изпълняваха възложената имъ работа, безъ да мислятъ за последствията отъ тая имъ дейност.

Впоследствие комитетът, между които попадатъ даже и съвършено невинни граждани, се подвежда подъ съдъ и всички се осъждатъ по на 20 години строгъ тъмниченъ затворъ. Мнозина отъ тяхъ, макаръ и не пристигнати къмъ дългата на комитета, сръбската военна власт ги осъди само за назидание на останалото гражданство.

Въ това положение изживява градът Велесъ до самото започване на военните действия между България и Сърбия. Дезертиранията продължаватъ до самото превземане на града Велесъ отъ български войски презъ октомврий 1915 година.